

ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

На правах рукопису

ГОРЛАЧУК Микола Анатолійович

УДК 338.433

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ
СВИНИНИ**

Спеціальність 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК

Дисертація

на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Пархомець Микола Кирилович,

кандидат економічних наук, доцент

ТЕРНОПІЛЬ-2004

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ СВИНИНИ	11
1.1. Сутність організаційно-економічних основ становлення ринкових відносин в м'ясопродуктовому підкомплексі України	11
1.2. Світовий досвід розвитку і функціонування ринку свинини	29
1.3. Методологічний інструментарій оцінки формування ринку свинини	46
Висновки до розділу I	59
РОЗДІЛ II. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ РИНКУ СВИНИНИ	61
2.1. Регіональна і секторальна структури відтворення поголів'я свиней як основа становлення ринку свинини	61
2.2. Економічна ефективність виробництва свинини і використання виробничого потенціалу галузі	78
2.3. Оцінка елементів маркетингу і ціноутворення на ринку м'яса свинини	92
Висновки до розділу II	113
РОЗДІЛ III. РОЗРОБКА І ОБГРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ РИНКУ СВИНИНИ	116
3.1. Стійкість виробництва і концептуальні основи стабільності ринку	116
3.2. Обґрунтування ефективної інфраструктури ринку свинини	133
3.3. Прогнозування основних економічних параметрів розвитку ринку свинини	153
Висновки до розділу III	169
ВИСНОВКИ	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	174
ДОДАТКИ	191

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стратегія ринкового розвитку економіки України і формування цивілізованого аграрно-продовольчого ринку держави, яка визначена в Указах Президента і законах, прийнятих Верховною Радою України, вимагає практичної реалізації заходів стосовно становлення ринку свинини в кожному окремому регіоні, як складової національного аграрного ринку країни.

За минуле десятиріччя чисельність поголів'я свиней в усіх категоріях господарств в Україні зменшилася з 19426,9 до 7652,3 тис. гол, а виробництво свинини – з 1421,1 до 591,2 тис. тонн у забійній вазі, або майже на 60 %. Спад у виробництві призвів до скорочення споживання м'яса, яке протягом останніх років становить 30-32 кг, в тому числі свинини – близько 14,0-15,0 кг на душу населення, а також до цілого ряду проблем соціального зрізу. Виникає необхідність глибокого наукового осмислення уроків недавнього досвіду реформування, вироблення підходів теоретичного і практичного супроводу процесів формування і регулювання ринку свинини з метою його ефективного функціонування, що визначає актуальність теми дослідження.

Проблеми, що стосуються формування і функціонування ринку свинини поки що не знайшли широкого відображення у вітчизняній науковій літературі. Окремі наукові розвідки у цьому плані здійснювалися Алексійчук Т.В., Талавирею М.П., Христенко О.І. Значної уваги в контексті зазначеної проблеми заслуговують роботи, присвячені проблемам ринкового реформування і формуванню ринків аграрної продукції Березівського П.С., Дудара Т.Г., Дусановського С.Л., Калінчика М.Й., Кузубова М.В., Лукінова І.І., Маліка М.Й., Михайлова С.І., Поплавського В.Г., Саблука П.Т., Стельмашука А.М., Хорунжого М.Й., Шпичака О.М., Юрчишина В.В., Яремчука І.Г. та інших

вітчизняних вчених, які в тій чи іншій мірі досліджували проблеми аграрного і продовольчого ринків, їх формування та функціонування.

Серед зарубіжних вчених слід відмітити передусім праці Р. Плате, А. Ханау, Фрідріха-Вільгельма Пробста, Ганса-Вільгельма Віндгортса, Е. Волькен та ін., які присвячені питанням розвитку ринку свинини.

Проблеми збільшення обсягів виробництва і споживання м'яса свиней на душу населення, розвитку інфраструктури ринку та реалізації продукції виробниками, переробними підприємствами на конкурентних засадах, здійснення цінової політики на основі поєднання вільного ціноутворення, державного регулювання та сприяння зростанню доходів виробників, забезпечення недопущення контрабанди м'яса свиней, нарощування експортних можливостей, створення науково обґрунтованої системи прогнозування і регулювання є основними завданнями подальшого розвитку ринку свинини в державі.

Вирішення цих питань особливо важливе для регіонів, де існує необхідний науково-виробничий потенціал, що дозволяє забезпечити їх потреби та потреби інших регіонів в свинині і забезпечити експортно-орієнтований розвиток ринку. Усе це зумовило вибір теми дисертаційної роботи, обґрунтування її мети, завдань, а також логіку дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільської академії народного господарства і належить до держбюджетної наукової теми кафедри економіки, організації і планування в АПК “Шляхи підвищення ефективності АПК в умовах ринкових відносин” (номер державної реєстрації 0101U003409), зокрема розділу “Шляхи підвищення ефективності функціонування м'ясо-молочного підкомплексу АПК західного регіону України”, в межах якого автором здійснено обґрунтування організаційно-економічних основ формування ринку свинини.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретико-методологічних положень і науково обґрунтованих напрямів та шляхів формування ринку свинини, а також визначення основних прогнозних тенденцій його розвитку на перспективу в умовах ринкових відносин.

Для досягнення поставленої мети у дисертації було визначено і вирішено такі завдання:

- дослідити теоретичну сутність функціонування ринку свинини та, враховуючи світовий досвід, розробити організаційно-економічні основи його становлення і розвитку в м'ясопродуктовому комплексі України;
- здійснити аналіз особливостей формування ринку свинини з позицій врахування регіональних факторів з метою його комплексної оцінки;
- дослідити процес відтворення поголів'я свиней, економічну ефективність виробництва свинини та проблеми маркетингу і ціноутворення на ринку свинини як основи розробки стратегії формування ринку свинини;
- здійснити аналіз і прогноз стійкості виробництва свинини в просторовому та часовому аспектах з метою встановлення тенденцій зміни пропозиції продукції на ринку свинини;
- обґрунтувати ефективну модель інфраструктури ринку свинини як засобу його формування;
- розробити концептуальні основи забезпечення стабільності ринку свинини і визначити її елементи;
- обґрунтувати систему циклів на ринку свинини з метою використання заходів антициклічного регулювання процесу відтворення у галузі свинарства;

- здійснити прогноз основних економічних параметрів ринку свинини на перспективу як бази щодо виявлення тенденцій його розвитку і вироблення адекватного інструментарію регулювання.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні умови та процес формування ринку свинини на сучасному етапі розвитку ринкових відносин.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних і організаційно-економічних аспектів формування ринку свинини та особливостей його функціонування.

Методи дослідження. Теоретичною основою дисертаційної роботи є діалектичний метод пізнання економічних явищ і процесів у безперервному їх розвитку і взаємозв'язку. Для досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі використовувались наступні методи:

- абстрактно-логічний – при обґрунтуванні об'єктно-суб'єктної моделі формування ринку свинини і системи показників його комплексної оцінки та рівня самозабезпеченості власним виробництвом;
- статистичного спостереження – для формування емпіричної бази даних дослідження ринку свинини;
- порівняння – для виявлення стану і тенденцій розвитку чисельності поголів'я свиней в суспільному і приватному секторах економіки;
- статистичних рядів і графічний – для визначення циклічних коливань на ринку свинини: зміни ціни, попиту і пропозиції;
- експертних оцінок – при визначенні ймовірних обсягів контрабанди свинини і завданих нею збитків;
- економіко-статистичний і кореляційного аналізу – для виявлення залежностей між ціною і обсягом первинної пропозиції свинини, зміною чисельності поголів'я тварин і обсягами промислової

переробки, впливу факторів на обсяги реалізації свинини за каналами її збуту;

- економіко-математичні – при обґрунтуванні прогнозних параметрів розвитку ринку свинини на перспективу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у системному обґрунтуванні теоретичних і організаційно-економічних основ формування, розвитку і ефективного функціонування ринку свинини.

Наукову новизну дисертаційної роботи визначають такі теоретичні та практичні результати, що виносяться на захист:

- *поглиблено:*

теоретичну сутність формування і функціонування ринку свинини, зокрема обґрунтовано сукупність факторів, до яких віднесено динамічні і відносно статичні, що визначають організаційно-економічні особливості формування ринку свинини, та структуру відносин субкоординації установ, організацій і підприємств на ринку свинини України;

- *вперше:*

розроблено об'єктно-суб'єктну модель формування ринку свинини в Україні, в основі якої покладено принцип відокремлення горизонтальних і функціональних зв'язків, що дозволяє формалізувати структурно-функціональні співвідношення між контрагентами ринку свинини у формуванні товарних ресурсів на ньому. На цій основі розроблено систему показників його комплексної оцінки, до яких віднесено комплексні показники попиту, пропозиції, задоволення попиту і пропозиції;

на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду запропоновано визначення динамічного рівня самозабезпеченості регіону (регіонів) власним виробництвом свинини. До основних показників для його оцінки віднесено надлишковий, нормативний,

ефективний, критичний, недостатній і фактичний рівень самозабезпеченості;

виявлено закономірності і тенденції розвитку ринку свинини, які полягають в існуванні довгострокових, середньострокових, короткочасних і сезонних періодичних циклічних коливань відтворення стада свиней, виробництва і реалізації продукції на продовольчому ринку, що дозволяє обґрунтувати критерії та показники його прогнозування на перспективу. Обґрунтовано визначення показників – коефіцієнта регіональної концентрації поголів'я свиней і номінальної рентабельності виробництва в регіоні;

запропоновано визначення внутрішньої і просторової стійкості виробництва свинини та обґрунтовано за цими показниками стійкість виробництва свинини в регіоні. На основі аналізу зовнішньої і внутрішньої стійкості запропоновано також визначення інтегрального коефіцієнта стійкості виробництва свинини;

– *удосконалено:*

концептуальні засади стабільності ринку свинини і здійснено обґрунтування її елементів, які включають інституційну, функціональну і нормативно-правову складові та визначено стратегічні напрямки розвитку ринку свинини, в основі чого покладено досягнення нормативних показників споживання свинини на душу населення і, враховуючи це, здійснено прогнозування його основних параметрів на перспективу. Обґрунтовано особливу роль і модель інфраструктури як засобу формування ринку свинини, що включає в себе ефективну взаємодію виробничої, обслуговуючої, обмінної і координуючої її складових.

Практичне значення одержаних результатів. Використання на практиці одержаних результатів дисертаційної роботи сприятиме ефективному формуванню ринку свинини і підвищенню його функціонування на основі врахування науково обґрунтованої системи

взаємозв'язку між відтворенням поголів'я тварин, виробництвом, збутом і споживанням продукції на ринку свинини, в основі яких циклічний характер розвитку, діалектично обумовлена взаємозалежність економічних і біологічних чинників формування ринкового середовища, цілеспрямована діяльність суб'єктів ринку свинини.

Основні положення і результати дисертаційного дослідження використовуються Головним управлінням сільського господарства і продовольства Тернопільської облдержадміністрації при розробці Програми розвитку галузі тваринництва, формуванні ринку продукції свинарства і його інфраструктури (довідка № 96-4/25-7 від 03.09.2003 р.), а також знайшли практичне втілення у діяльності міжгосподарського підприємства по виробництву свинини ВАТ "Надзбручанське" (акт № 278/10 від 01.10.2003 р.) і ТзОВ "Діброва" Тернопільської області (довідка № 556 від 17.09.2003 р.). Матеріали дисертаційного дослідження використовуються у навчально-методичному процесі кафедри економіки, організації і планування в АПК Тернопільської академії народного господарства при викладанні дисциплін "Організація виробництва в підприємствах і організаціях АПК", "Планування в підприємствах і організаціях АПК", "Аграрний ринок", у курсовому та дипломному проектуванні (довідка № 126-27/115 від 07.10.2003 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, що викладені в дисертації і винесені на захист, одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї і положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні результати досліджень доповідались на міжнародній науково-практичній конференції "Реформування молодій держави: проблеми і перспективи" (м. Тернопіль, листопад 2000 р.), на міжнародній науково-практичній конференції "Сільське господарство України: стратегія і перспективи розвитку" (м. Тернопіль, жовтень 2001 р.), міжнародній науково-практичній

конференції “Сучасні проблеми економіки сільського господарства та АПК” (м. Суми, травень 2003 р.), науково-практичній конференції “Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період” (м. Тернопіль, квітень 2003 р.), на звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів Тернопільської академії народного господарства (м. Тернопіль, 2003-2004 рр.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 10 статей, в тому числі у фахових виданнях – 8. Загальний обсяг публікацій – 6,81 друк. арк., з яких особисто автору належить 6,41 друк. арк., з них 5,07 друк. арк. опубліковано у наукових фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 173 сторінках комп’ютерного тексту, включає 7 таблиць та 39 рисунків, розміщених на 46 сторінках. Список використаних літературних джерел включає 216 найменувань і займає 17 сторінок. 10 додатків розміщені на 19 сторінках.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ СВИНИНИ

1.1. Сутність організаційно-економічних основ становлення ринкових відносин в м'ясопродуктовому комплексі України

На початку XXI сторіччя агропромислове виробництво і аграрна економіка України стоять перед стратегічним вибором виробничих і соціальних пріоритетів у своєму розвитку. Тотальне реформування системи економічних відносин, яке відбувається донині, виходить за рамки окремої галузі господарського комплексу держави і є викликом не лише для товаровиробників продукції, галузей тощо – воно активно впливає на формування якісно нових взаємовідносин в суспільстві, в першу чергу позначається на перебудові психологічних аспектів світосприйняття і створення “ринкового” мислення, яке відмінне від традиційного.

Вибір стратегії і тактики розвитку м'ясопродуктового підкомплексу та формування ринку свинини в Україні повинен базуватись на аналізі організаційно-економічних умов, в яких вказані процеси виникли і відбуваються. Необхідно чітко розрізняти фактори чи їх сукупність, які належать до організаційних, і – до групи економічних умов становлення сучасної архітектури ринкових відносин в м'ясопродуктовому підкомплексі.

Термін “м'ясопродуктовий підкомплекс” як економічна категорія був сформульований вітчизняною аграрною економічною школою в 70-х роках минулого століття. Під ним розуміють сукупність тваринницьких комплексів з виробництва м'яса, ферм аграрних підприємств, племінні станції, а також підприємства м'ясної промисловості.

М'ясопродуктовий підкомплекс охоплює лише тих суб'єктів ринку свинини, які займаються виробництвом, заготівлею, переробкою і

реалізацією продукції галузі свинарства. Таким чином він є ширшою економічною категорією ніж ринок свинини, оскільки включає декілька цільових ринків: ринок м'яса великої рогатої худоби, птиці, кіз і овець та ін. Тут і надалі мова буде йти про м'ясопродуктовий підкомплекс, що стосується відповідно виробництва, заготівлі, переробки і реалізації продукції свинарства.

За функціонально-галузевою роллю розрізняють наступні структурні елементи, що входять до складу м'ясопродуктового підкомплексу (чотирьохсферна класифікація) [178, с.31]:

- перша сфера – фондозабезпечуюча – машинобудування для свинарства і кормовиробництва, мікробіологічна промисловість, виробництво спеціалізованого автотранспорту, будівництво тваринницьких приміщень, підприємств з переробки м'яса, виробництво спеціалізованого обладнання та приладів для галузі, комбікормова промисловість, виробництво ветеринарних медикаментів та ін.;
- друга сфера – племінна справа, вирощування ремонтного молодняка і відтворення стада свиней, виробництво свинини (жива вага, приріст);
- третя сфера – заготівля і промислова переробка продукції свинарства, холодильні підприємства, виробництво кінцевої продукції, виготовлення м'ясних консервів тощо;
- четверта сфера – спеціалізована торгівля, торгові підприємства і громадське харчування;
- виробнича інфраструктура – включає науково-дослідні організації і заклади тваринництва, ветеринарне обслуговування, заготівлю худоби, транспортування тварин, ремонт тваринницьких приміщень, обладнання для галузі

свинарства та відповідних переробних галузей, агросервісне обслуговування та ін.

Соціальна інфраструктура, як традиційний елемент м'ясопродуктового підкомплексу, в ході десятилітніх реформ, що проводились в галузі, фактично зруйнована.

Свого часу м'ясопродуктовий підкомплекс забезпечував певною мірою потреби населення в свинині. Проте, при формуванні сучасних параметрів ринку свинини, через економічну нестабільність у продовольчій сфері, зумовлену різким коливанням цін на продукцію і збитковістю галузі, що стала майже хронічною ознакою виробництва в свинарстві, виробничий потенціал галузі значно знизився. До основних факторів формування ринку свинини належать (рис. 1.1): економічні – встановлення паритету цін, стабілізація і досягнення беззбиткового рівня виробництва свинини, стимулювання платоспроможного попиту підприємств і населення на ринку свинини, інвестиції, конкурентне середовище; організаційно-технологічні – модернізація технічного рівня виробництва і переробки свинини, показників її якості, підвищення конкурентноздатності продукції, забезпечення товаровиробників матеріально-технічними засобами виробництва; кількість виробників, розміщення виробництва, інфраструктура ринку, спеціалізація і концентрація виробництва, державне регулювання ринку; екологічні – зниження шкідливого впливу аграрного виробництва і переробних підприємств, особливо це стосується великих за розмірами свиноферм і комплексів, екологічна безпека вирощеної свинини і виготовленої з неї продукції тощо; природно-кліматичні – наявність необхідного агрокліматичного потенціалу, видів кормів, температурний режим та ін.; біологічні – скороспілість, багатопліддя, хвороби тварин;

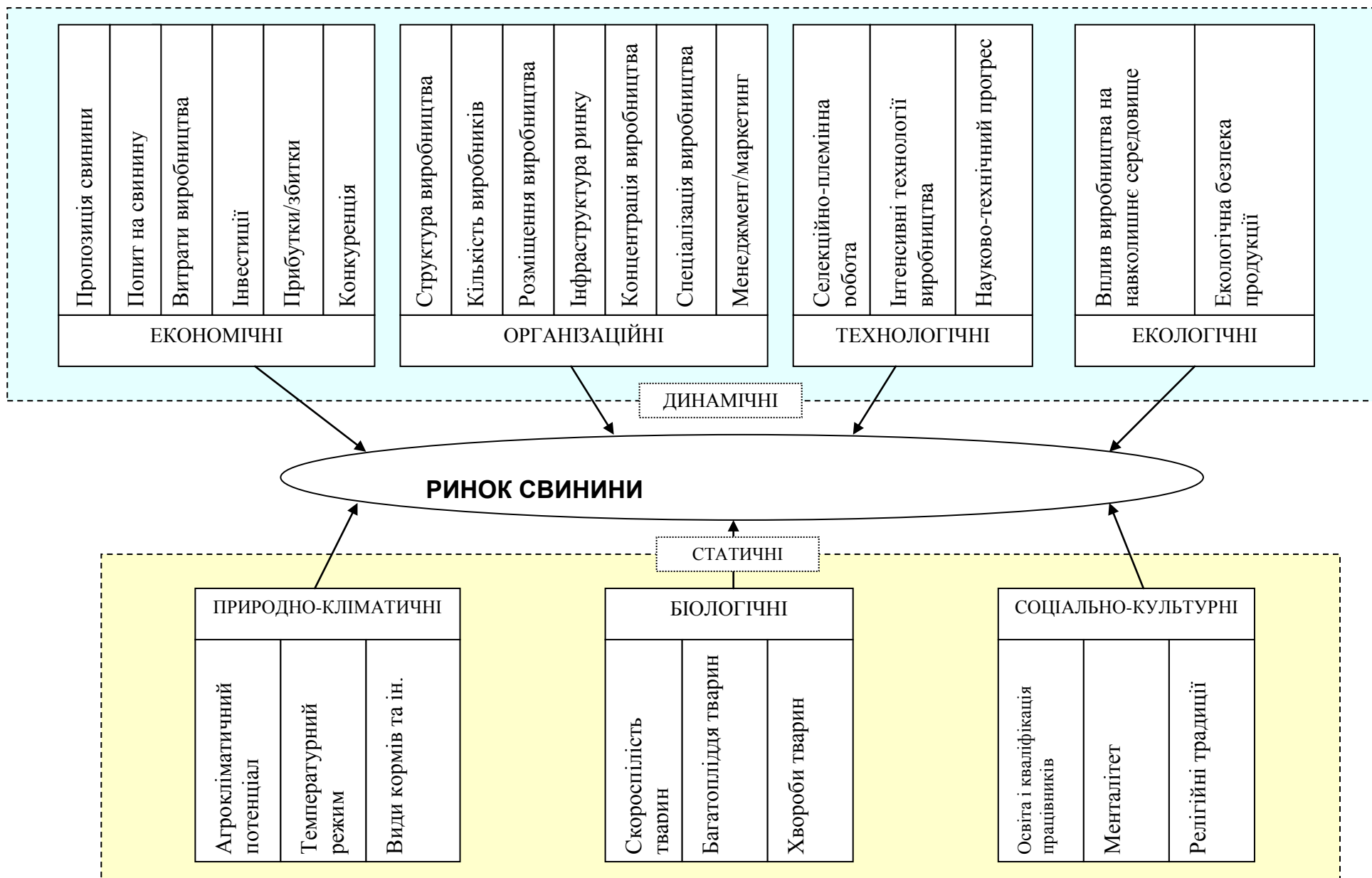

Рис. 1.1. Блок-схема факторів формування ринку свинини в Україні.

соціально-культурні – освіта, рівень кваліфікації працівників, менталітет населення, релігійні традиції (в мусульманських державах немає ринку свинини) тощо.

Особливе місце у формуванні ринкового механізму належить нормативно-правовим факторам, сюди відносяться закони, укази, постанови та ін., які регулюють ринки аграрної продукції, або їх окремі параметри.

Організаційні умови формування ринку свинини характеризуються сукупністю підприємств, організацій і установ, кількість, структура і організаційно-правова форма діяльності яких є динамічними величинами і протягом часу можуть змінюватись.

В період піку розвитку свинарства в 1988-1990 рр. в Україні нараховувалось понад 2,5 тис. спеціалізованих сільськогосподарських підприємств, що відгодовували свиней на м'ясо, а в розрахунку на одну колгоспну свиноферму припадало близько 2 тис. голів свиней. При цьому вироблялось понад 1,5 млн. тонн свинини у всіх категоріях господарств (рис. 1.2), а в загальному виробництві м'яса (в забійній вазі) питома вага свинини у 1990 р. становила 36,1 %.

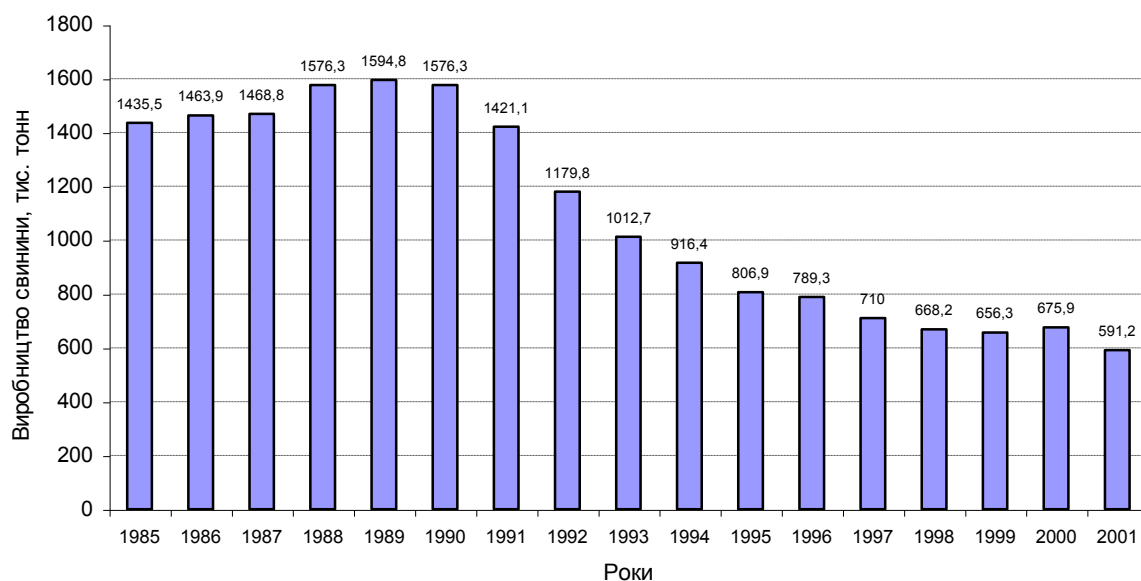

Рис. 1.2. Виробництво м'яса свинини (в забійній вазі) в усіх категоріях господарств України

Велика частка свинини в структурі м'ясного балансу характерна також для високорозвинених держав з ринковою економікою. В цілому ряді європейських країн свининою забезпечують до 50 % і більше відсотків від загальної потреби в м'ясі. Наприклад, в країнах-членах Європейського Союзу питома вага свинини в загальному виробництві і споживанні м'яса дорівнює 45 %, а в Німеччині – найбільший за розмірами ринок свинини в ЄС – близько 60 % [202, с.293]. В останні роки частка свинини в м'ясному балансі України коливається в межах 39-41 %. Однак цей ріст зумовлений відносно більшими обсягами спаду виробництва яловичини, баранини і м'яса птиці в порівнянні з галуззю свинарства.

Проте не лише це визначає роль і місце ринку свинини у формуванні продовольчого ринку держави. З точки зору найбільш швидкого, якісного і гарантійного забезпечення потреб населення і держави в м'ясних ресурсах формування ринку свинини має ряд переваг, які іманентно притаманні для свинарства. Найважливіша особливість галузі полягає в тому, що свинарство найбільш скороспілий вид тваринництва. Тому основу стабільності м'ясного господарства держави можна створити за рахунок “швидкого м'яса” – свинини, а формуванню ефективного ринку свинини повинна належати ключова роль. Це об'єктивно зумовлено темпами і економічними можливостями відтворення та виробництва продукції в свинарстві. Для свиней характерна рання зрілість, прискорене резервування речовин та виключна напруженість фізіологічних і біохімічних процесів в організмі. Висока м'ясна продуктивність свиней обумовлюється, крім того, їх багатопліддям. Були випадки, коли від свиноматки за 1 опорос одержували 32-34 живих поросят. За останніми даними, світовий рекорд багатопліддя належить свиноматці породи тейху (Китай), яка за опорос мала 42 живих поросят, а за все життя – 216 поросят [8, с.3]. В Угорщині від свиноматки, яка за весь період життя мала 46 опоросів, одержали 416 поросят. В колишньому

Радянському Союзу рекордне поголів'я поросят від свиноматки дорівнювало 260-270 голів [8, с.3].

При задовільному рівні годівлі і утриманні неважко довести загальну вагу середнього опоросу свиноматки в 6-8 місячному віці до 1-1,5 тонни. Протягом року від однієї матки можна одержати 2-2,5 тонн м'яса, а рекордна вага поросят, вирощених за рік від однієї свиноматки, може становити 5 тонн. Такої високої м'ясної продуктивності не має жодний інший вид тварин.

До економічних переваг галузі свинарства слід віднести також і той факт, що свині краще всіх інших домашніх тварин використовують і, відповідно, забезпечують більшу оплату корму, що затрачається на 1 кг приросту. Якщо велика рогата худоба витрачає в середньому від 8 до 12 корм. од. на 1 кг приросту, вівці – 7-10, то свині – всього 3,5-6 корм. од. Тобто на виробництво свинини необхідно витратити в 1,5-2 рази менше кормів, ніж на виробництво яловичини і баранини. Слід також відмітити, що свинина відрізняється високим вмістом повноцінного і легкоперетравного білка, а також незамінних амінокислот.

Врахування цих закономірностей сприяло досягненню в Україні на початку 90-х років рівня споживання м'яса і м'ясопродуктів в обсязі 68,2 кг на душу населення [102, с.9] – це найвищий показник споживання м'яса за всю історію господарювання у галузі. Крім того, за даними FAO (організація з продовольства та сільського господарства ООН) в цей період Радянський Союз випереджав за рівнем споживання тваринного білка на душу населення такі країни як ФРН, Канаду, Ізраїль, Японію, Швецію, Швейцарію. При цьому ступінь самозабезпечення білком становив 107,3 %, поступаючись лише Ісландії (127,6 %) і США (109,9 %) [202, с.299].

За інтенсивними технологіями у 1985 р. в країні вироблялось 30% свинини, в 1988 – 38, а згідно планів 1990 р. повинно було б бути 84 % від загального виробництва.

В Україні свинарство було і повинно залишитись пріоритетною, національною галуззю аграрної економіки. Досвід попередніх років і процес формування сучасного ринку свинини свідчать: проблему забезпечення населення м'ясом неможливо розв'язати без інтенсивного розвитку свинарства у господарствах усіх форм власності незалежно від їх розмірів. При цьому, враховуючи ситуацію, яка склалася на світових ринках м'яса і, зокрема, на ринку яловичини (негативна кон'юнктура на якому зумовлюється тваринним сказом у ВРХ), можна прогнозувати подальший стійкий попит і його ріст на ринку свинини. Звичайно, розміри свиноферм будуть позначатися на можливостях досягнення різних рівнів інтенсивного виробництва свинини у них.

Зокрема, ряд вітчизняних вчених вважає, що великі свинокомплекси не виправдали себе ні в економічному, ні в екологічному відношеннях. Наприклад, А. Лисецький, Р. Іванух, С. Осинський, В. Барановська стверджують, що "... свинарство має бути дрібнотоварним, побудованим на нових моделях господарювання, що довели свою перевагу в умовах ринкової економіки у багатьох країнах світу" [80, с.53]. Однак сучасні проблеми розвитку ринків свинини в країнах з розвиненою ринковою економікою свідчать про посилення в них тенденцій збільшення розмірів не лише свинарських ферм за кількістю утримуваного поголів'я тварин, а й самих сільськогосподарських підприємств.

Скорочення обсягів субсидування сільськогосподарського виробництва і, зокрема, тваринницької продукції, а також посилення конкуренції на ринку аграрної продукції призвели до зменшення кількості дрібнотоварних підприємств і посилення інтеграційних процесів на основі концентрації сільськогосподарського виробництва у більших за розмірами підприємствах. Наприклад, у ФРН протягом 2001-2002 рр. кількість підприємств площею від 2 до 100 га сільськогосподарських угідь зменшилася на 5 %, а кількість підприємств площею від 100 і більше га – зросла на 2 %. При чому в групі підприємств площею від 2 до 30 га темпи

спаду є вищими – кількість підприємств зменшилася на 6 %, а площею від 75 до 100 га – лише на 0,3 % [196, с.189]. Процес концентрації виробництва в свинарстві, який відбувається нині, в цілому здійснюється шляхом горизонтальної і вертикальної інтеграції і пов'язаний з ліквідацією малих ферм, що не витримують конкуренції з більшими і спеціалізованими підприємствами промислового типу.

Ефективні розміри свиноферм визначаються дією ринкових сил і, в першу чергу, конкурентноспроможністю виробництва продукції. Тому вибір однієї крайності (дрібнотоварні свиноферми) чи іншої (великотоварні свиноферми) може негативно позначитись на загальному обсязі виробництва свинини і забезпеченні нею потреб споживачів, що і сталося у випадку з вітчизняним виробництвом.

На початку 90-х років на великих державних, колгоспних і міжгосподарських свинокомплексах, виробничих об'єднаннях промислового типу утримувалось до половини загального поголів'я свиней в суспільному секторі. Практика показала, що в цих комплексах в порівнянні із звичайними фермами сільськогосподарських підприємств маточне стадо використовувалось на 35 % інтенсивніше, а продуктивність свиней на вирощуванні і відгодівлі на 74 % вища. Це дозволяло виробляти в розрахунку на 1 голову свиней в 1,6 раза більше свинини за рік [121, с. 221].

Із руйнуванням великотоварного виробництва у свинарстві було в основному втрачено здобутки інтенсивного виробництва в галузі. Таким чином, важливе методичне і практичне значення для формування виробничої структури ринку свинини має розуміння характеру взаємозв'язку між розмірами підприємств з виробництва свинини і ступенем його інтенсивності та економічної ефективності. Дрібнотоварні свиноферми при більших питомих витратах на інтенсифікацію виробництва свинини не є перспективним або ж безальтернативним варіантом для умов сільськогосподарського виробництва в Україні, де

природно-економічні умови дозволяють займатися свинарством завдяки власній високоякісній кормовій базі із створенням середньо- і великотоварних свинарських підприємств.

Досить багато країн, які належать до основних світових виробників і експортерів м'яса свинини мають широкий доступ до кормової бази, але окремі з них змушені, як у випадку з Нідерландами, закупляти корми. При цьому за період 1960-2000 рр. кількість підприємств з виробництва свинини в Нідерландах зменшилася з 146 до 20 тис., а середній розмір поголів'я свиней, який припадає на 1 свиноферму зріс із 20 до 600 голів [215, с. 14]. Тобто розвиток виробничих ферм на ринку свинини Нідерландів відбувається в напрямі до створення більших за розмірами утримуваного поголів'я і виробництва свинини аграрних господарств, а не у зворотньому напрямі, як це пропонується в Україні. Варто відмітити сам процес концентрації виробництва в свинарстві Нідерландів, для якого характерна також наявність свиноферм, що взагалі не мають в своєму розпорядженні сільськогосподарських угідь. Питома вага цих підприємств в утриманні загального поголів'я свиней дорівнює близько 6 %. Таким чином, показник розміру свинарських підприємств є величиною, що безпосередньо не залежить від площі сільськогосподарських угідь, які може використовувати свиноферма, а в першу чергу визначається фактором обсягу наявних трудових ресурсів у відповідному підприємстві; доходами, які планує одержувати підприємство; розміром власного капіталу (матеріальних засобів виробництва) і, при наявності, кількістю угод на поставку свинини підприємствам переробної і харчової промисловості.

Вартість і наявність кормів в Україні позитивно впливатимуть на процес вирощування свинини, а тому наша країна має досить привабливі шанси в майбутньому увійти до основних її виробників і експортерів у світі. При цьому найважчим завданням буде змагатися із економічною міццю розвинених держав і водночас не бути зтягнутими у схему

економічних відносин підлеглих як звичайних постачальників виробничих ресурсів та дешевої робочої сили.

Економічні закони цивілізованого ведення свинарства свідчать, що науково обґрунтований рівень продуктивності свиней – багатопліддя свиноматок – 11-12 поросят, середня вага їх при відлучці в 2-місячному віці – 20 кг, середньодобовий приріст молодняка на відгодівлі – 700-800 г, затрати кормів на 1 кг приросту – 4,5-5 корм. од., жива вага відгодівельної групи свиней в 6-7 місячному віці – 100-120 кг – можливо реалізувати в широкій практиці лише за умови інтенсивного розвитку галузі.

Проте інтенсифікацію свинарства в Україні стримують не лише фактори, що пов'язані із структурними змінами виробництва, формуванням нових економічних взаємозв'язків між суб'єктами ринку свинини, а також велика різниця між продуктивністю племінного і товарного свинарства. Товарні господарства мають значні недоліки щодо ремонту маточного поголів'я. Це пов'язано як з діяльністю безпосередньо племінних господарств, так і виробничо-фінансовими можливостями господарств, що займаються виробництвом товарної продукції.

В цілому сучасна структура та ієрархія взаємозв'язків між виробниками продукції на ринку свинини, галузевими установами, державними органами управління в загальних рисах успадкована від минулої економічної системи і є видозміненою в ході реформування галузі. Як видно з рис. 1.3, її можна охарактеризувати за 4-х рівневим типом організації відносин субординації. Мінагрополітики України (I рівень) координує діяльність структур II рівня: національного об'єднання по племінній справі у тваринництві “Укрплемоб'єднання”, об'єднання державних племінних заводів України “Укрдержплемзаводи”, національної асоціації виробників м'ясопродуктів України “Укрм'ясо” і української корпорації по виробництву м'яса на промисловій основі “Тваринпром”. Фактично структури II рівня перейняли формально

виконання функцій, котрі в минулому були притаманні діяльності Держагропрому. Головною метою і напрямками їх спільної діяльності в галузі свинарства є:

- організація відтворення, вирощування і реалізації високоплемінного молодняка кращих вітчизняних і зарубіжних порід свиней;
- створення високопродуктивних стад, типів, ліній, родин і порід свиней;
- закупівля по імпорту племінних тварин сучасних перспективних порід з метою покращення генофонду свиней;
- впровадження прогресивних технологій в селекції і відтворенні;
- сприяння розвитку системи виробництва свинини, стабілізації і постійному поліпшенню його ринку в Україні, сприяння розвитку конкуренції;
- сприяння створенню необхідної нормативної бази для розвитку ринку свинини України.

В свою чергу об'єднання, асоціації і корпорації II рівня охоплюють підвідомчі підприємства, установи і організації в регіонах України, які належать до III рівня відносин субординації. В першу чергу це обласні племінні підприємства, племпостачання і племсервісу, державні племінні заводи, асоціації по розведенню тварин, племінні гібридно-селекційні центри та ін.

Підприємства системи Укрплемоб'єднання пропонують племінних свиней на міжнародний і вітчизняний ринки. Разом з інститутом свинарства (головний селекційний центр свинарства в країні – попередня назва “Всесоюзний науково-дослідний інститут свинарства”, м. Полтава) виведені м'ясна, українська м'ясна породи, внутріпородний тип та спеціалізована лінія з високими м'ясними і відгодівельними якостями, а обсяги корпорації по виробництву м'яса “Тваринпром” на

Рис. 1.3. Структура відносин субкоординації установ, організацій і підприємств на ринку свинини України

загальнодержавному ринку вирощування та реалізації свиней становлять 14 % (600 тис. голів) [206].

Сьогодні основна кількість м'яса на ринку свинини в Україні виробляється від порід м'ясо-сального (універсального) напряму продуктивності. Провідне місце займає велика біла порода, питома вага якої складає близько 80 % від загального поголів'я. Останніми роками набуває поширення також розведення спеціалізованих м'ясних порід – полтавської м'ясної і української м'ясної та червоно-поясної спеціалізованої лінії м'ясних свиней, виведених Інститутом свинарства УААН. Однак в системі якісного поліпшення маточного поголів'я товарних господарств через їх незадовільний фінансово-матеріальний стан недовикористовується вирощений на племзаводах молодняк, що негативно позначається на системі взаємозв'язків між III і IV рівнем підприємств. За експертними оцінками близько половини племінної продукції, вирощуваної у племінних господарствах, реалізовується на м'ясокомбінати. Це не дозволяє сформувати достатній обсяг м'ясних ресурсів на ринку свинини і завантажити виробничі потужності м'ясопереробних підприємств. Лише використання вирощуваного на племзаводах висококласного племінного молодняка в товарних господарствах забезпечуватиме підвищення продуктивності тварин, високу економічну ефективність галузі і задоволення потреб ринку в свинині.

В Україні існує 97 господарств по розведенню свиней, яким наказом Мінагропрому України від 12.01.1998 р. № 11/6 присвоєно категорії племінний завод і племінне господарство [116]. В Тернопільській області – 2 господарства: племгосп “Микулинецький” Тербовлянського району і племгосп “Еліта” Гусятинського району, які займаються вирощуванням породи свиней велика біла. Потужності даних підприємств є достатніми для інтенсивного вирощування племінного молодняка і ремонту маточного поголів'я в товарних господарствах. Однак очевидно, що без подальшого

покращення системи розведення і племінної роботи в свинарстві з чітким поєднанням племінних і товарних господарств, зміцнення кормової бази, впровадження у виробництво новітніх технологій та наукових досліджень формування ринку свинини в Україні набуде примітивних форм, які є далекими від конкурентноспроможної структури виробництва на світовому ринку свинини. Ефективне становлення цивілізованого вітчизняного ринку є можливим при умові постійного удосконалення системи розведення тварин з метою одержання високопродуктивних помісей і гібридів для відгодівлі. У Данії, США, Англії, Франції, Швеції та інших розвинутих економіках практично все товарне поголів'я свиней одержують на гібридній основі. Цю проблему вирішив і Китай, який в недалекому минулому не був прикладом ведення інтенсивного свинарства.

У формуванні ринку свинини даний фактор є невід'ємною складовою успішної реалізації третього етапу (2001-2005 рр.) Національної програми розвитку сільськогосподарського виробництва і тваринництва в Україні, а також досягнення основних макроекономічних показників виробництва і споживання свинини в державі. Зокрема, на заключному етапі виконання Програми планується споживання м'яса і м'ясопродуктів в 2005 р. в обсязі 57,5 кг згідно базового варіанту і 80 кг на душу населення за оптимальним варіантом [100, с. 10]. Передбачається також реалізація структурних змін у виробництві м'ясних ресурсів у напрямі прискореного розвитку свинарства із створенням мережі репродукторних господарств свиней.

Однак практика господарювання і становлення ринкових відносин в свинарстві свідчать про зворотне. Становище, яке склалося нині у спеціалізації виробництва свинини між підприємствами IV рівня (рис. 1.3), а саме репродукції поголів'я і його відгодівлі, – не забезпечує нормального відтворювального процесу. Тому обидві категорії господарств переходять на виробництво свинини за закінченим циклом. Рядові товарні свинарські господарства виробляють продукцію із збитками. Існуючі ціни на ринку

свинини не створюють у товаровиробників заінтересованості у її виробництві. Вигідніше реалізовувати зерно, кормові культури на ринку, ніж згодувати їх тваринам, а придбання нової техніки і засобів виробництва для свинарства, в тому числі модернізація свинарських ферм, комплексів, технічне переобладнання, потребують непомірних фінансових інвестицій від виробників продукції. Незбалансована ринкова цінова динаміка на продукцію свинарства і диспаритет цін між сільськогосподарською і промисловою продукцією ще більше загострюють ситуацію. Так, за даними О.А. Бугуцького, О.С. Федоренка, С.І. Михайлова, у 1991 р. потрібно було реалізувати 4,3 тонн свинини, щоб придбати один трактор Т-150, в 1994 р. – 20,2 тонн. Для реалізації цієї ж мети у 2003 р. потрібно вже 35,3 тонн свинини, при тому що коефіцієнт енергетичної ефективності (витрат невідтворювальної енергії на одиницю продукції), як вказує М.В. Калінчик, становить у свинарстві 0,3-0,5 і має тенденцію до зменшення із зростанням інтенсифікації виробництва [55, с. 21].

Переробні підприємства м'ясопродуктового підкомплексу, історично володіючи в більшості випадків локальною монополією по відношенню до виробників свинини, можуть, завдяки цьому, додатково загострювати цінову кон'юнктуру на ринку свинини не на користь товаровиробників. Причини цього криються в тому, що за часів командно-адміністративних методів управління економікою в кожній із областей України створювалися переробні підприємства, в кращому випадку два в галузі, яким було підпорядковано в більш чи менш жорсткій формі певне число аграрних формувань з врахуванням потужностей переробних підприємств. Наприклад, в Тернопільській області такими переробними підприємствами були Тернопільський і Чортківський м'ясокомбінати. В роботі цих підприємств є специфічні особливості, обумовлені сезонністю переробки сільськогосподарської сировини. Тому за часів минулої економічної системи сільськогосподарським підприємствам доводився

твердий план продажу тварин, а м'ясокомбінатам – план виробництва з врахуванням понадпланових закупівель. Проте сьогодні м'ясопереробні підприємства, використовуючи монопольне право встановлення закупівельних цін, рівень яких, як правило, менший від собівартості виробництва свинини, стимулювали прямо чи опосередковано скорочення обсягів виробництва в свинарстві, і, зрештою, ліквідацію своєї ж сировинної бази. Результат відомий – створився великий надлишок переробних потужностей м'ясокомбінатів, які завантажені в кращому випадку до 30 %.

Додатково погіршують ситуацію недорозвинутість транспортної інфраструктури регіонів, високі тарифи транспортних перевезень (послуг), а також відсутність необхідної і достатньої маркетингової інформації для виробників м'яса свинини. Крім того, цьому сприяє неможливість швидкої зміни спеціалізації великих підприємств з виробництва і переробки м'яса. В Україні нараховується майже 3 тис. підприємств, загальна виробнича потужність переробки яких складає близько 5 тис. тонн м'яса за зміну. Основу виробничо-технічної бази переробних підприємств м'ясопродуктового підкомплексу складають підприємства, які виробляють від 20 до 100 тонн м'яса за зміну, на них припадає понад 2/3 потужностей всіх підприємств. Крім того, є багато підприємств, які виробляють до 30 тонн м'яса за зміну [178, с. 474-475]. Останні, в ситуації, що склалася, мають, як правило, більше шансів в конкурентній боротьбі за сировинні ринки в порівнянні з великими переробними підприємствами. Це парадокс для цивілізованої ринкової економіки. Натомість у США, для того щоб залишатись на ринку, потужність переробного конвеєра досягає часто близько 1000 гол. свиней за годину, в той час у ЄС багато боєнь працюють при потужності 500-600 гол. [95] свиней за годину. Лише в Данії через більш суворі санітарні правила, встановлені урядом, годинна потужність конвеєра обмежена 360 гол. свиней. Однак з метою збереження

конкурентноспроможності багато датських боєнь мають по два і, навіть, три-чотири забійних конвеєра. При цьому подальша переробка м'яса здійснюється на заводах, які спеціалізуються на виробництві таких продуктів як ковбаси, ветчина, бекон або консерви.

В Україні основними постачальниками продукції товарного свинарства м'ясопереробним підприємствам є степова і лісостепова зони. В кожній із них виробляється 42-44 % свинини. В поліській зоні з менш сприятливими кормовими умовами виробляється 12-16 % загальної кількості свинини. Тенденції, які спостерігаються у спеціалізації свинарських ферм даних зон за типами відгодівлі, свідчать про посилення м'ясного напрямку спеціалізації, і втрату заінтересованості в сальному, напівсальному і беконному типах відгодівлі тварин. Це зумовлено довшим періодом виробництва і специфікою застосовуваної технології, що призводять до більших витрат виробничих ресурсів, ніж при м'ясній відгодівлі свиней. В загальному процес встановлення спеціалізації у галузі співпадає із європейськими традиціями, і є відмінний від виробництва свинини в США, де до 50 % в масі туші складає жир.

В цілому, підсумовуючи вказані вище теоретичні положення, формування ринку свинини в Україні відбувається шляхом вирішення і подолання проблем, а також дії факторів, які умовно поділяються на динамічні, що можуть бути змінені в короткостроковому або середньостроковому періодах (економічні, організаційно-технологічні, екологічні), і відносно статичні, які склалися впродовж багатьох років, навіть, століть, і не можуть бути змінені в коротко- чи середньостроковому періодах (природно-кліматичні, біологічні, соціально-культурні). При цьому природний, виробничий і науковий потенціал України дозволяє сформувати цивілізований ринок свинини в державі, і забезпечити входження України до її головних виробників і експортерів у світі.

1.2. Світовий досвід розвитку і функціонування ринку свинини

Повчальним для України є зарубіжний досвід функціонування ринку свинини.

З огляду на географічне сусідство і неминуче економічне та політичне співробітництво, а також проголошені Україною європейський вибір та інтеграцію, в першу чергу доцільно розглянути розвиток і функціонування ринку свинини в країнах-членах Європейського Союзу.

Ринок свинини ЄС є одним з найбільших світових ринків м'яса. За рівнем виробництва свинини Євросоюз посідає другу позицію після КНР¹, а його валове виробництво в останні роки становить понад 20% світового, або ж близько 17 млн. тонн. На "трійку" таких виробників як ЄС, Китай і США припадає майже три четвертих від обсягу світового виробництва свинини [91].

Ринок свинини Європейського Союзу має таку ж саму історію становлення як і увесь аграрний ринок в ЄС. З майже півстолітнього часового проміжку можна критично виділити такі характерні етапи в його розвитку:

1. 1960-80 рр. – екстенсивний етап становлення і зростання кількісних параметрів ринку – основними завданнями спільної аграрної політики країн-членів ЄС в цей період були:

- а) гарантійне і в повному обсязі забезпечення продовольством населення за відповідними – адекватними доходам споживачів – цінами;
- б) зростання продуктивності праці в сільському господарстві і забезпечення належних соціальних умов для його працівників;

¹ Китайська Народна Республіка виробляє більше 35 млн. тонн свинини, що становить понад 45% від світового виробництва.

в) стабілізація ринків;

2. 80-ті роки – проблема надвиробництва продукції і подолання його негативних наслідків – передусім зниження доходів виробників або взагалі їх банкрутство – шляхом реалізації жорстких адміністративно-директивних заходів, а саме:

- а) введення квот виробництва продукції (на ринку молока і цукру); в Україні стало прикладом для наслідування майже через два десятиріччя пізніше;
- б) запровадження так званого “стабілізаційного регулювання”, тобто зниження цін, якщо обсяги виробництва продукції є вищими певної встановленої величини, а також розширення участі виробників у фінансуванні витрат для регулювання ринку (т.зв. “підвищення співвідповідальності” – іншими словами – просте перекладання частини фінансового тягаря на самих виробників продукції);
- в) обмеження або відмова від державних закупівель продукції, як гарантованого ринку її збуту; це ж сталося і в Україні (державне замовлення), але майже на два десятиріччя пізніше;

г) надання фінансових премій за консервацію визначених площ сільськогосподарських угідь, їх заліснення, а також за менш інтенсивне сільськогосподарське використання.

Однак вказані корективи курсу у 80-х роках були по своїй суті косметичними і не змогли досягнути цілей: щорічний ріст аграрного виробництва складав 2-3%, тоді як темпи споживання продукції трохи менше 0,5% [209, с. 387].

3. 1990-2000 рр. – вперше здійснено розмежування ринкової політики і політики доходів – полягає у зменшенні надвиробництва аграрної продукції і забезпеченні необхідного рівня доходів сільськогосподарських виробників в першу чергу не

шляхом гарантованих цін і обсягів закупівель продукції, а твердих грошових виплат на 1 га чи 1 голову худоби [130, с. 71].

4. **2000 р. і до цього часу – визначення переваги екологічних факторів як основи економічної ефективності аграрного виробництва і зменшення надвиробництва продукції** – таким чином в основу зниження надвиробництва продукції покладено на відміну від попередніх спроб не прямі адміністративно-директивні заходи, а екологічні переваги біологічного землеробства і введення тваринництва та споживання продукції. Прикладом цього є найдискусійніша і найбільша за масштабами та глибиною змін реформа аграрного сектору – Agenda-2000 [130, с. 67].

Вказана еволюція розвитку аграрного ринку в ЄС і ринку свинини зокрема, свідчить про розвиток не лише виробничих відносин в аграрному секторі, а й про його вплив на формування якісно нового світосприйняття.

Крім того, у вищесказаному неважко проглянути характерні риси і окремі проблеми формування вітчизняного ринку продукції. З огляду на це досвід і шляхи становлення аграрного ринку Європейського Союзу є в певному розумінні парадигмою не надто і далекої перспективи, що чекає й Україну. Майбутнє є реалізація необхідності, лише в інших формах і з врахуванням вітчизняних особливостей аграрного сектору.

За ступенем регулювання аграрних ринків в ЄС можна умовно виділити 4 типи їх ринкової організації.

Під ринковою організацією тут і в наступному ми будемо розуміти ринковий порядок, тобто спосіб і правила функціонування і застосовуваний державою інструментарій втручання в ринковий механізм.

Тип 1. Зовнішній захист, тобто захист від міжнародної конкуренції, і обов'язковий внутрішній захист, тобто повна гарантія збуту (закупівель) продукції за інтервенційними цінами² і через інтервенційні установи ЄС.

Тип 2. Зовнішній захист і факультативний внутрішній захист, тобто цінові та збутові гарантії діють лише протягом певного часу і/чи для певних обсягів продукції.

Тип 3. Зовнішній захист без внутрішнього, тобто не існує ніякої внутрішньої цінової підтримки для продукції, виробленої всередині ЄС.

Тип 4. Ні зовнішнього, ні внутрішнього ринкового захисту. Для забезпечення конкурентоспроможності продукції, виробленої в країнах-членах ЄС, на світовому ринку використовується лише допомога для безпосереднього її виробництва.

В основу вибору ринкової організації відповідного виду продукції покладено врахування сукупності таких трьох основних факторів: рівень внутрішнього забезпечення продукцією потреб у самому ЄС, рівень конкурентоспроможності і потенційні обсяги експорту чи імпорту продукції.

Для ринку свинини з самих початків був характерний суттєво слабший, в порівнянні з іншими ринками продукції, інструментарій втручання зі сторони державних інституцій Євросоюзу [199, с. 141]. Він функціонує згідно третього типу вищенаведеної типологічної класифікації ринкової організації.

Організація ринку свинини як одне з головних завдань передбачає захист виробника. Це досягається головним чином через підвищену, в порівнянні із світовою, ціну на свинину в середині ЄС (тактика підтримування ціни) і ліквідацію сильних цінових коливань (тактика стримування ціни).

² Інтервенційна ціна – це мінімальна цінова гарантія, тобто гарантована державою найнижча цінова межа збуту продукції.

З цією метою створено цілий комплекс заходів, які включає ринкова організація свинини, найважливішими із них є: 1) регулювання зовнішньої торгівлі і 2) регулювання внутрішнього ринку.

Регулювання зовнішньої торгівлі має за мету забезпечити надійний захист виробництва в ЄС по відношенню до третіх країн, враховуючи різні рівні витрат всередині і за межами Євросоюзу. А з допомогою регулювання внутрішнього ринку, яке передбачає в принципі як можливість державних інтервенційних закупівель, так і гарантування фінансових виплат для приватних інтервенційних закупівель, повинні ліквідуватись екстремальні коливання цін виробників всередині ЄС.

Регулювання зовнішньої торгівлі свининою передбачає регулювання експорту та імпорту ЄС. До реформування згідно вимог СОР у 1995р. основним критерієм визначення мінімальної ціни, за якою ввозилася свинина на територію Євросоюзу була так звана ціна проникнення (порогова ціна). Регулювання імпорту в початковому вигляді було тісно прив'язане до розвитку цін на зерно [208, с. 203-204]. Найважливішими інструментами при цьому були ціна проникнення і мито на імпорт свинини (рис. 1.4), котрі встановлювались за пропозицією Європейської Комісії наперед відповідно кожного кварталу.

Рис. 1.4. Митний механізм регулювання імпорту на ринку свинини ЄС

Ціна проникнення служила критерієм встановлення мінімальної ціни, за якою дозволявся ввіз свинини в ЄС. Вона розраховувалася як ціна виробництва на основі цін на фуражне зерно світового ринку і кормів в

країнах-експортерах свинини. Щоб забезпечити однаковий захист виробникам свинини, а також зерна в ЄС, було запроваджено мито при її імпорті з третіх країн. Його величина, як правило, складалась з двох, а в деяких випадках – трьох складових. Перша складова повинна була б вирівняти різницю в ціні на фуражне зерно на світовому і внутрішньому ринку ЄС. Дана величина визначалась власне як різниця між вказаними видами цін збільшеної на коефіцієнт, що відповідав витратам кормів при відгодівлі свиней в ЄС. В такий спосіб компенсувалось передусім несприятливе, у випадку, існуюче ринкове становище виробників в ЄС по відношенню до виробників з третіх країн.

Друга частина суми мита засвідчує по суті беззаперечну перевагу внутрішніх виробників свинини. Це так звана сума преференції – становила близько 7% [216, с. 251] від ціни проникнення попереднього року. В даний спосіб, оплачуючи дану преференцію, досягалась фактично неконкурентноспроможність виробників свинини з третіх країн на ринку Європейського Союзу.

Третя частина – так зване додаткове мито – застосовувалося у тому випадку, коли ціна пропозиції свинини “вільно на кордоні” є нижчою від ціни проникнення. Цей факт розглядався як демпінг, а сума мита вираховувалася як різниця між обома цінами. При цьому ціна проникнення розраховувалася таким чином [208, с. 204]:

- кількість корму, яка необхідна для виробництва 1 кг свинини в третіх країнах, оцінювалася по світових цінах на фуражне зерно. Ця кількість корму дорівнювала 5,46 кг і мала таку структуру: 40% – ячмінь, 35% – кукурудза і 25% – овес;
- отримана т.ч. вартість корму збільшувалася на 12%, щоб врахувати вартість інших крім зернових кормів, які необхідні в раціоні годівлі свиней;
- до цієї суми врешті-решт додавалася сума додаткових виробничих витрат, які виникають при виробництві свинини.

Тобто ціна проникнення відповідала тим мінімальним витратам, згідно яких могла здійснюватись пропозиція свинини “вільно на кордоні”. Таким чином, за одночасної дії всіх елементів регулювання імпорту свинини, ціна пропозиції свинини з третіх країн на внутрішньому ринку ЄС не могла бути нижчою ціни, що дорівнювала ціні проникнення і сумі першої і другої частини мита.

У 1995 році система регулювання імпорту була реформована в ході пристосування механізму регулювання ринку свинини ЄС до вимог Світової організації торгівлі і має такий сучасний вигляд (рис. 1.5).

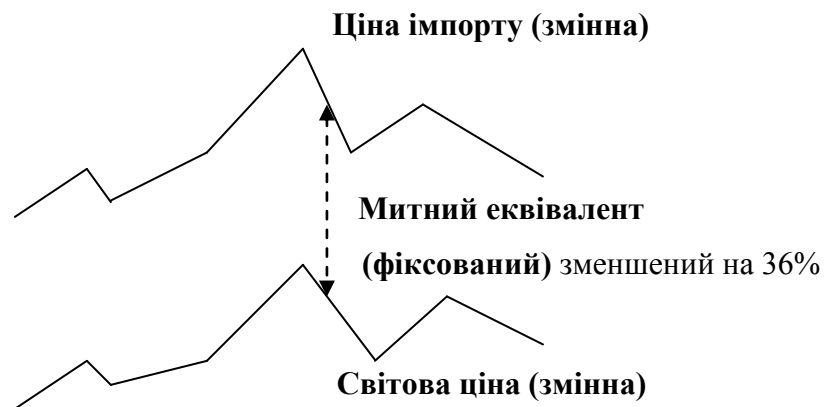

Рис. 1.5. Митний механізм регулювання імпорту на ринку свинини ЄС згідно СОТ-домовленостей

Замість варіюючої системи формування митних зборів, розмір яких залежав від розвитку цін на фуражне зерно, з 1 липня 1995р. діють фіксовані ставки митних зборів. Останні визначені на основі тарифного еквіваленту обчисленого для базового періоду 1986-1988рр. і були протягом 1995-2001рр. зменшені з 78,77 до 53,60 екю за 1 ц свинини, або на 36% [200, с. 41].

Різниця між рівнем світової ціни і внутрішнім рівнем витрат на виробництво свинини враховується також при експорті продукції за межі Європейського Союзу. Для системи заходів регулювання експорту, як і у випадку імпорту свинини, характерна відверто виражена протекція

товаровиробників в середині ЄС. Однак її реалізація є більш витратною і дорогою, ніж при регулюванні імпорту. Це зумовлено наступними факторами.

Оскільки виробництво свинини через вищий рівень виробничих витрат в країнах-членах ЄС є дорожчим, ніж в інших частинах світу, то при експорті свинини виникає необхідність його субсидування з метою забезпечення конкурентноспроможності виробників ЄС на світовому ринку. Цей випадок наведено між періодами t_2 і t_3 на рис. 1.6. Розмір експортних субсидій встановлюється за пропозицією Європейської Комісії через кожних три місяці [199, с. 143].

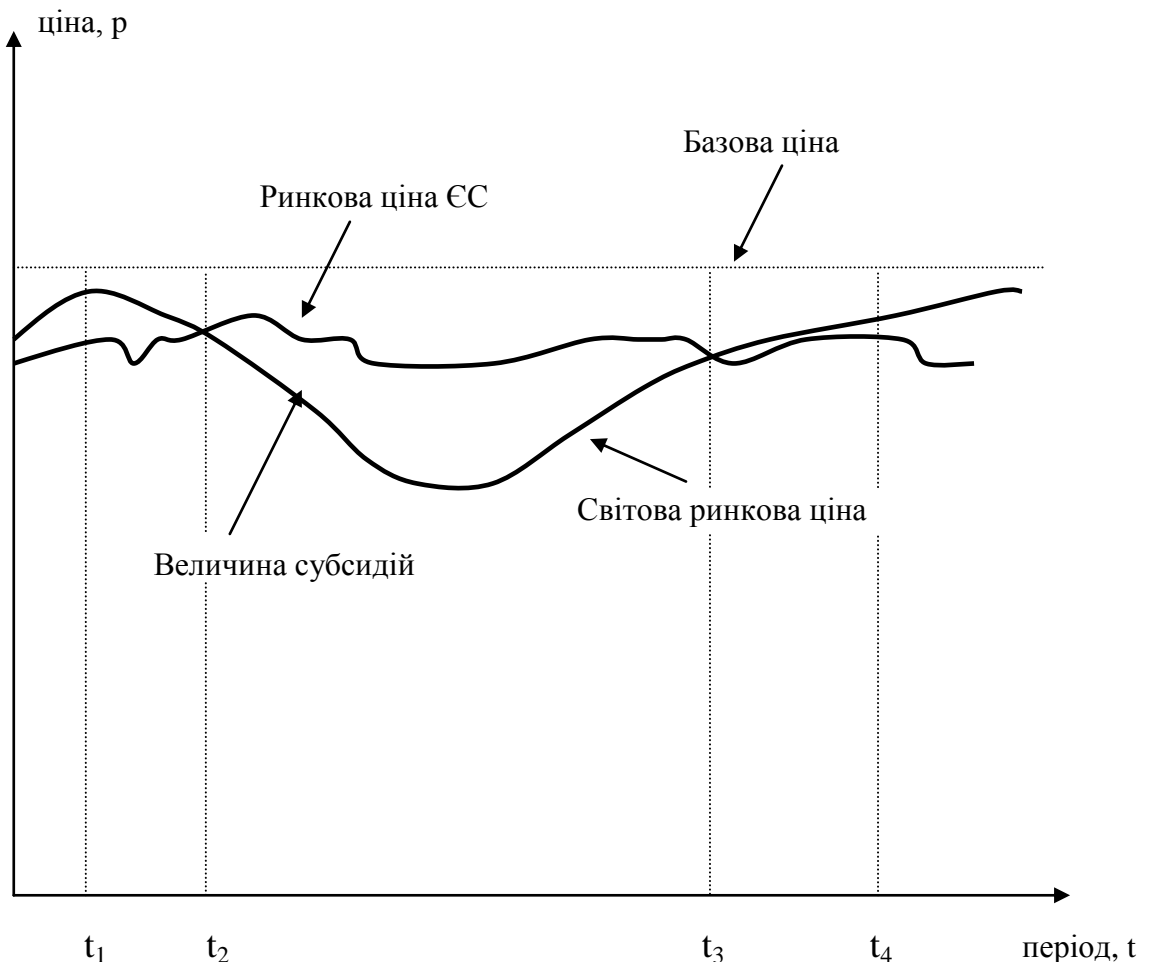

Рис. 1.6. Механізм регулювання експорту свинини в ЄС

У тому разі, якщо світова ціна на свинину є вищою, ніж в Євросоюзі, що в практиці може статись надзвичайно рідко, тоді як правило не використовується механізм субсидування експорту. Навпаки, при довготривалих і великих обсягах експорту свинини за межі Європейського Союзу, що може загрожувати стабільності внутрішнього ринку, зумовивши дефіцит продукції на ньому, використовують заходи по обмеженню експорту свинини з ЄС. Крім того, з моменту пристосування механізму регулювання ринку свинини до вимог Світової організації торгівлі Євросоюз був змушений протягом 1995-2001 рр. обмежити фізичні обсяги експорту свинини з 561,4 до 443,5 тис. тонн, а обсяг експортних субсидій скоротити з 298,9 до 191,3 млн. екю [199, с. 143]. При цьому на експорт окремих видів продукції, наприклад, живих свиней, можливість одержання субсидій більше не поширюється, а на решту – вимагає отримання ліцензії на здійснення експортних операцій.

Особливої уваги в аналізі досвіду ринкової організації свинини в ЄС заслуговує застосування заходів щодо обмежень вільного руху продукції. Це відбувається як правило тоді, коли є загроза поширення епідемій серед тварин і їх масового падежу (свиняча чума тощо). До цих особливих заходів, які однак є просторово і в часі обмеженими, вдаються за пропозицією Єврокомісії.

Крім регулювання експорту-імпорту одним з найважливіших елементів ринкової організації свинини в ЄС є регулювання його внутрішнього ринку [199, с. 141]. Воно передбачає здійснення інтервенційних заходів на ринку свинини за наявності визначених умов з метою недопущення значних цінових коливань, або ж зменшення їх розміру. Основними заходами регулювання внутрішнього ринку свинини в ЄС є:

- надання фінансової допомоги приватним складським фондам свинини;
- здійснення державних інтервенційних закупівель.

Інтервенційні установи ЄС для стабілізації ринкової пропозиції і ціни створюють також складські фонди зберігання свинини. На відміну від інших ринків продукції, де інтервенції розпочинаються автоматично при досягненні певного рівня ринкової ціни (ринок зерна), або ж взагалі є обов'язковими (т.зв. "сітка безпеки" – ринок м'яса яловичини), на ринку свинини для кожного окремого випадку за пропозицією Єврокомісії приймається рішення про початок і кінець інтервенційних заходів [199, с. 142].

Цей механізм регулювання внутрішнього ринку виглядає так:

- щорічно в рамках проведення переговорів стосовно цін на аграрну продукцію Радою Міністрів ЄС на період з 1 липня по 30 червня наступного року встановлюється т. зв. базова ціна (Grundpreis) на свинину;
- базова ціна є дійсною для свинини стандартної якості (торгового класу E), яка визначена в спільній схемі торгових класів продукції в ЄС;
- якщо рівень середньоринкової ціни (референтної) на репрезентативних (спеціально вибіркових) ринках знижується менше базової, і ситуація не покращується, тоді можуть бути застосовані інтервенційні заходи;
- інтервенційна ціна на свинину стандартної якості не може бути нижчою 78 і вищою 92% базової ціни [199, с. 142].

Дане ринкове регулювання є компромісом між системою автоматичного здійснення інтервенцій і забезпечення фіксованого цінового рівня на продукцію, що має місце, наприклад, на ринку зерна в ЄС, і практичними можливостями його застосування. Слід зазначити, що забезпечення рівноваги на ринку свинини шляхом формування складських фондів продукції є обмеженим, в першу чергу через технічно можливі строки зберігання свинини. Як правило цей термін дорівнює максимум 8-10 місяців. Якщо протягом цього періоду не буде можливості

запропонувати складські обсяги свинини знову на ринку, не викликаючи падіння ціни на продукцію, тоді інтервенція не має сенсу. Через це спочатку необхідно визначити, як будуть розвиватися пропозиція і попит на ринку протягом усього технічно можливого строку зберігання свинини. Тому рішення про застосування механізму інтервенцій на ринку свинини приймається в кожному окремому випадку за пропозицією Європейської Комісії.

Оскільки рівень виробничих витрат з часом змінюється, особливо він зменшується через вплив і застосування досягнень науково-технічного прогресу, то було передбачено встановлювати такий рівень базової ціни на свинину, яка б не стимулювала постійне структурне перевиробництво цієї продукції.

Безпосередньо механізм регулювання внутрішнього ринку свинини діє таким чином. Якщо референтна ціна на свинину знижується нижче рівня інтервенційного порогу (рис. 1.7) [199, с.145], який становить 103% базової ціни, і тенденція залишається надалі спадною, тоді можливе застосування інтервенційного механізму на ринку. При цьому референтна ціна визначається на основі регіональних ринкових цін і відповідної питомої ваги країн-членів ЄС в загальній чисельності поголів'я свиней в ЄС.

Як видно на рис. 1.7, референтна ціна на свинину в момент часу t_1 , t_2 і t_3 є нижчою від рівня інтервенційного порогу. В той період, коли в проміжок часу t_1 і t_2 не здійснюються жодні інтервенції, що зумовлено сприятливими очікуваннями на ринку, то з часового моменту t_3 вони можуть здійснюватися за пропозицією Єврокомісії. Для державних закупівель свинини діють особливі межі закупівельних цін, які можуть дорівнювати максимально 92 і мінімально 78% від базової ціни. Для приватних складських фондів свинини виплачуються фінансові компенсації для покриття витрат пов'язаних із її зберіганням протягом

визначеного терміну. Складські запаси свинини з деяким часовим лагом знову пропонуються на ринку чи експортуються.

Ці фізичні інтервенції запобігають падінню цін внутрішнього ринку нижче рівня інтервенційної ціни. По мірі вичерпання складських потужностей інтервенційні установи змушені, звичайно, експортувати закуплену кількість продукції.

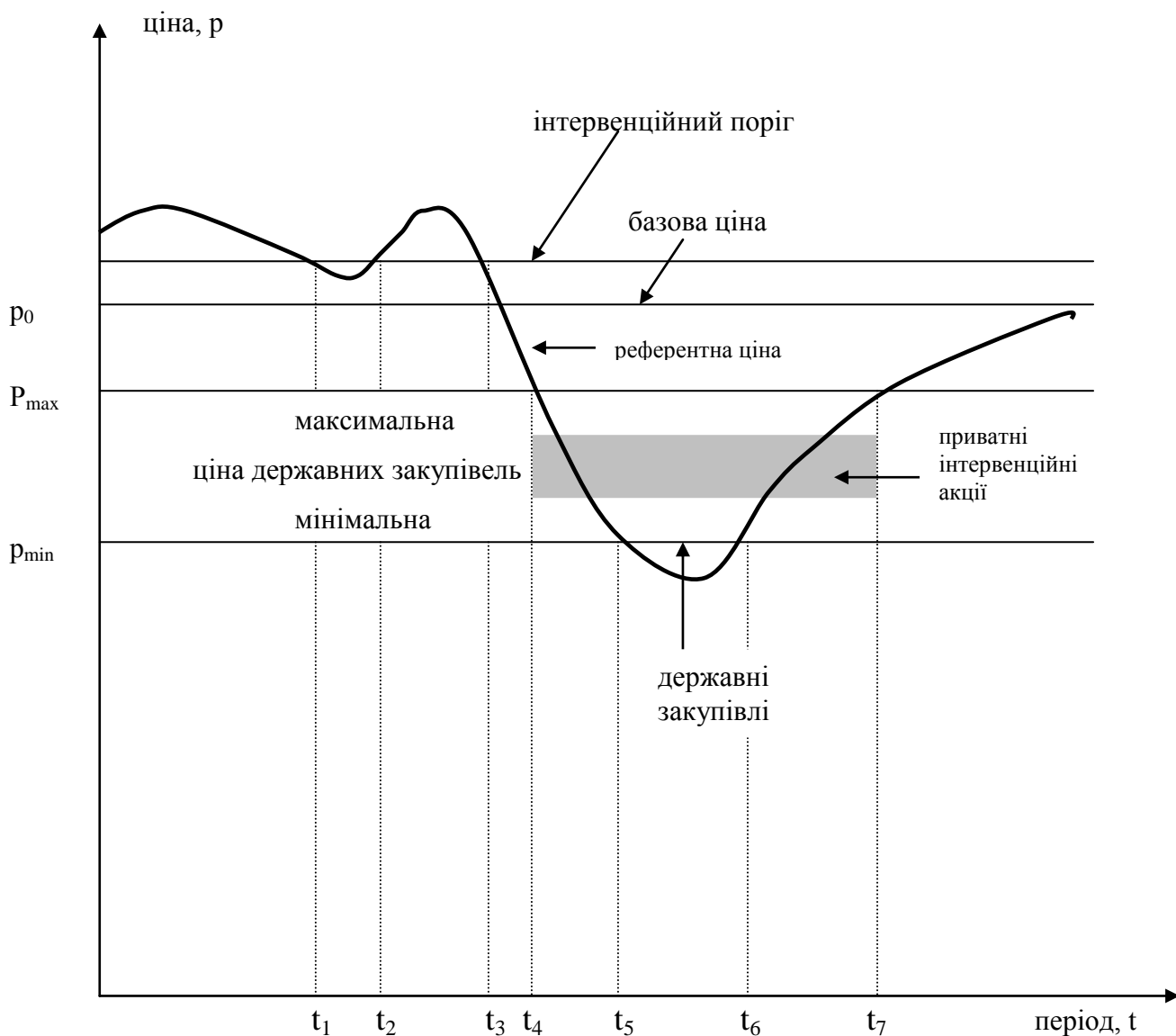

Рис. 1.7. Механізм регулювання внутрішнього ринку свинини в ЄС

Цей експорт приводить до великих збитків в бюджеті ЄС, тому що товар, закуплений за інтервенційною ціною, можна продати на світовому ринку лише за значно нижчою.

З іншого боку, ЄС може застосовувати також експортні субсидії, щоб утримати ціну на внутрішньому ринку на рівні, вищому від інтервенційної ціни. Тому за кожен експортований тонну ЄС надає субсидію в розмірі різниці між інтервенційною ціною і ціною на світовому ринку. За допомогою субсидій експортерам відшкодовується різниця між внутрішньою ціною і ціною на світовому ринку. Наслідки для бюджету ЄС ті ж самі, що й у випадку з описаними вище інтервенційними закупками. Бюджет має з кожної експортованої тонни збитки на рівні зазначеної різниці між інтервенційною ціною і ціною світового ринку. В залежності від року 80-90% витрат бюджету Спільної аграрної політики використовується для інтервенцій на ринку [130, с. 68].

Проте слід зазначити, що до цього часу інтервенції на ринку свинини ЄС застосовувались дуже стримано: забезпечувалось лише фінансування витрат для формування приватних фондів її зберігання.

Хоча й передбачено обережний механізм прийняття рішення про здійснення інтервенцій на ринку свинини, однак не виключені помилки, зокрема, при ринковому прогнозі технічно можливого часу зберігання свинини. Цей факт, а також бажання уникнути можливого структурного надвиробництва продукції, яке може викликати широке застосування інтервенційних заходів і наступних фінансових витрат, пояснюють особливу стриманість ЄС щодо здійснення державних інтервенцій на ринку свинини.

Захист внутрішнього виробника, як елемент регулювання ринку свинини державою, застосовується в переважній більшості країн з розвинутою економікою. При цьому сам механізм захисту ринку характеризується інструментами державного втручання, що передбачають різні рівні протекції виробників продукції.

Субсидування продукції чи надання продовольчої допомоги країнам, що розвиваються, використовуються, передусім, для “проштовхування” надлишків перевиробництва свинини в ЄС, США, Канаді тощо і

збільшення свого впливу на світовому ринку. Наприклад, рішення з боку США про надання Росії в якості дару 50 тис. т свинини у 2000 р. [91] було ні чим іншим як непрямую протекцією виробників свинини в Сполучених Штатах, оскільки за даними президента Національного комітету виробників свинини США, в даний час “тисячі американських фермерів знаходяться на межі фінансового колапсу”, тому що пропозиція продукції перевищує платоспроможний попит населення. Стосовно кон’юнктури світового попиту на свинину, то в останні роки спостерігається його ріст в Кореї і Японії [91]. Однак, не зважаючи на це, у вказаних азіатських країнах застосовують захист внутрішніх ринків свинини.

З точки зору адміністративного управління заслуговує на увагу система диференційного мита на імпорт свинини в Японії [91]. Вона функціонує таким чином, що ділові партнери погоджуються на ціні внутрішнього ринку, що відображає рівень цін, який встановлюється державою в якості гарантії “чесного”, “справедливого” доходу виробникам.

Держава встановлює бажану “ціну справедливого доходу”, диференційоване мито, як певний процент від останньої ціни і мито на імпорт. Імпорт не може бути нижчим від суми мита і диференційованого мита. Внутрішній попит і пропозиція як правило відповідають ціні, яка є близькою рівню диференційованого мита. Якщо, наприклад, для забезпечення справедливого доходу виробникам встановити ціну на тушу свинини 1000 доларів за тонну, ввізне мито на рівні 15 % від розрахункової ціни і диференційоване мито на рівні 80 % від “ціни справедливого доходу”, тобто 800 дол./т, то внутрішні торговці як правило погоджуються на ринкову ціну близько 800 доларів. Безперечно, як тільки додається мито на імпорт, мінімальна ціна становитиме 920 дол., тобто близькою рівню ціни бажаного справедливого доходу. Таким чином, мінімальна ціна на імпорт завжди перевищує, як правило, не менш ніж на 15 % ціну диференційованого мита (рис. 1.8).

Результат такої системи: коли ціни на світовому ринку перевищують вказану вище ціну імпорту, тоді переважно імпортується свинина низької вартості (або нижчої якості). І навпаки, коли світові ринкові ціни є нижчими від вищевказаних розрахованих мінімальних цін, імпортується продукція з вищою доданою вартістю (високої якості). Стосовно адміністративного регулювання ринку, дана система спрощує митні процедури, більше уваги приділяється об'ємам торгівлі, розрахунковій ціні, диференційованому миту і податку на імпорт.

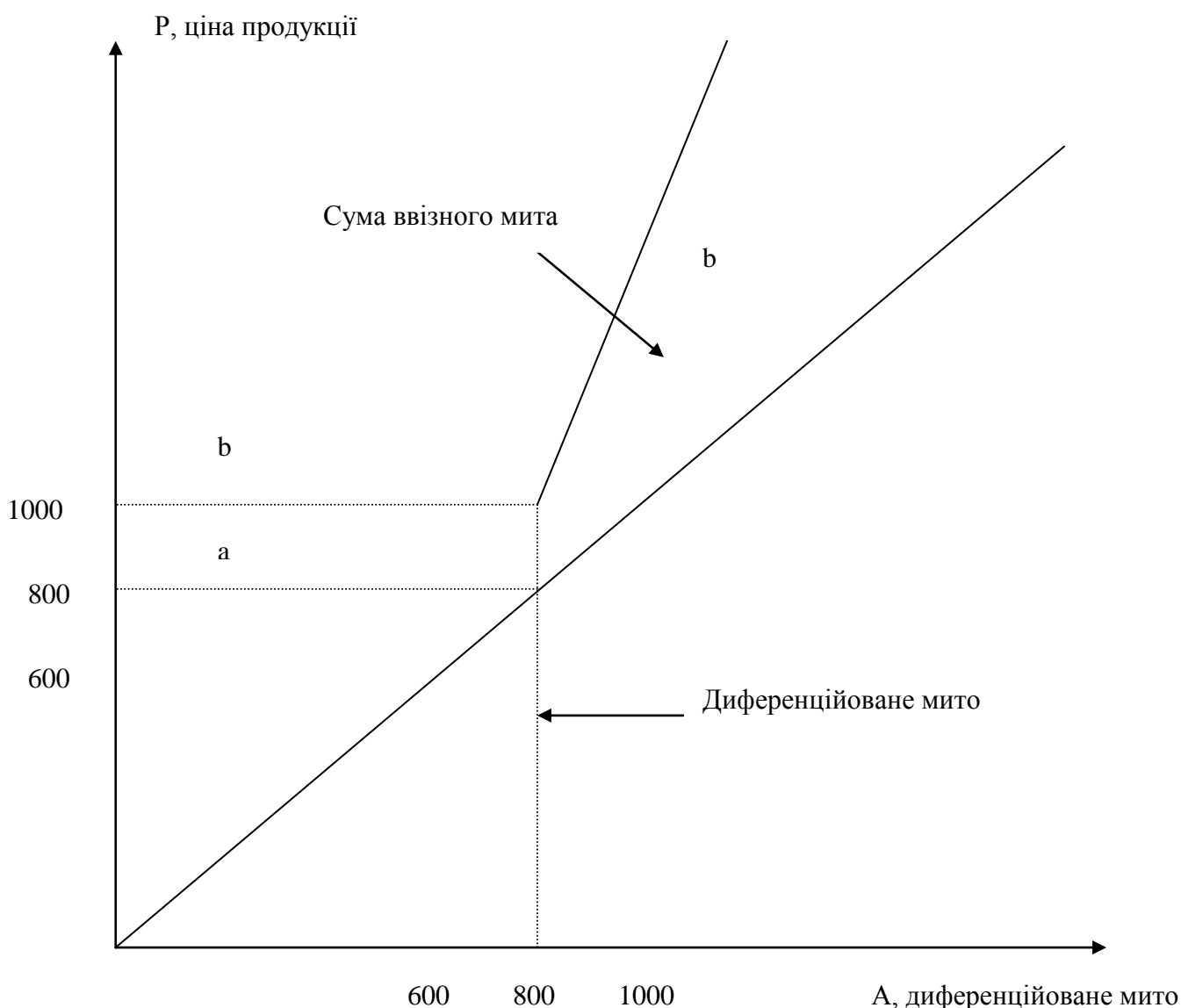

Рис. 1.8. Система диференційованого мита на імпорт свинини в Японії

Як свідчить світовий досвід, ринок свинини є регульованим. Це означає, що не існує жодного натяку на лібералізацію як основний принцип встановлення цін на свинину і функціонування ринку свинини. Наріжним каменем регулювання ринку свинини в ЄС є забезпечення в повному обсязі продовольством населення і необхідного рівня доходів товаровиробників. Останнє часто позначається як “зелений соціалізм”. Аналогічні ознаки державного регулювання притаманні в тій чи іншій мірі функціонуванню ринку свинини в США, Канаді, Японії та інших високорозвинених державах.

Регулювання ринків свинини має яскраво виражений протекціоністський характер по відношенню до національного виробника. Наприклад, механізм здійснення зовнішньої торгівлі в ЄС передбачає захист від проникнення дешевого імпорту свинини і, з іншого боку, активну підтримку власного експорту – аж до його субсидування на світовому ринку.

Регулювання внутрішнього ринку свинини передбачає широкий спектр державного втручання аж до встановлення інтервенційної ціни (ціни “справедливого доходу” тощо) як мінімальної цінової гарантії збуту продукції, що забезпечує гарантований рівень доходів виробникам свинини, не залежно від обсягу її пропозиції на ринку. При необхідності може бути задіяний також механізм державних інтервенцій на ринку свинини. Натомість в Україні не має жодних цінових гарантій збуту товаровиробникам свинини. Більше того, в середині 90-х років було взагалі ліквідовано механізм державного замовлення на сільськогосподарську продукцію, функції якого правомірно можна порівняти із інтервенційними заходами на ринку ЄС.

Головною проблемою ринків розвинених країн світу є перевиробництво аграрної продукції, що негативно позначається на доходах товаровиробників, а тому квотування виробництва продукції і, наприклад, ліцензування експорту свинини в ЄС зумовлюється

протилежно іншими факторами, ніж це відбувається в Україні. Не врахування цього і просте копіювання впровадження квот виробництва продукції в Україні на закордонний манер, наприклад, на ринку цукру, або ж сертифікація експорту на ринку зерна, можуть призвести до ще гіршого становища на вітчизняному ринку, ніж це було досі, оскільки використання вказаних елементів регулювання ринку є справедливим за умов перевиробництва продукції з метою обмеження його обсягів. В Україні ситуація прямо протилежна, що повинно зумовлювати використання заходів по стимулюванню виробництва продукції.

Використання інтервенційного механізму, як свідчить практика ЄС, не гарантує усунення надвиробництва продукції. Навпаки, його задіяння може стимулювати перевиробництво продукції, коли виробники працюють “на інтервенцію”. Тому запровадження інтервенційних закупівель в умовах спаду виробництва, можна обґрунтовано вважати одним із факторів стабілізації і нарощування обсягів виробництва продукції. Це вказує на необхідність відновлення системи державного замовлення, як одного з елементів ринкового механізму функціонування ринку свинини в Україні. Враховуючи світовий досвід, а також порівняно менші можливості по фінансуванню таких заходів, їх застосування повинно бути частковим і доповнюватись іншими елементами ринкового механізму з метою нарощування обсягів вітчизняного виробництва свинини для забезпечення внутрішнього попиту.

Не зважаючи на досить різку критику ринкової аграрної політики, як усередині ЄС, так і з боку його торговельних партнерів (США, Канада), Євросоюз однак не спішить з різкою лібералізацією її, а робить це поступово. Беручи до уваги великі фінансові витрати спільного бюджету ЄС (понад 55-60%) на здійснення сучасного регулювання аграрних ринків, в тому числі ринку свинини, очевидним є факт досягнення великого соціального ефекту в аграрному секторі, що детермінує спрямованість економічного регулювання в ньому.

1.3. Методологічний інструментарій оцінки формування ринку свинини

Формування ринку свинини в Україні вимагає використання відповідної методологічної і методичної бази, яка дозволила б проводити достовірний аналіз поточної ситуації, кон'юнктури, вимірювати вплив окремих факторів функціонування ринку і здійснювати на основі цього прогнозування та регулювання його розвитку.

До цього часу науково не обґрунтовано єдиної комплексної методики оцінки ринку свинини. Для характеристики окремих процесів, параметрів ринку аграрної продукції нерідко використовують економічні категорії і показники, що належать до методологічних розробок часів планової економіки і, як правило, переважно ті із них, що характеризують економічну ефективність виробництва продукції: продуктивність, собівартість, рентабельність та ін. Застосування цих показників в жодному разі не зменшує їх значення, однак сучасне наукове дослідження ринку свинини включає також вивчення питань, які виходять за рамки закономірностей, притаманних економічній системі адміністративно-командного типу.

Сьогодні розв'язання вказаної проблеми відбувається у двох площинах. По-перше, для характеристики економічних процесів на ринку м'яса свинини адаптують методи і показники, вироблені за часів планової економіки, хоча вони не завжди достатньо описують досліджувану проблему, та, по-друге, методологічні прийоми і показники західної економічної школи, які вироблені протягом достатньо тривалого періоду дії ринкових відносин в економічній системі розвинутих країн світу. Останнє, однак, нерідко є перешкодою для їх застосування в Україні, де лише відбувається формування ринкового середовища в період, який науковці визначають як пореформений, в очікуванні від світової спільноти надання Україні статусу країни з ринковою економікою.

Зокрема, це зумовлюється методикою розрахунку цих показників і відсутністю в Україні достатньої чи достовірної інформаційної, нормативної або ж статистичної бази для їх застосування. Наприклад, офіційна вітчизняна статистика на відміну від країн західної Європи не охоплює даних про споживання м'яса на душу населення за видами (яловичина, свинина, птиця, баранина, кролятина та ін.) [145-153], водночас досить обмежена статистика також про щомісячні обсяги виробництва і реалізації свинини в особистих селянських господарствах населення. Відсутність такої інформації не дозволяє обґрунтовано проводити аналіз співвідношення попиту і пропозиції на ринку. Вказані показники потрібно визначати на основі наближених розрахунків. Крім того, оцінка формування ринку свинини в Україні має особливості, що не мали аналогів у світовій практиці, а тому вихід із даної ситуації напрошується самотійно – у відшуканні “третього шляху”. Під ним слід розуміти використання вже напрацьованих вітчизняною і зарубіжною економічною науковою думкою способів, методик тощо і розробку нових для вирішення актуальних проблем на ринку свинини України, зокрема тих, які охоплює методологія його формування.

Методологія формування ринку свинини в Україні ґрунтується на врахуванні принципів, спільних для усього процесу становлення аграрного ринку в країні:

- оптимального поєднання макроекономічного регулювання і мікроекономічного саморегулювання;
- підходу до ринку як до цілісності, який функціонує в умовах використання механізмів дії економічних законів – попиту, пропозиції, конкуренції, граничної корисності, економічної рівноваги та ін.;
- підвищення економічної ефективності виробництва;
- здійснення державного регулювання шляхом інвестиційної політики, дотаційного механізму, регулювання банківських

ставок за кредити, податковою політикою, формування нормативно-правової бази тощо;

- ефективного ціноутворення, завдяки чому визначається суспільна корисність і споживна вартість товару;
- соціальної спрямованості – забезпечення позитивних соціальних зрушень в доходах і рівні споживання продукції населенням тощо.

У ринковій економіці товарні ринки функціонують як відносно самостійні організаційні механізми, що взаємодіють між собою і в своїй сукупності утворюють національні або світові ринки продукції. Система ринків – це складне переплетіння горизонтальних, вертикальних, галузевих, структурних і функціональних зв'язків, недостатнє вивчення яких призводить до поверхового трактування явищ і процесів, що відбуваються на окремих ринках продукції. Досить часто відбувається ототожнення їхніх параметрів, і, навіть, самих ринків, що неправомірно. Наприклад, досліджуючи ринок молока і молокопродуктів, деякі науковці розглядають його як складову продовольчого ринку [28, с. 13], оскільки ринок продовольства – це сукупність обмінних відносин, за допомогою яких здійснюється виробництво, реалізація та споживання продуктів харчування. Аналогічно методично помилково було б розглядати ринок свинини чи увесь аграрний ринок як складову ринку продовольства. Це зумовлено тим, що не вся аграрна (тваринницька) продукція використовується для продовольчих цілей, вона використовується також для виробничого споживання у галузях господарського комплексу країни, на технічні цілі тощо (наприклад, казеїн, м'ясо на корм у звірівництві та ін.). В цій ситуації правомірно твердження про ринок молока і молочної продукції, свинини чи увесь аграрний ринок як основи функціонування продовольчого ринку. У зв'язку з цим нами розроблена об'єкто-суб'єктна модель формування і функціонування ринку свинини в Україні (рис. 1.9).

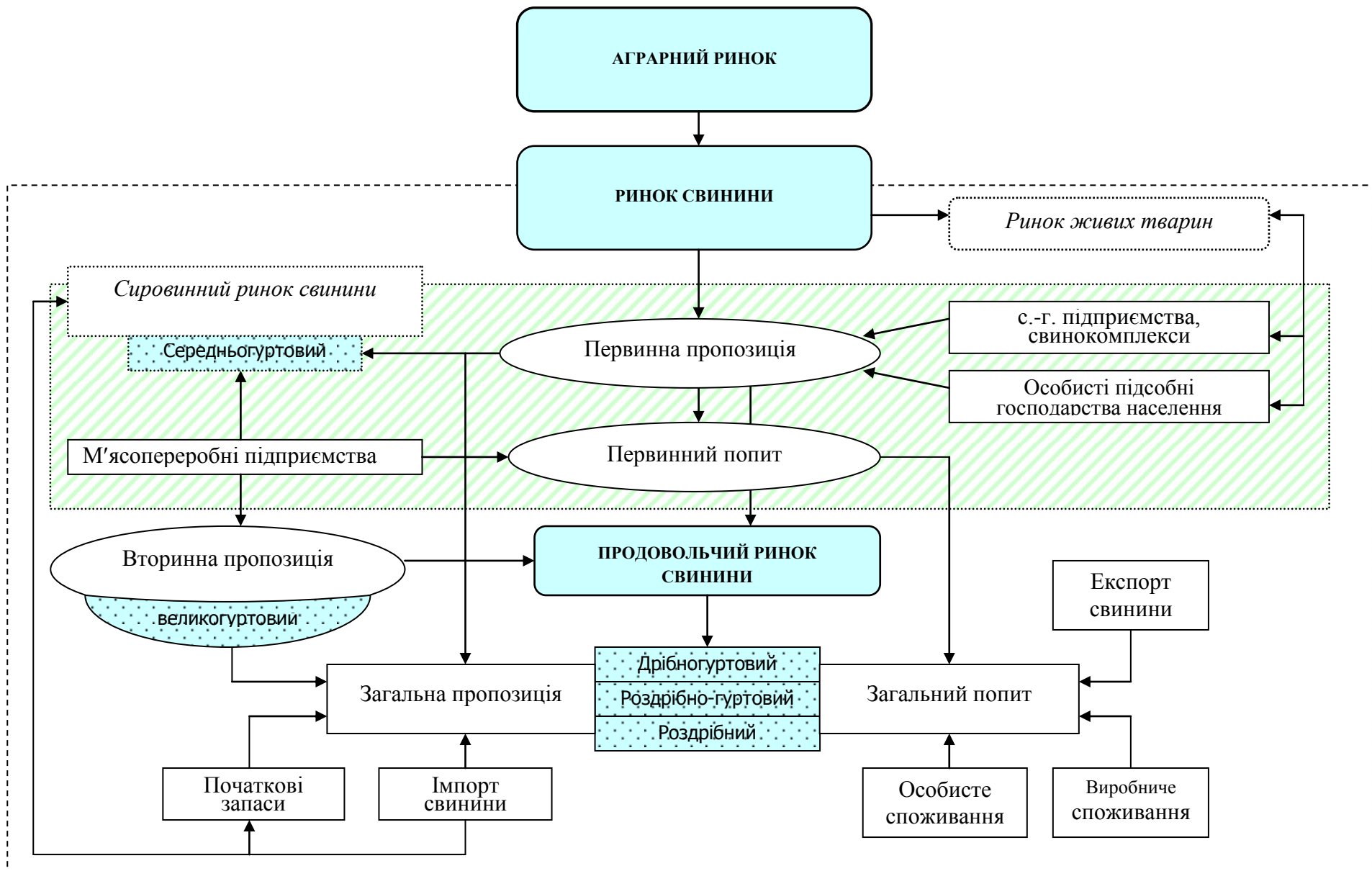

Рис. 1.9. Об'єктно-суб'єктна модель формування ринку свинини в Україні

В її основі покладено принцип відокремлення горизонтальних (виділення аграрного ринку і ринку свинини (живих тварин), вертикальних (виокремлення сировинного ринку) і функціональних зв'язків.

З організаційної точки зору вертикальна складова дозволяє розмежувати також п'ять рівнів (форм) ринків (рис. 1.9), які формують рух продукції від виробника до кінцевого споживача на ринку свинини: великогуртовий, середньогуртовий, дрібногуртовий, роздрібно-гуртовий і роздрібний.

Середньогуртовий ринок забезпечує розподіл товару, що надходить безпосередньо з виробництва з великої кількості підприємств, якими на ринку свинини є аграрні підприємства різних організаційно-правових форм господарювання і власності, а також особисті селянські господарства населення. Його правомірно розглядати як закупівлю свиней, що здійснюється заготівельними організаціями і м'ясопереробними формуваннями. Аграрні виробники є основними і прямими суб'єктами первинної пропозиції свинини на ринку, обсяг якої визначає формування товарних ресурсів сировинного ринку для переробної індустрії АПК країни і задоволення попиту на продовольчому ринку.

Як показано на рис. 1.9, частина продукції може також пропонуватися сільськогосподарськими підприємствами і особистими селянськими господарствами населення безпосередньо на продовольчому ринку свинини.

Середньогуртовий за формою організації ринок є одним з найголовніших у вертикальній ієрархії ринків. По-перше, саме тут здійснюються обмінні відносини між виробниками галузі свинарства і м'ясопереробними підприємствами, визначається ціна на живу і забійну вагу свиней, а також співвідносяться витрати на виробництво (живої, забійної ваги) з одержаними доходами від реалізації свиней. По-друге, сировинний ринок визначає фізичний обсяг товарних ресурсів – пропозицію свинини – і попит на неї з боку переробної індустрії (тому

його можна позначити також як “забійний”, “переробний” ринок свинини), економічну ефективність функціонування, а також рівень доходів м'ясопереробних підприємств.

Таким чином, на сировинному ринку здійснюється на основі попиту і пропозиції первинний розподіл виробленої в живій/забійній вазі свинини, фінансових ресурсів та визначається економічна ефективність функціонування його суб'єктів: виробників свинини і м'ясопереробних підприємств. Тому в першу чергу від організації сировинного ринку, ефективності і прозорості взаємовідносин між його контрагентами залежить формування цивілізованого ринку свинини в цілому.

Обсяг імпорتنих операцій на ринку свинини не перевищує, згідно даних державної статистики, 1 % від загальної пропозиції м'яса свинини, а тому суттєвого значення для формування ресурсів сировинного ринку немає.

Великогуртовий ринок представлений переробними підприємствами і забезпечує розподіл товару із виробництва, яке в Україні в значній мірі є монополізованим: продукція виробляється невеликою кількістю підприємств, до яких передусім належать м'ясокомбінати. Монополія, як зазначалось вище, є переважно історично складеною.

М'ясопереробні підприємства є суб'єктами первинного попиту і вторинної пропозиції свинини та продукції з неї на продовольчому ринку (рис. 1.9).

Під первинним попитом ми розуміємо попит, що спрямований не лише на задоволення особистого споживання населення. Тобто він також включає попит на сировинному ринку м'яса свинини, або, іншими словами, це попит на свинину з метою її подальшої промислової переробки чи використання не в продовольчих цілях (на корм звірям). Первинний попит забезпечується первинною пропозицією свинини, а вторинна пропозиція формується м'ясопереробними підприємствами внаслідок промислової переробки продукції (свиней).

Продовольчий ринок свинини охоплює також дрібногуртовий, роздрібно-гуртовий і роздрібний за формами організації ринки.

Дрібногуртовий опосередковує перерозподіл товарів у сфері торгівлі і здійснюється, як правило, невеликими партіями.

Роздрібно-гуртовий – забезпечує розподіл товарів і їх доведення, переважно, до перепродавців, а також до прямих споживачів свинини і продукції з неї.

Роздрібний – представляє наступний етап товароруку на ринку свинини. Він забезпечує доведення товарів до кінцевого споживача – населення, а також персоніфікований перерозподіл товарів між кінцевими споживачами – фізичними особами. Прикладом такого ринку є невеликі стаціонарні торгові точки (магазини, кіоски, лотки, палатки тощо) та продуктові ринки.

В кінцевому підсумку виробництво свинини (первинна і вторинна пропозиція), початкові запаси і її імпорт формують сукупну (загальну) пропозицію свинини на внутрішньому ринку країни, а особисте споживання, виробниче споживання і експорт свинини – сукупний (загальний) попит.

Визначені в об'єктно-суб'єктній моделі зв'язки, їх параметри формалізують процеси, що відбуваються на ринку свинини, і вказують на динамічні структурно-функціональні співвідношення між контрагентами ринку у формуванні товарних ресурсів на ньому. Їх аналіз дозволяє розмежувати показники з метою кількісної і якісної оцінки ринку свинини.

При цьому важливо конкретизувати, якою повинна бути сукупність показників необхідних для його комплексної оцінки. Нами пропонуються використовувати наступну систему. Як видно з рис. 1.10, з метою комплексної оцінки ринку свинини обґрунтовано використовувати три групи комплексних показників: а) пропозиції, б) попиту і в) задоволення попиту і пропозиції.

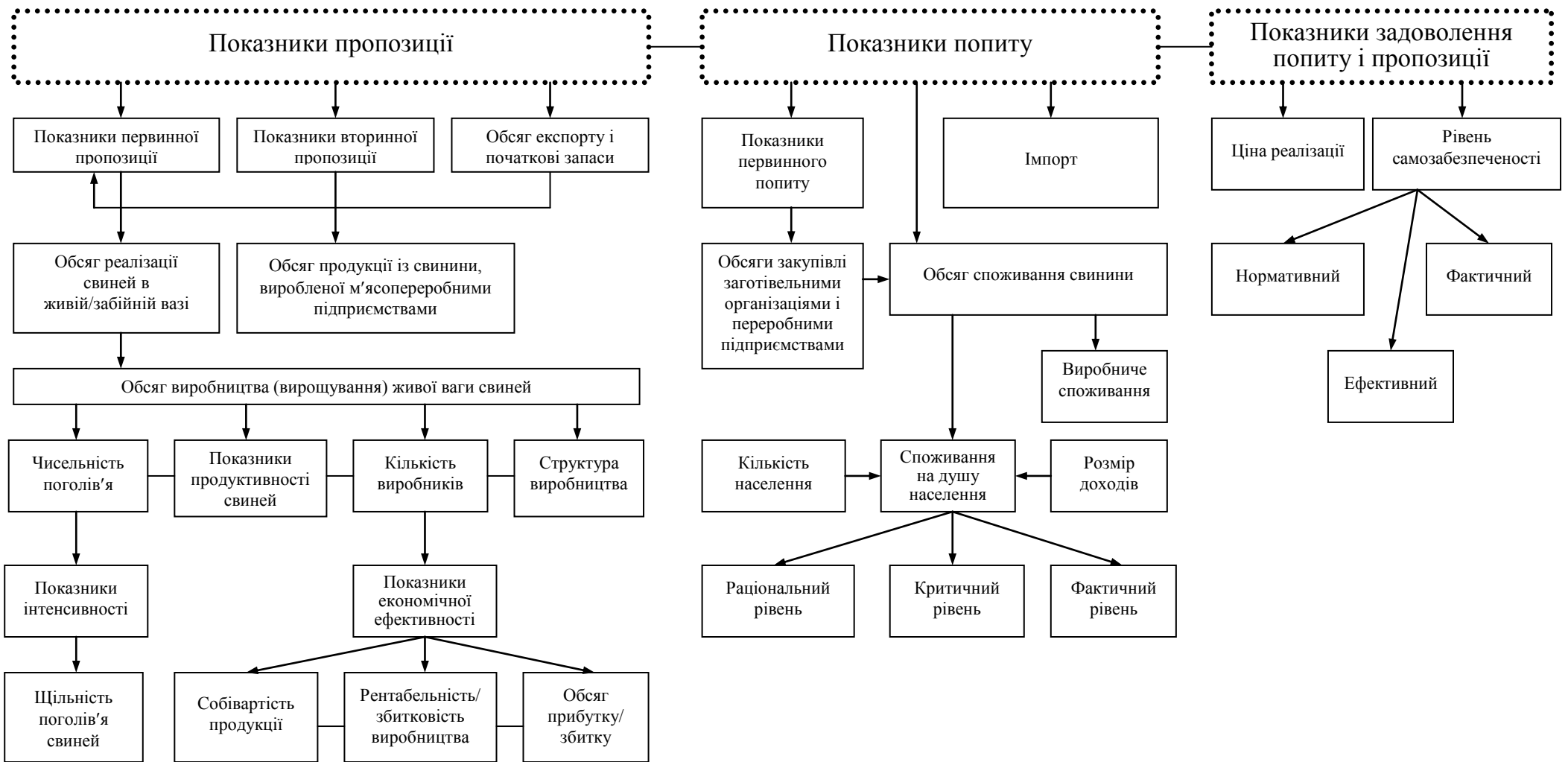

Рис. 1.10. Система показників комплексної оцінки ринку свинини

При цьому показники пропозиції включають:

- первинну пропозицію (Π_n) на сировинному ринку, яка вимірюється кількістю реалізованих за певний період часу (рік, квартал, місяць тощо) свиней (в живій/забійній вазі) сільськогосподарськими підприємствами, спеціалізованими комплексами по відгодівлі свиней, особистими селянськими господарствами населення та ін.;
- вторинну пропозицію (Π_v) – визначається обсягом виробленої за певний період часу продукції з свинини м'ясопереробними підприємствами різних форм власності;
- обсяг експорту (E) і початкові запаси свинини (Z_n).

В свою чергу розмір первинної пропозиції безпосередньо залежить від обсягу виробництва (вирощування) в живій вазі свиней (V). Співвідношення між ним і розміром первинної пропозиції буде характеризувати з точки зору виробництва приріст ($V/\Pi_n > 1$), зменшення ($V/\Pi_n < 1$) і незмінність ($V/\Pi_n = 1$) товарних ресурсів за певний період часу на ринку. Обсяги вирощування живої ваги в свинарстві визначають показники чисельності поголів'я свиней, їх продуктивність (прирости), кількість виробників свинини і структура виробництва за категоріями аграрних формувань. Кількість виробників свинини на ринку залежить від показників економічної ефективності виробництва у галузі. Зниження ефективності виробництва аж до збитковості призводить до переміщення капіталу в інші галузі господарського комплексу країни і зменшення чисельності виробників передусім шляхом ліквідації свиноферм, банкрутства чи концентрації виробництва.

Наступну групу показників, які необхідно застосовувати для оцінки ринку свинини, становлять показники попиту. До них належать:

- показники первинного попиту – обсяги закупівель свиней (Z_c) в живій/забійній вазі за певний період часу (рік, квартал,

місяць тощо) заготівельними організаціями і м'ясопереробними підприємствами;

- обсяг імпорту свинини (I);
- обсяг споживання свинини (C) – вимірюється споживанням на душу населення (C_n) і виробничим споживанням (C_v); виробниче споживання – вимірюється обсягом свинини, що використовується в непродовольчих цілях: на промислові потреби і корм;
- раціональний рівень споживання (P_c), вимірюється в натуральному виразі. Методологічною основою для його визначення є науково обґрунтована норма споживання м'яса свинини на душу населення. Критичний рівень споживання (P_k) – розраховується на основі норми фізіологічного мінімуму споживання м'яса, розробленої Інститутом гігієни харчування України. Фактичний рівень споживання (Φ_c) – фактичне споживання свинини на душу населення.

Третя група показників охоплює показники задоволення попиту і пропозиції. До них пропонуємо віднести:

- ціну реалізації – вона відображає стан, коли попит і пропозиція врівноважуються – збалансовані;
- рівень самозабезпеченості – один з найважливіших показників – відображає питому вагу власного виробництва свинини у загальному обсязі її споживання.

У зв'язку з тим, що в науковій літературі дослідники по різному трактують способи його визначення, виникають неоднакові і навіть протилежні теоретичні висновки, які заперечують один одного. Наприклад, як стверджує М.В. Кузубов [73, с. 89-90], не зовсім правильним є загальний метод обчислення рівня самозабезпеченості потреб країни певним видом продукції за рахунок власного виробництва. Цей показник

обчислюється як співвідношення обсягів “виробництва до всіх ресурсів без урахування зміни запасів і експорту”. Недолік методу – на думку М.В. Кузубова – полягає в тому, що він “перекручує дійсне становище та надає занижені показники самозабезпеченості країни агропродовольчими продуктами”. За діючою методикою розрахунку вказаного показника, “...агропромисловий комплекс України нездатний забезпечити навіть внутрішніх потреб держави, хоча насправді це не так, про що свідчить наявність продуктів на ринку” [73, с. 90]. Тому запропонований ним метод визначення рівня самозабезпеченості базується на розрахунку співвідношення власного виробництва певного продукту у визначений проміжок часу до обсягу його споживання на внутрішньому ринку в тому ж періоді, а обсяг зовнішніх закупівель продукту до внутрішнього споживання визначає залежність країни від імпортних закупівель.

З цієї точки зору представляє інтерес закордонний досвід розрахунку показника рівня самозабезпеченості певним продуктом. В міжнародній практиці він розраховується як відношення власного виробництва продукції до споживання, яке включає споживання на харчові потреби, на корм, на промислове використання і втрати [196, с. 167]. Власне виробництво не враховує експорт або імпорт продукції.

Визначення рівня самозабезпеченості за відповідними видами продукції важливе також з точки зору продовольчої незалежності країни. Прийнято, що продовольчу незалежність можна вважати достатньою, якщо в загальному обсязі споживання питома вага власного виробництва дорівнює не менше 80 % [171, с. 15].

Проте при збалансуванні попиту і пропозиції на ринку рівень споживання може бути низьким внаслідок низької купівельної спроможності населення, а тому обсяги власного виробництва можуть перевищити внутрішнє споживання відповідних видів продукції, що зовсім не гарантує продовольчу безпеку країни, де, цілком ймовірно, населення недохарчується або ж потерпає від голоду. Тому розглянуті методи

визначення рівня самозабезпеченості не дають однозначної оцінки стосовно достатніх обсягів виробництва, споживання і продовольчої незалежності.

З врахуванням цього, а також аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду нами пропонується визначення рівня самозабезпеченості, яке дозволяє вирішити зазначену проблему. В його основі покладено врахування зв'язку між рівнем самозабезпеченості і, з другого боку, платоспроможним попитом на ринку, медико-фізіологічними нормами споживання на душу населення та фактором продовольчої незалежності країни (експортом-імпортом). Основними показниками, що розглядаються, є надлишковий, нормативний, ефективний, критичний, недостатній і фактичний рівень самозабезпеченості.

Як видно з рис. 1.11, нормативний – це такий рівень самозабезпеченості власним виробництвом у відповідних видах продукції (свинини), при якому її власне виробництво забезпечує внутрішнє

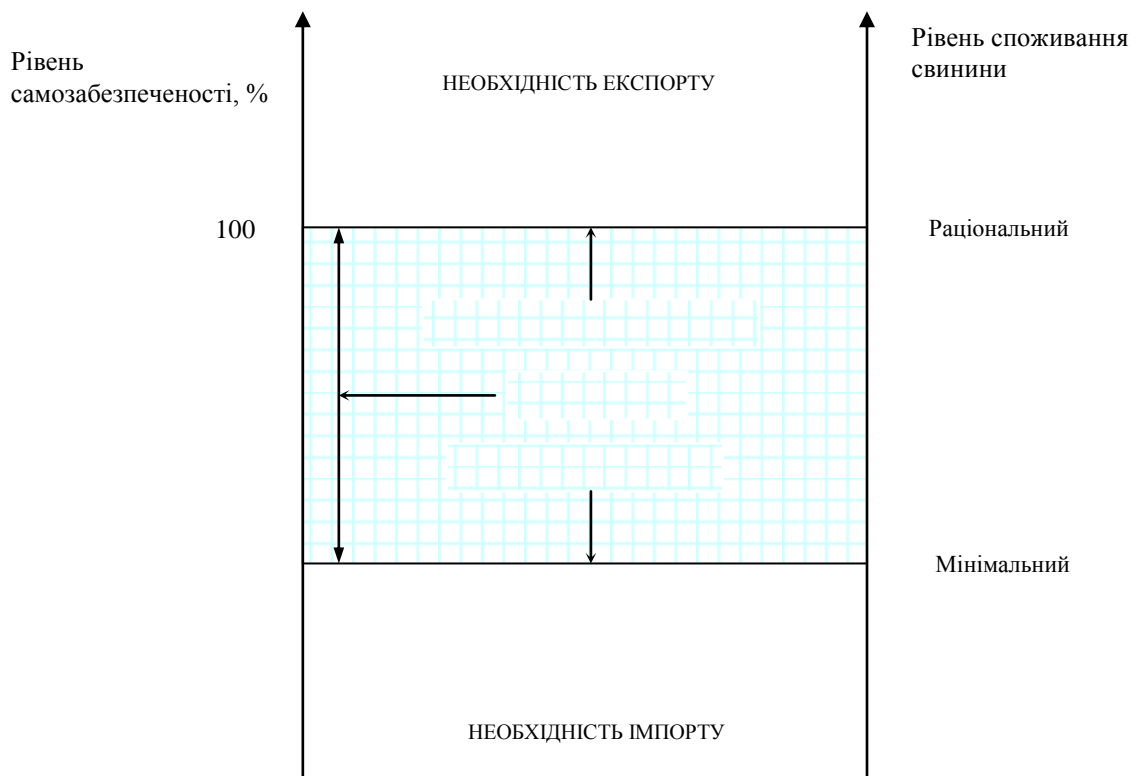

Рис. 1.11. Рівень самозабезпеченості власним виробництвом свинини

споживання на виробничі потреби і особисте споживання населення, розраховане на основі раціонального рівня споживання продукції.

Надлишковий рівень виникає при перевищенні нормативної самозабезпеченості, тобто становить більше 100 %.

Критичний рівень передбачає обсяг власного виробництва і платоспроможний попит на ринку, які забезпечують фізіологічний мінімум споживання на душу населення, а також виробниче споживання продукції.

Обсяг власного виробництва, що нижчий від критичного рівня, спричиняє недостатній ступінь самозабезпеченості, а різниця між нормативним і критичним рівнем утворює ефективну самозабезпеченість.

Виходячи із даних теоретичних узагальнень, за критерій продовольчої незалежності (безпеки) країни можна вважати обсяг власного виробництва, яке забезпечує ефективний і надлишковий рівень самозабезпеченості у відповідних видах продукції. Це засвідчують наступні дані. Наприклад, рівень самозабезпеченості у США, Франції, Данії, Нідерландах – понад 100 %, ФРН – 93 %, Італії – 78 % [171, с. 15].

Рівень самозабезпеченості в Україні є недостатній. Приміром з виробництва м'яса становить 36 %, що посилює необхідність імпорту продукції та залежність від нього, а надлишковий рівень пропозиції навпаки – зумовлює експортну експансію.

При цьому рівень самозабезпеченості розраховується за формулою:

$$P_c = \frac{B_e}{C_n + C_e + B} \times 100 \% \quad (1.1)$$

де P_c – ступінь самозабезпеченості, %; B_e – обсяг власного виробництва, тонн; C_n – особисте споживання населення, тонн; C_e – виробниче споживання, тонн; B – втрати, тонн.

Таким чином, дослідження засвідчує залежність від імпорту продукції, подолання якої є необхідною передумовою для задоволення потреб внутрішнього споживання та поступового експортно-орієнтованого розвитку ринку.

Висновки до розділу I

1. Роль і місце ринку свинини у формуванні продовольчого ринку держави визначає велика частка свинини в структурі м'ясного балансу, яка характерна також для високорозвинених держав з ринковою економікою. Тому основу стабільності м'ясного господарства держави можна створити за рахунок виробництва свинини, а формуванню ефективного ринку свинини повинна належати ключова роль.

2. Сучасна структура та ієрархія взаємозв'язків між виробниками продукції на ринку свинини, галузевими установами, державними органами управління в загальних рисах успадкована від минулої економічної системи і є видозміненою в ході реформування галузі.

Інтенсифікацію свинарства в Україні стримують не лише фактори, що пов'язані із структурними змінами виробництва, формуванням нових економічних взаємозв'язків між суб'єктами ринку свинини, а також значні відмінності між продуктивністю племінного і товарного свинарства. Однак вартість і наявність кормів в Україні позитивно впливатимуть на процес вирощування свинини, а тому наша країна має достатні можливості ввійти у перспективі до основних її виробників і експортерів у світі.

3. Формування і функціонування ринку свинини повинно здійснюватись, як свідчить світовий досвід, за активної ролі держави, особливо в період його становлення. Це вказує на необхідність відновлення системи державного замовлення, як одного з елементів ринкового механізму функціонування ринку свинини в Україні. Враховуючи світовий досвід, а також порівняно менші можливості по фінансуванню таких заходів, їх застосування повинно бути частковим і доповнюватись іншими елементами ринкового механізму по нарощуванні виробництва свинини в Україні.

4. Роль і місце ринку свинини в системі об'єктно-суб'єктних зв'язків характеризується горизонтальною, вертикальною і функціональною

складовими його формування і функціонування. При цьому першочергово необхідно забезпечити ефективну організацію сировинного ринку як основи формування цивілізованого ринку свинини.

5. Формування ринку свинини в Україні вимагає використання відповідної методологічної і методичної бази, яка дозволила б проводити достовірний аналіз кон'юнктури, вимірювати вплив окремих факторів на функціонування ринку і здійснювати прогнозування та регулювання його розвитку. З цією метою необхідно впровадити в облік державної статистики додаткові показники для комплексної оцінки ринку свинини і використовувати такі категорії як первинна і вторинна пропозиція, первинний попит; надлишковий, нормативний, ефективний, критичний, недостатній і фактичний рівень самозабезпеченості; критерії продовольчої незалежності країни у виробництві свинини.

РОЗДІЛ II

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ РИНКУ СВИНИНИ

2.1. Регіональна і секторальна структури відтворення поголів'я свиней як основа становлення ринку свинини

Одним з найважливіших із сукупності факторів, які впливають на ринкову кон'юнктуру і зумовлюють більш довготривалі процеси формування і розвитку елементів інфраструктури ринку м'яса свинини, організацію взаємовідносин між товаровиробниками, їх постачальниками і споживачами продукції з одного боку та державою – з другого, є поголів'я свиней. Чисельність поголів'я, як невід'ємний елемент аналізу сучасного стану у галузі, є головним показником для визначення її розмірів, кількісних характеристик, а за певних виробничих умов і методів аналізу він перетворюється в якісний показник рівня розвитку виробництва.

За досліджуваним параметром ринок м'яса свинини Тернопільської області займає після Рівненської і Волинської областей третє місце в західному регіоні України (станом на 01.01.2002 р.) і характеризується питомою вагою поголів'я свиней 15,82% (288,9 тис. гол.) від загальної чисельності його у всіх категоріях господарств західного регіону [153, с.142]. В Тернопільській області зосереджено близько 3,45% загального поголів'я свиней в Україні, для порівняння: в регіоні з мінімальним поголів'ям свиней – Луганська область – сконцентровано 1,66% (139,0 тис. гол.) і 7,39% (619,1) – з максимальним – Вінницька область.

Регіональна структура утримання свиней в Тернопільській області відзначається досить великою строкатістю. Значні зміни чисельності поголів'я свиней в області за період 1990-2002 рр. зумовили інший розподіл районів за розмірами утримуваного у них поголів'я. Якщо у 1990р. максимальна чисельність тварин налічувалась в Тернопільському

районі – 47,2, а мінімальна в Монастириському – 17,2 тис. гол., то у 2002 р. максимальне поголів'я свиней було в Борщівському районі – 26,2, а мінімальне – у Підгаєцькому – 5,3 тис. гол. (додаток А). Цей процес супроводжується скороченням кількості свиней у всіх районах області, а тому їх місце в ранжированому ряді за розміром поголів'я визначається передусім дією двох основних факторів: чисельністю поголів'я свиней на початку досліджуваного періоду і темпами скорочення утримуваного поголів'я тварин.

За чисельністю фактичного поголів'я свиней в даний період можна умовно виділити на території Тернопільської області три групи районів. Так, до першої групи з поголів'ям свиней понад 20 тис. гол. належать Борщівський, Гусятинський, Чортківський, Збаразький і Буцацький райони.

Другу групу становлять райони з поголів'ям свиней від 10 до 20 тис. гол. Це найбільш чисельна група, яка включає 9 районів: Тербовлянський, Підволочиський, Кременецький, Заліщицький, Лановецький, Шумський, Зборівський, Тернопільський і Козівський.

До третьої групи увійшли райони з найнижчими показниками утримуваного поголів'я свиней – менше 10 тис. голів. Сюди належать Монастириський, Бережанський і Підгаєцький райони.

Особливості регіональної концентрації утримання поголів'я в свинарстві характеризуються наступними даними: у п'ятьох районах першої групи – Борщівському, Гусятинському, Чортківському, Збаразькому і Буцацькому – зосереджено понад 40% загального поголів'я свиней в області. Концентрація супроводжується нерівномірним розвитком економіки свинарства районів, що зрештою призводить до значно сильнішої регіональної диференціації районів за рівнем розвитку галузі, ніж це було дотепер. Неоднозначність її оцінки полягає також у врахуванні наслідків зосередження поголів'я свиней в окремих районах області. З одного боку це об'єктивний економічний процес, оскільки концентрація

означає більш кращі можливості для спеціалізації і розвитку виробництва. Власне, це дозволило виділити першу групу регіонів до якої ввійшли переважно південні райони Тернопільської області. З другого боку, потрібно враховувати, що регіональна концентрація поголів'я свиней в області відбувається в умовах звуженого відтворення поголів'я тварин. Тому виділення спеціалізованих районів з максимальними показниками утримуваного поголів'я у значній мірі пояснюється значно вищими темпами скорочення чисельності свиней в решті районів області. Наслідки цього позначаються на зниженні обсягів виробництва і забезпеченні споживання свинини власним виробництвом на районному рівні.

Характер регіональної концентрації утримання свиней в області пропонуємо визначати на основі коефіцієнта регіональної концентрації поголів'я свиней:

$$K_{p.k.} = \frac{\text{макс. чисельність / питома вага / поголів'я свиней в районі / регіоні}}{\text{мін. чисельність / питома вага / поголів'я свиней в районі / регіоні}} \quad (2.1)$$

В тому випадку, якщо значення коефіцієнта дорівнює або є близьким одиниці, тоді рівень регіональної концентрації є однаковим, а зосередження утримання свиней по районах (областях) в цілому є рівномірним. Чим більше значення показника від одиниці, тим більш нерівномірною є регіональна структура утримання і концентрації поголів'я свиней.

Для комплексного аналізу утримання поголів'я доцільно також використовувати абсолютний показник концентрації – кількість тварин в регіоні, районі, підприємстві, фермі і відносний показник концентрації – питома вага кількості поголів'я свиней регіону, району, підприємства чи ферми у загальній чисельності свиней відповідного формування вищого порядку, наприклад, питома вага кількості утримуваного поголів'я свиней району в загальній чисельності свиней в області тощо. Значення коефіцієнта регіональної концентрації, обчислені для Тернопільської області за період 1990-2002 рр., свідчать про посилення регіональної

диференціації районів за кількістю утримуваного в них поголів'я свиней: у 1990 р. коефіцієнт регіональної концентрації дорівнював 2,74, а в 2002 р. – 4,94, що в 1,8 рази більше від рівня 1990 року. Цей процес супроводжується посиленням впливу окремих районів на формування загальної чисельності поголів'я свиней в області. Так, питома вага району з максимальним поголів'ям свиней за період 1990-2002 рр. зросла з 8,5 до 9,1%.

В цілому в Україні коефіцієнт концентрації поголів'я свиней становить 4,08, що є менше від аналогічного показника у Тернопільській області.

Секторальна структура утримання свиней характеризується чисельністю поголів'я, його співвідношенням і тенденціями розвитку в підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання і власності, а також в особистих селянських господарствах населення, які в своїй сукупності утворюють приватний і суспільний сектори економіки.

Дослідження секторального розподілу поголів'я свиней в Тернопільській області виявило ряд проблем, що вимагають теоретичного і практичного розв'язання. У 1994 р. вперше за попередні 40 років кількість поголів'я свиней в приватному секторі перевищила його чисельність в суспільному секторі сільськогосподарського виробництва. Як видно з рис. 1 ця тенденція зберігається і до сьогодні з постійним збільшенням питомої ваги приватного сектору в загальній чисельності утримуваного поголів'я свиней в області. Збільшення кількості свиней в особистих селянських господарствах є передусім вимушеною об'єктивною реакцією населення на загальний кризовий стан економіки в цілому і катастрофічне зменшення чисельності свиней в підприємствах громадського сектору.

Якщо у 1958-1993 рр. поголів'я тварин в господарствах населення, не зважаючи на його окремі періодичні коливання, знаходилося приблизно на однаковому рівні (рис. 2.1), то за період 1994-2002 рр. кількість свиней в приватному секторі збільшилося майже на 14% і становить 249,5 тис.

гол. При цьому поголів'я тварин в громадському секторі протягом аналогічного періоду зменшилося з 197,2 до 39,4 тис. гол., або ж у 5 раз. Одночасно відбулися структурні зрушення в утриманні свиней. Так, протягом 1994-2002 рр. питома вага особистих господарств населення в загальній кількості утримуваного поголів'я свиней зростає з 52,6 до 86,4%. Однак збільшення чисельності свиней в особистих селянських господарствах населення на 14% не компенсувало зменшення поголів'я в суспільному секторі, яке за аналогічний період склало більш як 80%. Сьогодні фактична чисельність поголів'я свиней в області перебуває на рівні 1954-1955 рр. і дорівнює 288,9 тис. гол.

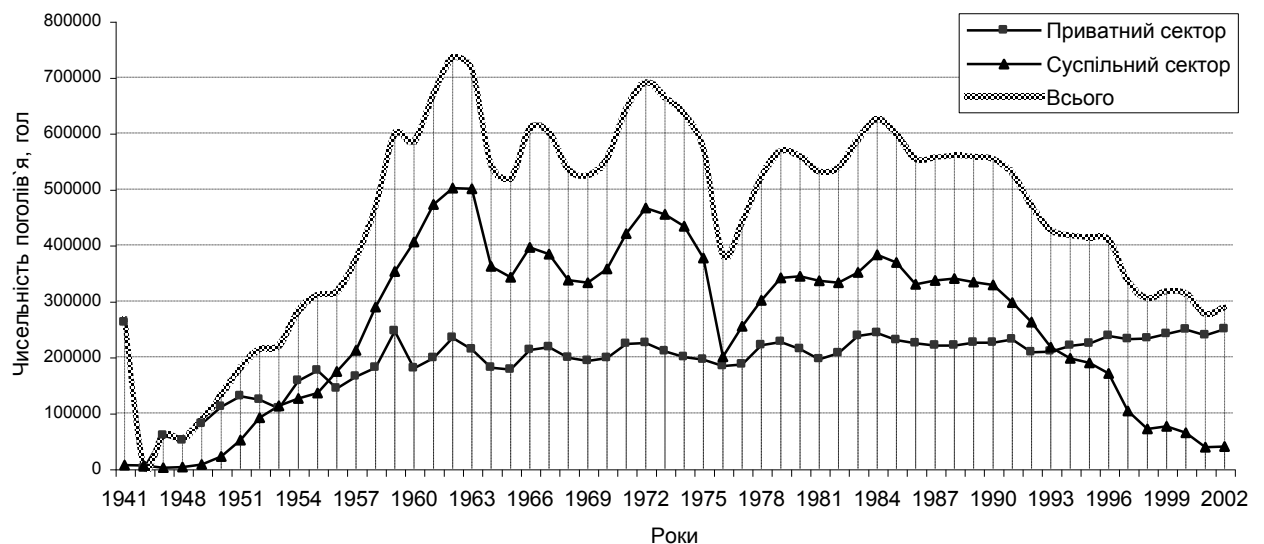

Рис. 2.1. Динаміка чисельності поголів'я свиней в Тернопільській області

У фермерських господарствах області нараховується близько 1 тис. гол. [153, с.149], що практично не має ніякого впливу на існуючу тенденцію розвитку поголів'я свиней в регіоні.

Зменшення поголів'я в свинарстві зумовлено загальновідомими факторами, що стали вже майже харизматичними: незадовільна кормова база, великий рівень затрат і собівартості продукції, низька продуктивність тварин і, зрештою, збитковість відгодівлі свиней. Однак, беручи до уваги вказані чинники виробництва, було помічено, що навіть у роки відносного

благополуччя в галузі, коли спостерігалися найбільша кількість поголів'я свиней і рентабельне виробництво, також відбувалися періодичні спади чисельності тварин, причому як у громадському, так і в приватному секторах галузі (рис. 2.1).

Чим вони зумовлені? Чи має місце в сучасній економіці свинарства і зменшенні поголів'я свиней в області одночасна дія факторів таких періодичних спадів поряд із загальновідомими чинниками?

Як можна бачити на рис. 2.1, періоди збільшення кількості свиней завжди змінювалися періодами їх спаду. При цьому тривалість періоду між повторними максимальними і мінімальними значеннями чисельності поголів'я свиней в середньому становить 4-5 років (максимуми: 1947, 1952, 1955, 1959, 1962, 1966, 1972, 1979, 1984, 1989, 1996, 1999 рр.; мінімуми: 1948, 1953, 1956, 1960, 1965, 1969, 1976, 1981, 1986, 1993, 1998, 2001 рр.). Таким чином, очевидно є закономірність циклічного розвитку чисельності поголів'я свиней і його відтворення в середньостроковому періоді. Вказана залежність притаманна і сучасному розвитку галузі в Тернопільській області. Це свідчить про наявність сталого кореляційного зв'язку між факторами, які визначають періодичне коливання – максимуми і мінімуми чисельності свиней, та існуючою тенденцією її розвитку в регіоні.

Якщо обмежитись роками незалежності України, то періоди стабілізації і збільшення поголів'я свиней припадають на піки середньострокових коливань відтворення поголів'я, а найменша кількість свиней – на мінімуми. З огляду на це можна по іншому оцінити причини відносної економічної стабілізації і збільшення поголів'я в галузі протягом 1999-2000 рр., в основі яких головним чином не тільки позитивні здобутки аграрної політики в Україні, а передусім циклічне коливання чисельності свиней – його максимум припадає на 1999-2000 рр. (рис. 2.1).

Які ж фактори зумовлюють саму циклічність коливань поголів'я тварин? Чому в середньому через кожних 4-5 років можна спостерігати максимуми і мінімуми чисельності свиней в області?

Причина цього полягає в особливостях відтворення поголів'я тварин в свинарстві: масове оновлення маточного поголів'я свиней зумовлює середньострокові циклічні коливання їх чисельності. Це підтверджує динаміка чисельності поголів'я основних свиноматок за період 1990-2002 рр. в приватному секторі виробництва, який сьогодні є домінуючим в області (додаток Б). Як видно з рис. 2.2, максимуми чисельності свиноматок були у 1991, 1996, 2000 рр., мінімуми – 1993, 1997, 2001 рр., тобто через кожних 4-5 років. Причому період між екстремальними (мінімальними) показниками поголів'я поділяється на два проміжки:

- зростання – триває в середньому 3 роки – 1993-1996, 1997-2000 рр.;
- спаду – дорівнює 1 рік – 1996-1997, 2000-2001 рр.

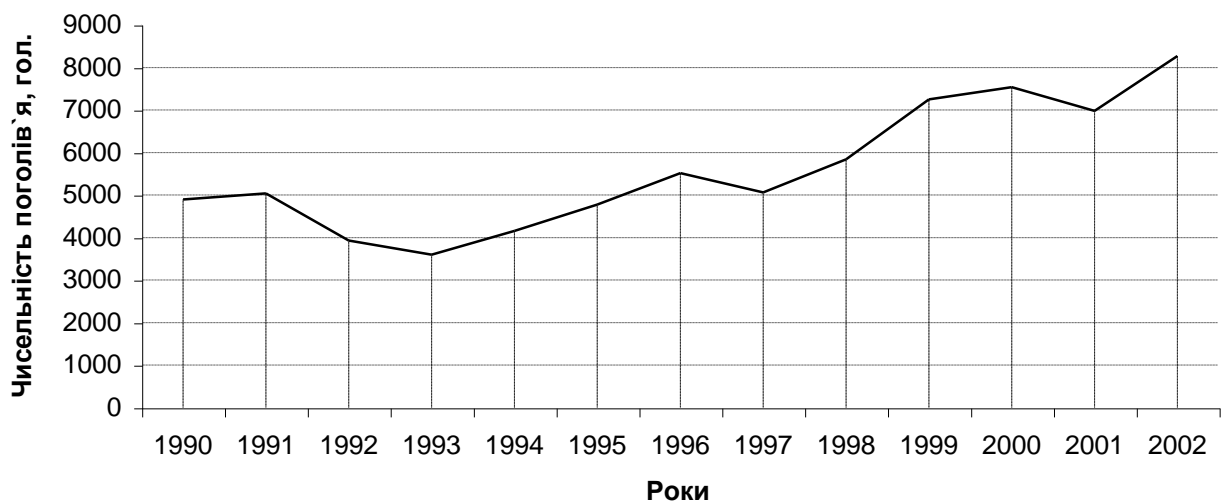

Рис. 2.2. Динаміка чисельності маточного поголів'я свиней в приватному секторі Тернопільської області

Заміна вибракуваних з основного стада тварин проводиться молодими свиноматками, вирощених з ремонту і перевічених за продуктивністю. Строк племінної служби свиноматок обмежується в

середньому 4 роками, а кожного року за віком, з причин низької продуктивності та з інших причин із стада вибуває не менш як 25-30 % [128, с. 9], хоча існують окремі відхилення від цієї норми, які знаходяться в межах $\pm 5\%$. Особливістю відтворювального періоду чисельності поголів'я основних свиноматок є також різна тривалість часових проміжків зростання і спаду їх чисельності протягом циклу: співвідношення тривалості зростання до спаду становить 3:1 (рис. 2.2). Це зумовлено тим, що для вирощування маточного поголів'я свиней необхідний значно більший строк та вищий рівень затрат праці і матеріально-грошових засобів, при цьому додатково потрібно враховувати біологічні фактори розвитку організму свиней.

Слід відмітити також характер циклічності коливань чисельності свиней в громадському і приватному секторах економіки. Більша амплітуда коливань спостерігається в підприємствах суспільного сектора, а розвиток циклу є менш рівномірним, ніж в особистих селянських господарствах населення, де тенденція циклічності відтворення поголів'я свиней є більш наочною.

Суспільна сфера виробництва завжди була привабливою для проведення різного роду економічних і політичних експериментів. Протягом 1954-1994 рр. кількість свиней в колгоспах, радгоспах, міжгосподарських підприємствах визначала загальний розвиток поголів'я в області. Лише в останнє десятиріччя ці функції все більше виконують домашні господарства населення. Однак необґрунтовано було б ототожнювати кризові явища в чисельності поголів'я свиней в Тернопільській області лише з періодом незалежності України, зрештою це не стосується приватного сектора галузі, в якому поголів'я зростає.

Вже на початку 60-х років вперше спостерігалися ознаки кризи у галузі, які мали наслідком зменшення чисельності свиней в області як в суспільному, так і в приватному секторах економіки. Так у 1962-1965 рр. загальна кількість утримуваних свиней в області зменшилася на 215,7 тис.

гол., або майже на третину. Другий період кризового стану у галузі, як видно з рис. 2.1, спостерігався в 1972-1976 рр. – за чотири роки чисельність свиней зменшилася з 690,8 до 382,9 тис. гол., або на 55,4 %. Масштаби цього скорочення перевищують усе нині існуюче поголів'я свиней взятє разом по всіх категоріях господарств Тернопільської області. Третя хвиля кризи відбулася в 1984-1987 рр. – призвела до зменшення поголів'я свиней на 10%. Такий відносно низький відсоток спаду, в порівнянні з попередніми періодами, зумовлений заходами перебудови в тваринництві і, зокрема, в свиначстві. В останньому десятиріччі ХХ ст. спостерігалися чіткі ознаки четвертого кризового етапу: протягом 1996-1998 рр. чисельність стада свиней скоротилася з 408,3 до 304,9 тис. гол., або більш як на 25%. Це дає підстави стверджувати про існування поряд із відомими середньостроковими також довгострокових циклічних коливань чисельності поголів'я свиней в області. Період циклу довгострокових коливань дорівнює 10-12 років, а тривалість кризи – 2-4 роки.

Крім того, в історії розвитку галузі Тернопільської області, як вказують результати дослідження, спостерігаються в загальному три періоди найменшого рівня поголів'я свиней: 1946-1948 рр., кінець 70-х років і сучасний період.

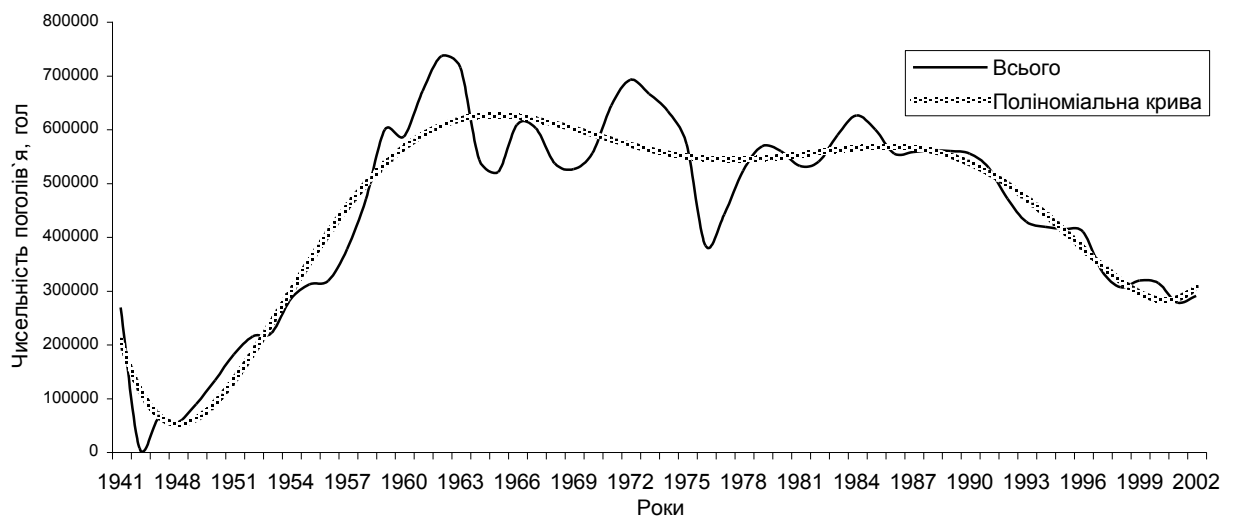

Рис. 2.3. Апроксимована динаміка чисельності поголів'я свиней в Тернопільській області

Результати, отримані за допомогою апроксимації графіка чисельності свиней, дозволяють встановити часові проміжки між цими мінімальними значеннями, які дорівнюють 25-28 років, що підтверджує поліноміальна крива тренду (рис. 2.3), очищена від короткострокових, сезонних і середньострокових коливань зміни кількості поголів'я свиней. Точність даних апроксимації є високою, оскільки величина достовірності апроксимації (R^2) дорівнює 0,9.

Однак стверджувати про такий довгостроковий розвиток чисельності свиней як закономірність слід досить обережно, оскільки досліджуваний період охоплює післявоєнні роки, коли поголів'я свиней було винищене, а тому він повинен бути більшим і підтверджуватись подальшими статистичними даними кількості поголів'я свиней в Тернопільській області.

Крім довгострокових і середньострокових коливань кількості поголів'я свиней в регіоні, існують також сезонні зміни у чисельності стада свиней. Протягом року чисельність свиней в області коливається і є нестабільною. Коливання поголів'я свиней має чітко виражений циклічний характер, що залежить від пори року. Як видно на рис. 2.4, найбільша

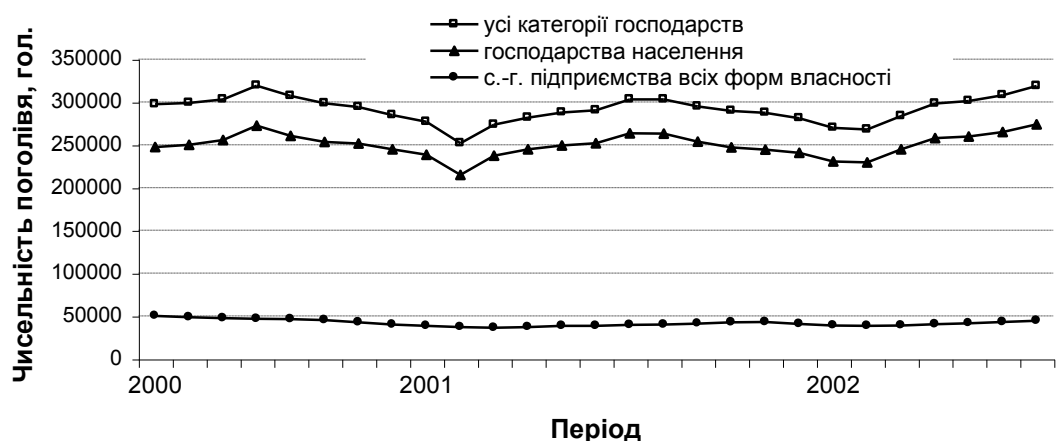

Рис. 2.4. Сезонні коливання чисельності поголів'я свиней в Тернопільській області

кількість поголів'я тварин в році припадає на липень-серпень, а найменша – у лютому місяці. Матеріальною основою сезонних циклів чисельності свиней є не лише особливості відтворення у свинарстві (турові опороси) [110, с. 322], а в першу чергу забезпеченість кормами і відгодівля тварин, яка повинна бути найбільш економічно доцільною. Крім того, потрібно враховувати вплив попиту, який на свинину є різним в теплу і холодну пори року. Основна кількість кормів припадає на осінь. Восени і в зимові місяці є найкращі можливості для відгодівлі свиней. Тому найбільш економічно ефективною є відгодівля поросят, які народилися пізньої весни і влітку. В області максимальну кількість приплоду свиней одержують в травні-червні, а мінімальні показники кількості опоросів припадають на грудень-січень (рис. 2.5). Тому після 7-8 міс. відгодівлі головні обсяги реалізації свиней припадають на грудень-квітень, а мінімальна чисельність поголів'я свиней – на лютий місяць. При цьому попит на свинину в цей період є найбільшим.

Слід відмітити закономірності відтворювального процесу у свинарстві, які виявлено аналізуючи показники чисельності маточного поголів'я і його продуктивність в розрізі категорій господарств.

У 1990 р. чисельність свиноматок в усіх категоріях господарств Тернопільської області становила 24,7 тис. гол., в тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 19,5 тис. гол. В 2002 р. загальна кількість наявного поголів'я свиноматок в області дорівнювала 13 тис. гол., або 52,7 % від рівня 1990 р., а питома вага суспільного сектора за досліджуваний період зменшилася з 77 до 36,6 % і становить 4,7 тис. гол.

Очевидно, темпи скорочення маточного поголів'я свиней в сільськогосподарських підприємствах є нижчими від зменшення чисельності тварин в них, яка в сучасний період становить лише 13,6 % від загальної чисельності утримуваного поголів'я в усіх категоріях господарств регіону. З одного боку це вказує на заходи по збереженню маточного поголів'я в підприємствах суспільного сектора, а з іншого –

свідчить про вищу продуктивність тварин в особистих селянських господарствах населення, де, на відміну від екстенсивних спроб

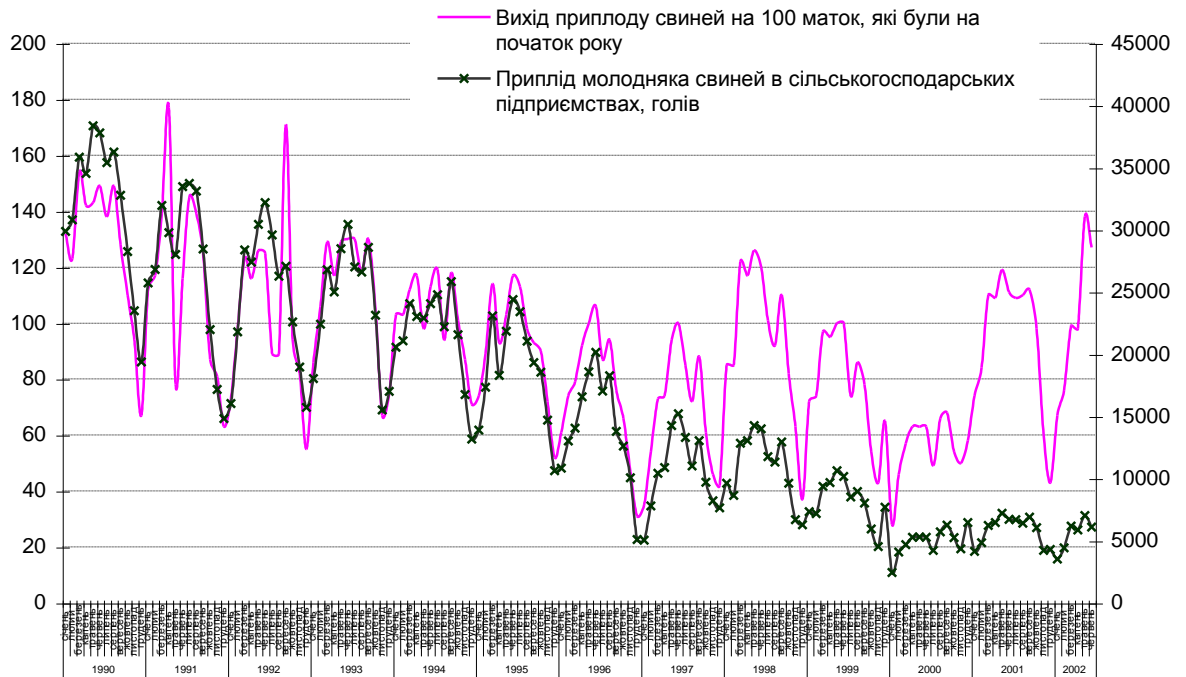

Рис. 2.5. Циклічні коливання чисельності приплоду поросят в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

сільськогосподарських підприємств зберегти поголів'я в галузі за рахунок утримання відносно більшої кількості свиноматок, немає потреби збільшувати кількість основного стада для збільшення загального поголів'я свиней, оскільки визначальним фактором при цьому є вища плодючість свиноматок.

Як видно з рис. 2.4, до середини 90-х років основним чинником відтворення поголів'я в свинарстві була продуктивність тварин. Починаючи з другої половини минулого десятиріччя, чисельність основного стада почала визначати загальний приплід молодняка свиней в сільськогосподарських підприємствах. Низький рівень виходу приплоду на 100 свиноматок в суспільному виробництві протягом останніх років (додаток В) змушує товаровиробників сконцентрувати свої зусилля на простому утриманні низькопродуктивного основного стада, очікуючи

кращих років, змін в аграрній політиці держави тощо. Переважно через їх кризовий фінансовий стан, фактично не приділяється належна увага якості утримання тварин і селекційно-племінній роботі у підприємствах.

Вказані фактори зумовили негативні тенденції у відтворенні стада свиней в аграрних підприємствах області. Якщо протягом 1990-2002 рр. питома вага маточного поголів'я в загальній чисельності свиней в регіоні була незмінною і дорівнювала 4,5 %, то в підприємствах суспільного сектора аналогічний показник за цей період збільшився з 5,9 до 12,1 %. Зростання питомої ваги свиноматок в структурі поголів'я свиней спричинене не тільки меншою, ніж в особистих селянських господарствах населення продуктивністю тварин, а й відносно вищими обсягами реалізації свиней у зв'язку із збитковістю галузі, що призводить до звуженого відтворення громадського виробництва в свинарстві. Натомість, питома вага свиноматок в структурі утримуваного поголів'я свиней в приватних господарствах населення протягом 1990-2002 рр. зменшилася з 11,0 до 10,9 %.

Продуктивність маточного поголів'я і кількість приплоду молодняка свиней в галузі є прямо пропорційними величинами, що мають високий ступінь кореляції. Дослідження сезонної складової протягом 1990-2002 рр. дозволило визначити періоди мінімальних і максимальних значень продуктивності свиноматок і приплоду молодняка свиней в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

Встановлено, існують три значення максимальної чисельності і виходу приплоду поросят в господарствах: у березні, червні і вересні (рис. 2.6). Поголів'я поросят, яке одержують у березні і вересні місяці характерне для турової системи опоросів, коли один опорос (тур) одержують весною, а другий – восени. Тварин весняного опоросу реалізують, як правило, наприкінці осені поточного року, або взимку наступного, а осіннього – в кінці весни і на початку літа майбутнього року.

Третій екстремальний показник приплоду молодняка свиней зумовлений опоросами свиноматок, які були запліднені наприкінці грудня і в січні місяці. На дані зимові місяці припадає найменша кількість опоросів в році і вихід приплоду свиней. Встановлені закономірності відтворення поголів'я вказують на неповний цикл системи опоросів в

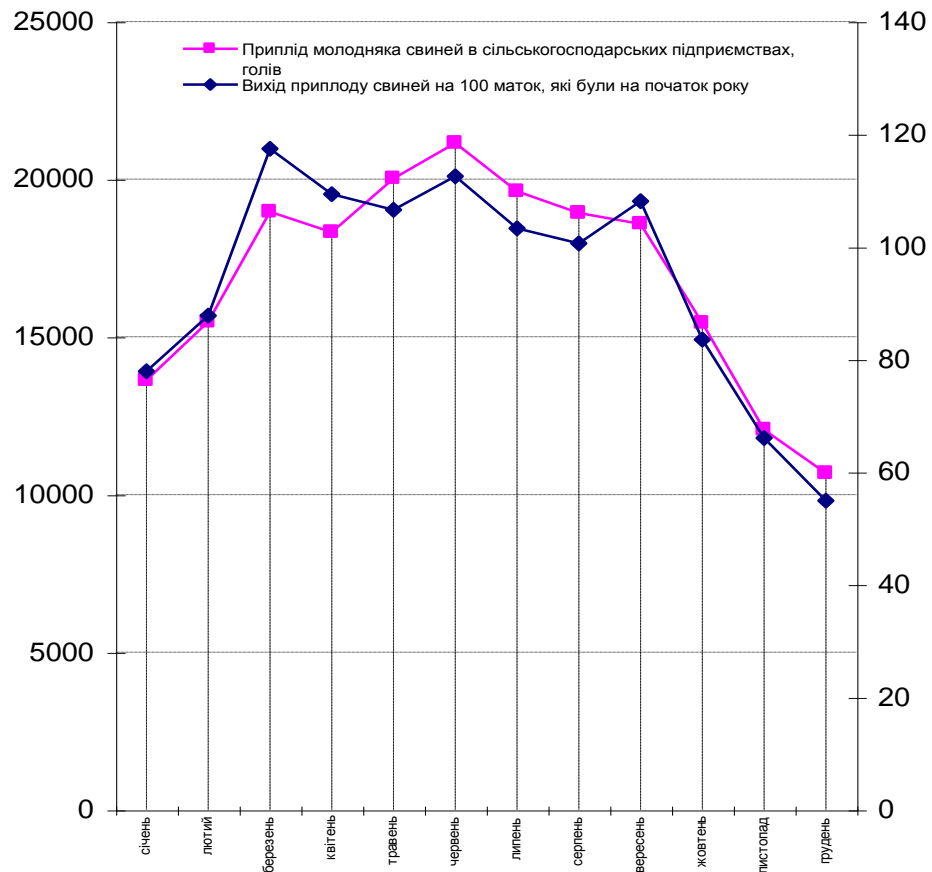

Рис. 2.6. Сезонні показники приплоду молодняка і продуктивності маточного поголів'я свиней в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

свинарстві, який можна означити як трьохтуровий. Особливістю такої системи опоросів є існування протиріччя між біологічними факторами відтворення поголів'я з одного боку і економічно доцільними строками одержання молодняка і утримання та відгодівлі свиней – з іншого.

Діалектика такого взаємозв'язку проявляється в тому, що існуюча трьохтурова система опоросів в свинарстві має прямий вплив на

економічну ефективність виробництва у галузі, рівень поточних витрат, оптимальність застосування затрат живої праці – трудових ресурсів, і також кормів. В даному випадку слід вважати повним або завершеним циклом опоросів у свинарстві такий, перший тур якого відбувається у березні, а другий – у вересні місяці, а кількість опоросів і приплоду молодняка свиней, що припадають відповідно на початкову і заключну фази турового опоросу є майже однаковими (рис. 2.6).

У даному випадку двохтурова система опоросів демонструє свою ефективність, оскільки дозволяє експлуатувати свиноматок цілорічно в умовах господарювання Тернопільської області. Свиноматки, що опоросилися навесні, можуть мати другий опорос восени, забезпечуючи таким чином постійне інтенсивне використання маточного поголів'я у безперервному процесі відтворення стада свиней.

Натомість, як свідчать досліджувані показники, третя фаза сезонного коливання чисельності молодняка свиней в аграрних підприємствах – найбільша за розміром приплоду – є незавершеною. Як видно з рис. 2.6, максимальним показникам приплоду свиней, що спостерігаються у червні місяці, відповідають мінімальні сезонні значення кількості опоросів і виходу приплоду свиней у зимовий період – в грудні місяці. Таким чином, очевидним є відмінний від попереднього – завершеного циклу опоросів – характер відтворення стада свиней з неповним циклом. Для останнього притаманна різниця показників одержання приплоду молодняка свиней в літній і зимовий період їх утримання, що є тотожним неспівпаданню – розриву початкової і заключної фази опоросу.

Кількісний розрив досліджуваних показників вказує на резерви удосконалення системи опоросів в свинарстві і, водночас, засвідчує існуючі недоліки організації відтворення поголів'я у галузі. З огляду на економічну ефективність виробництва в свинарстві негативною є, фактично, відсутність наступної – четвертої – фази опоросів у грудні

місяці, яка за чисельністю одержуваного приплоду поголів'я свиней дорівнювала б аналогічній фазі циклу у червні (рис. 2.6).

Слід відмітити, найбільш економічно ефективною з точки зору періоду опоросу є відгодівля поросят, які народилися пізньої весни і влітку, оскільки основна кількість кормів припадає на кінець літа і осінь. Однак одержаний за рахунок цього позитивний економічний ефект не доповнюється заключною фазою опоросу в грудні-січні місяці. Навпаки, наслідками низької кількості опоросів в їх заключній фазі є нижчий від звичайного рівень інтенсивності використання свиноматок (майже на третину), нижча продуктивність маточного поголів'я, економічна ефективність використання кормів, продуктивність праці і більша собівартість продукції у галузі.

Існує протиріччя між економічно доцільними строками одержання приплоду молодняка свиней та їх відгодівлі можна пом'якшити, використовуючи разові свиноматки і ті, що перевіряються, для одержання більшої кількості молодняка свиней в червні місяці. Таким чином, турова система опоросів "березень-вересень" є привабливішою для застосування у галузі, ніж "червень-грудень" за рахунок забезпечення інтенсивного використання маточного поголів'я протягом року, рівномірного розподілу виробничих витрат і надходження коштів.

На процес відтворення в свинарстві суттєвий вплив має також падіж тварин у галузі. Протягом 1990-2003 рр. найбільші обсяги падежу поголів'я свиней в сільськогосподарських підприємствах регіону спостерігалися у 1994-1996 рр.: у 1995 році загинуло понад 42 тис. тварин, що становить майже 15 % від загальної чисельності нині існуючого поголів'я тварин в області (рис. 2.7).

Головними факторами падежу свиней є недостатній і незбалансований рівень годівлі тварин та їх хвороби, насамперед свиняча чума. Протягом року в розрізі місяців динаміка падежу тварин є різною,

проте середні значення обчислені за період 1990-2002 рр. спроможні

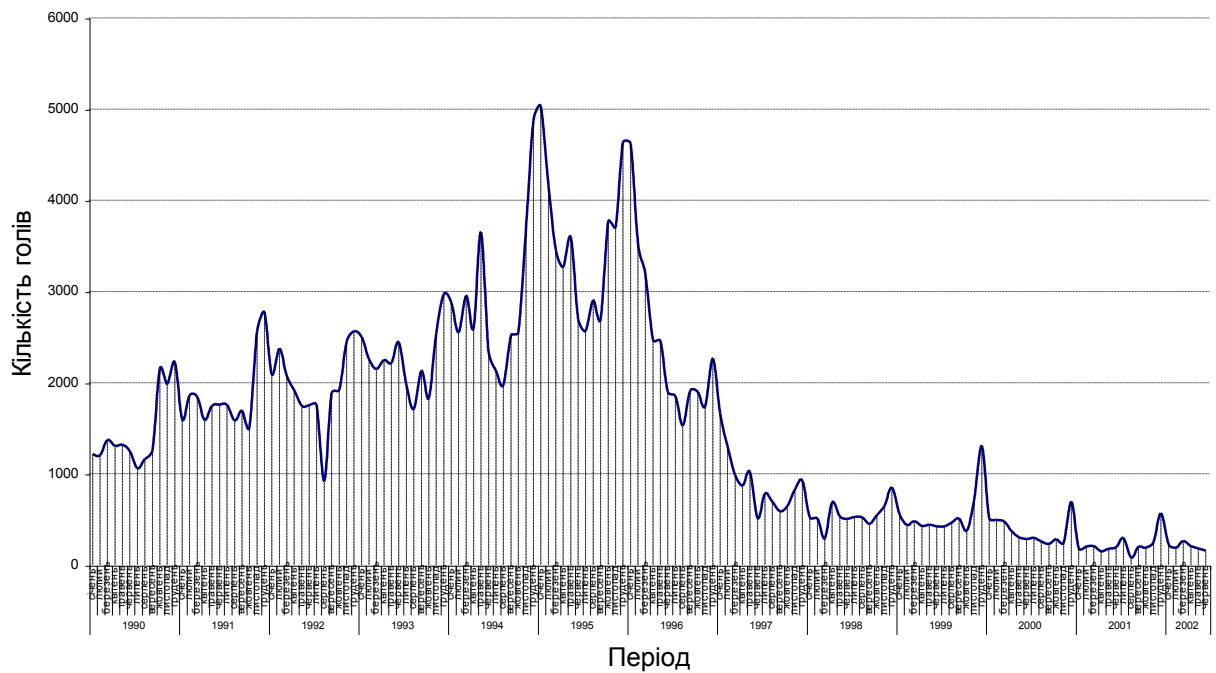

Рис. 2.7. Сезонний розподіл рівня падежу свиней в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

виділити наступну закономірність: найнижча загибель тварин у році припадає на серпень місяць, найвища – на грудень і травень. Основою такого розподілу падежу свиней в сільськогосподарських підприємствах є сезонна і необґрунтована з наукової точки зору годівлі зміна раціону кормів, яка викликає стресові стани організму тварин, зумовлені різким пристосуванням до нового кормового раціону (наприклад, при переході на зелені корми тощо); умови утримання свиней в приміщеннях, свинокомплексах, що практично не забезпечують належну вентиляцію, температуру і мікроклімат у виробничих приміщеннях, а також недотримання санітарних вимог виробництва; незбалансованість кормових раціонів годівлі свиней, що разом із весняним зменшенням фуражних запасів в підприємствах призводить до рівня годівлі тварин, який викликає виснаження організму тварин і їх загибель.

2.2. Економічна ефективність виробництва свинини і використання виробничого потенціалу галузі

Нинішній етап формування і розвитку ринку свинини в відзначається рядом особливостей, пов'язаних із специфікою функціонування галузі свинарства, регіональними відмінностями утримання і відгодівлі тварин, обсягами виробництва, реалізації та споживання свинини. Організаційно-економічні основи, що забезпечують становлення ринкової інфраструктури, визначають передусім спосіб і організаційно-правові форми виробництва у галузі, його розміри і ефективність. При цьому важливе значення для одержання доходу товаровиробниками має не лише рівень виробничих витрат у свинарстві, а й розмір заготівельних і реалізаційних цін на свинину. Останнє визначається як пропозицією свинини на регіональному ринку, так і платоспроможним попитом та споживчим менталітетом населення. Вказані показники характеризують в цілому параметри регіонального ринку і дозволяють провести аналіз економічної ефективності виробництва у свинарстві.

Як відмічається загалом, тваринництво і ринок м'яса в Україні мають позитивну динаміку, оскільки вперше за останні 12 років почало зростати виробництво та споживання м'яса. Разом з тим рівень споживання м'яса на душу населення залишається надзвичайно низьким – 30 кг на рік (у 80-х роках – 65-68 кг) [131, с. 9]. Для прикладу: середнє споживання м'яса в Європейському Союзі становить 93,5 кг, а в Німеччині, Франції, Великобританії, Нідерландах і Австрії перевищує 100 кг [204, с. 456], при цьому, як зазначалося вище, питома вага свинини в структурі споживання м'яса становить понад 50 %.

Стосовно України, то, на нашу думку, не можна погодитися із твердженнями про те, що сьогодні основними питаннями розвитку ринку є розширення внутрішнього споживчого ринку і збільшення експорту, а

нарощування обсягів виробництва – було головним завданням за радянських часів, оскільки економіка була дефіцитною [131, с. 4].

Неспроможність такої оцінки об'єктивно відобразити сучасний стан і завдання розвитку ринку полягає хоча б в тому, що існуючий рівень виробництва м'яса на душу населення в Україні є нижчим не лише від аналогічного показника в країнах з розвинутою ринковою економікою, а навіть фізіологічно обґрунтованої норми споживання м'яса і м'ясопродуктів – 83 кг – та дорівнює 30,9 кг, в тому числі в Тернопільській області – 38,6 кг. Тому першочерговим завданням в тваринництві є, безперечно, збільшення обсягів виробництва м'яса. При цьому за основний критерій “дефіцитної” чи “недефіцитної” економіки правильно вважати забезпечення науково обґрунтованих фізіологічних норм споживання продуктів, а не платоспроможний попит населення, який повинен гарантувати досягнення мінімальних норм споживання.

Сьогодні ситуація є протилежною: недостатній рівень споживання м'яса і м'ясопродуктів населенням спричинений не стільки низьким рівнем його платоспроможного попиту, скільки недостатнім виробництвом м'яса та іншої продукції, що створює дефіцит товарів і високі ціни, рівень яких є недоступним для більшості громадян України.

Економіка не може бути соціально орієнтованою, якщо до основних питань розвитку ринку відносити збільшення експорту, не забезпечивши мінімальних внутрішніх ринкових потреб в споживанні продукції населенням. В особливій мірі це стосується ринку свинини і, зокрема, в Тернопільській області.

Зменшення чисельності поголів'я свиней в регіоні негативно позначилося на обсягах виробництва і реалізації свинини. Зокрема, протягом 1990-2001 рр. вирощування живої ваги свиней в суспільному секторі скоротилося з 18,8 до 1,3 тис. тонн, а обсяги їх реалізації на забій з 15,7 до 0,9 тис. тонн (рис. 2.8).

При цьому характерна наступна закономірність: зменшення обсягів реалізації свиней за досліджуваний період становило в сільськогосподарських підприємствах 94,1, виробництва – 92,8, а чисельності поголів'я – 87,3 %. Перевищення темпів спаду реалізації і виробництва свинини над темпами зменшення чисельності свиней в регіоні зумовлено більшими темпами зменшення продуктивності тварин на вирощуванні і відгодівлі в порівнянні із скороченням поголів'я тварин.

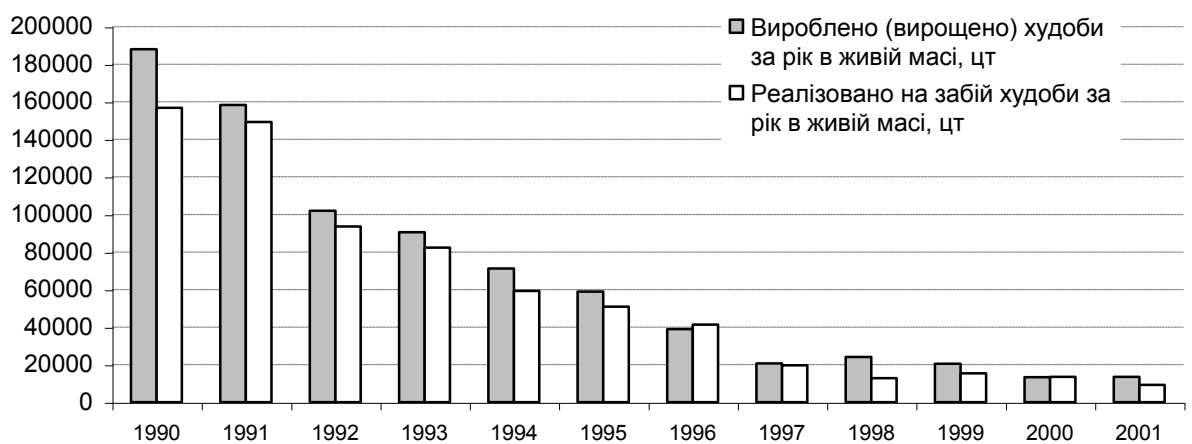

Рис. 2.8. Динаміка вирощування і реалізації свиней в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

У 2001 р. показник середньодобового приросту свиней дорівнював 147 грамів, що менше на 110 грамів від рівня 1990 р. В розрізі районів області найвищі значення середньодобових приростів – понад 200 грамів – досягнуто в Підволочиському, Бережанському і Тернопільському районах, найменші – нижче 100 грамів – в Кременецькому, Заліщицькому, Тербовлянському і Козівському районах: в межах 90-97 грамів. В решті районів області величина середньодобового приросту свиней на вирощуванні і відгодівлі займає проміжні значення (додаток Д). В цілому в Україні аналогічний показник дорівнює 177 грамів, що є вищим, ніж в Тернопільській області.

Характерним є також перевищення обсягів вирощування над реалізацією свиней в області. На відміну від загальної тенденції в Україні, де в цілому у 2001 р. вперше за останнє десятиріччя вирощування худоби і птиці в сільськогосподарських підприємствах на 92 тис. тонн (17%) перевищило їх реалізацію на забій, в Тернопільській області лише у 1996 і 2000 роках обсяги реалізації перевищували вирощування живої ваги у свинарстві. Однак просте перевищення вирощування над реалізацією свинини неправильно розглядати, хоча це є поширеним, як факт нарощування м'ясних ресурсів в державі чи регіоні [131, с. 9].

Упродовж 1990-2002 рр. обсяги вирощування живої ваги свиней в Тернопільській області в цілому переважали її реалізацією. Проте за цей період м'ясні ресурси в регіоні не тільки не зросли, навпаки, як видно з рис. 1, має місце стійке падіння обсягів виробництва і реалізації продукції до 6-8 % в порівнянні з рівнем 1990 року.

Досліджуючи особливості вирощування живої ваги свиней у всіх категоріях господарств регіону, визначено динаміку показників виробництва м'яса, яка вказує, передусім, на тісний зв'язок між закономірностями процесу відтворення і обсягами виробництва продукції у свинарстві. Теоретично обґрунтований циклічний характер розвитку чисельності поголів'я тварин має безпосередній вплив на економічну ефективність господарювання і дозволить на практиці визначити додаткові проміжні показники використання виробничого потенціалу та створити наукову систему загальної оцінки рівня економічної ефективності виробництва свинини в основі якої – циклічність відтворення у галузі.

З рис. 2.9 видно, обсяги вирощування живої ваги тварин протягом часу періодично змінюються. Їх зміна є строго періодичною, вона обумовлена головним чином закономірностями відтворювального процесу в тваринництві.

Виробництво обсягів м'яса протягом календарного чи господарського року є нерівномірним у галузі, що призводить в

короткостроковому періоді до відповідного розподілу трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, а також одержання доходів сільськогосподарськими виробниками. Проте у середньо- та довгостроковому періоді дослідження нерівномірний розподіл відбувається регулярно і зумовлює виникнення “тризубів” (рис. 2.9) періодичного розподілу обсягів виробництва м’яса на ринку в Тернопільській області.

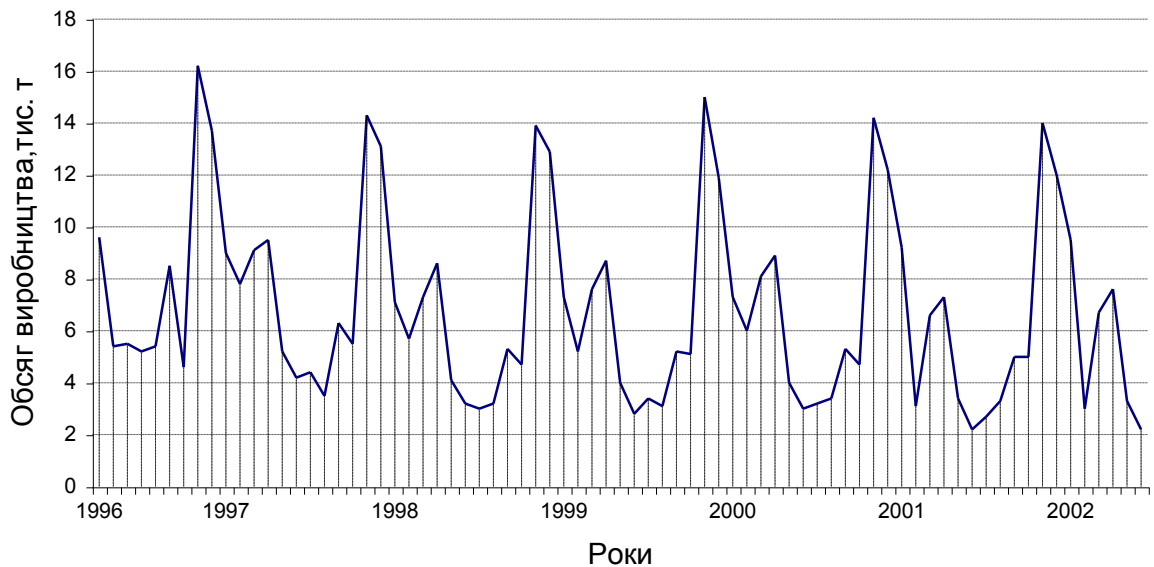

Рис. 2.9. Циклічні коливання виробництва м’яса в Тернопільській області

Цей факт свідчить про необхідність середньострокового і стратегічного планування з метою підвищення економічної ефективності виробництва в свинарстві та регулювання ринку свинини, яке не повинно зосереджуватись лише на вирішенні поточних проблем розвитку галузі, особливо оперативного характеру.

Три піки найбільших обсягів виробництва живої ваги тварин протягом року припадають на вересень, листопад (максимум) і квітень місяць. Найнижчі показники виробництва м’яса у році – на три літні місяці: червень (мінімум), липень, серпень. Діаметрально протилежні у часі за місяцями року значення мінімуму і максимуму виробництва м’яса – червень-листопад – узгоджуються із сезонними закономірностями зміни

чисельності свиней в області. Їх спільною основою є розмір кормової бази, а точніше виробництво і споживання кормів протягом року.

Як зазначалось, в осінньо-зимовий період кращі можливості для відгодівлі свиней, оскільки найбільша кількість кормів припадає на серпень місяць і осінь, тому максимум виробництва м'яса – у листопаді, а недостатні розміри кормової бази наприкінці весни – зумовлюють мінімум виробництва живої ваги тварин у червні місяці (рис. 2.9).

З точки зору економічної ефективності господарювання такий розподіл обсягів виробництва м'яса протягом року може заважати оптимальному використанню виробничих ресурсів в галузі, зумовлюючи нерівномірну потребу і надходження грошових коштів, в тому числі одержання та повернення банківських кредитів. Однак питання про доцільність пом'якшення сезонних піків у виробництві м'яса є спірним. Теоретичним підґрунтям цьому служать не лише біологічні особливості відтворення у свинарстві, надходження кормів протягом року, існуючі відмінності у попиті на свинину в холодну і теплу пору року тощо, а й економічні наслідки від стимулювання рівномірного у часі виробництва свинини. По-перше, це пов'язано із значними організаційними труднощами, а саме забезпеченням потокового одержання приплоду і відгодівлі свиней та стабільної кормової бази. По-друге, необхідні суттєві фінансові інвестиції на створення матеріально-технічної бази, що дозволила б задовольнити згадані організаційні передумови пом'якшення сезонності виробництва, по-третє, рівномірне виробництво обсягів продукції протягом року не гарантує такого ж попиту на неї, який змінюється залежно від пори року. Це може призвести до проблем збуту і зниження доходів виробників свинини, зрештою – до зменшення також самого виробництва та його ефективності.

Однак існуючі циклічні коливання у виробництві свинини, не слід розглядати як перешкоду підвищенню економічної ефективності господарювання у галузі. Навпаки, доцільним є використання вказаних

періодичних коливань з метою підвищення її ефективності. Останнє полягає у можливості узгодженого максимального використання біологічних, організаційних і економічних факторів виробництва. Це дасть змогу поглиблювати “циклічну спеціалізацію” у відгодівлі свиней та оптимально сконцентрувати фінансові, матеріальні і трудові ресурси у відповідні періоди часу:

Проте криза в галузі призводить до масового відтоку капіталу із неї, оскільки інші виробництва можуть забезпечувати прибутковість, або ж навіть просто уникнути збитків. Впродовж 1996-2000 рр. обсяг грошових витрат на свинарство в області зменшився з 26,8 до 14,3 млн. грн. При цьому питома вага на відгодівлю у загальних витратах на свинарство також постійно зменшується (рис. 2.10). У 2000 році вона становила 90,6%, що менше на 7,4% проти аналогічного показника 1990 року. Це свідчить про зростання постійних виробничих витрат у загальному співвідношенні витрат у галузі.

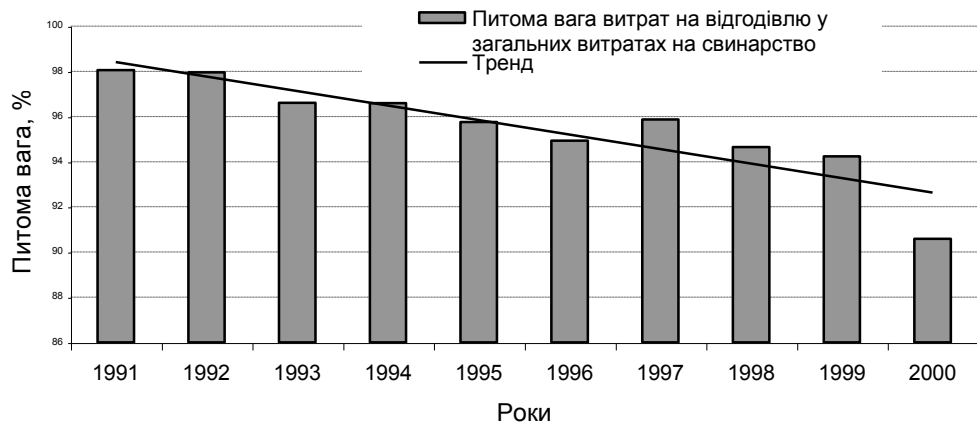

Рис. 2.10. Динаміка частки грошових витрат на відгодівлю у загальних витратах на свинарство в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Внаслідок недостатнього використання виробничих потужностей приміщень і технологічного обладнання свиноферм, які розраховані на промислове виробництво свинини, суми амортизаційних відрахувань стали одними з найбільших серед елементів витрат у собівартості продукції. Як можна бачити на рис. 2.10, тенденція зменшення питомої ваги витрат на

відгодівлю у загальних витратах на свинарство зберігається й надалі. Крім того, поряд із зменшенням суми грошово-матеріальних затрат на свинарство відбувається скорочення застосовуваної робочої сили у галузі. Це відбувається не за рахунок поліпшення технології вирощування свиней, підвищення рівня механізації виробничих процесів тощо, що сприяють зниженню трудомісткості продукції і здешевлюють її, а, головним чином, через скорочення чисельності поголів'я свиней і зменшення обсягів виробництва.

Має місце катастрофічне для галузі падіння рівня економічної ефективності господарювання. При чому, спостерігається взаємно обернена тенденція розвитку трудомісткості виробництва продукції і затрат живої праці у свинарстві. В 2002 р. затрати на 1 ц приросту свиней на вирощуванні і відгодівлі зросли в порівнянні з 1991 р. більш як в 5 разів (додаток Е), або з 45,5 до 235 л.-г. на 1 ц (рис. 2.11). В цілому сукупні затрати живої праці у галузі за аналогічний період зменшилися в 2,9 рази: з 7,4 до 2,6 млн. л.-г.

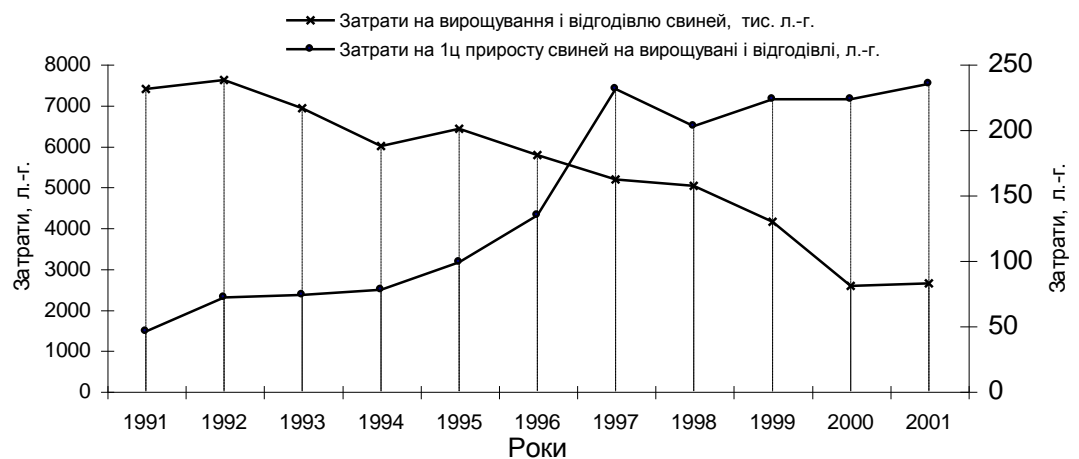

Рис. 2.11. Затрати живої праці на вирощуванні і відгодівлі свиней в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Зростання постійних виробничих витрат у свинарстві, зниження продуктивності тварин, зростання витрат живої праці на виробництво одиниці продукції становлять сукупність факторів, що безпосередньо

призводять до підвищення собівартості продукції на вирощуванні і відгодівлі свиней. Цьому сприяють збільшення періоду виробництва для одержання необхідних вагових кондицій тварин, готових до реалізації, зумовлене низькими середньодобовими приростами і, як наслідок, перевитрата кормів. Перевитрата корму в розрахунку на одиницю приросту живої маси є особливо негативним явищем у свинарстві, оскільки питома вага кормів у загальній структурі кінцевих витрат на виробництво продукції у галузі складає понад 70 %.

Зокрема, дані таблиці 2.1 свідчать, протягом 1996-2001 рр. в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області собівартість 1 ц приросту живої ваги свиней на вирощуванні і відгодівлі зростає з 594,2 до 1166,5 грн., тобто майже у 2 рази. Одночасно з цим грошові затрати в розрахунку на 1 голову свиней збільшилися з 258 до 340,5 грн., або ж на 31,9 %.

Зростання собівартості виробництва ускладнює можливості товаровиробників реалізовувати продукцію за бажаною ціною, яка протягом останніх років знаходиться нижче рівня собівартості (табл. 2.1). Це викликає зменшення доходів товаровиробників і постійне зростання суми збитків у галузі, що має негативний вплив як на обсяги виробництва, так і на показники реалізації свинини.

Наприклад, за період 1990-2001 рр. виробництво свинини (живої ваги) у господарствах області в розрахунку на 1 середньорічну голову свиней зменшилося на 57,3 %, або відповідно з 0,68 до 0,29 ц, а з розрахунку на 100 га ріллі – на 91,1 % – з 23,6 до 2,1 ц. При тому, що площа ріллі у користуванні господарств за аналогічний період зменшилася більш як на третину.

Такий значний відсоток спаду пояснюється загальним скороченням чисельності утримуваного поголів'я свиней в сільськогосподарських підприємствах (на 87,3 %) і зниженням рівня продуктивності тварин. Слід зауважити, що в середині 80-х років минулого століття свинарські

комплекси і спеціалізовані господарства виробляли понад 1,2 ц приросту живої маси на одну середньорічну голову при середньодобових приростах 500-600 г, низьких затратах праці та собівартості одиниці продукції.

Зменшення виробництва у досліджуваному періоді призвело до спаду обсягів реалізації живої ваги свиней з розрахунку на одну середньорічну голову на 35,5 % – з 0,45 до 0,29 ц, а на 100 га ріллі – більш як на 85 % (з 15,5 до 2,2 ц). Найнижчі значення реалізації свиней припадають на 1998-1999 рр. – 0,10 ц на 100 га ріллі. При цьому повна собівартість 1 ц живої ваги свиней у 1996-2001 рр. зросла з 373,6 до 894,1 грн., або в 2,4 раза. Таким чином, чітко простежується взаємозв'язок між обсягами виробництва і реалізації свинини в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області. Він впливає на рівень собівартості виробництва продукції та розмір доходів виробників свинини.

Як видно на рис. 2.12, лише у 1990-1994 рр. виробництво продукції в свинарстві було прибутковим. Характерно, що не існує чіткої залежності між цінами на зерно і рівнем рентабельності (збитковості) вирощування і відгодівлі свиней. Як правило, основний вплив тут має рівень закупівельних цін на живу (забійну) вагу свиней, оскільки вартість зерна, що згодовується на корм, оцінюється по собівартості його виробництва в господарствах, рівень якої не стільки сильно коливається в порівнянні з ціною на товарне зерно. Крім того, в підприємствах у більшості випадків на фуражні цілі використовуються зернові власного виробництва.

В 1997-1999 роках спостерігався максимальний рівень збитковості галузі -65-73 %. У 2001 р. він становив -27,5 %, що, перевищує на 5,7 % аналогічний показник у 1995 р. (додаток Ж).

Не зважаючи на загальне скорочення рівня збитковості в свинарстві протягом 1999-2001 рр., в окремих районах області він практично не змінився. Так, для Зборівського і Козівського районів характерний найвищий рівень збитковості галузі в регіоні, який становить майже -50%, а в Монастириському – менше -53%.

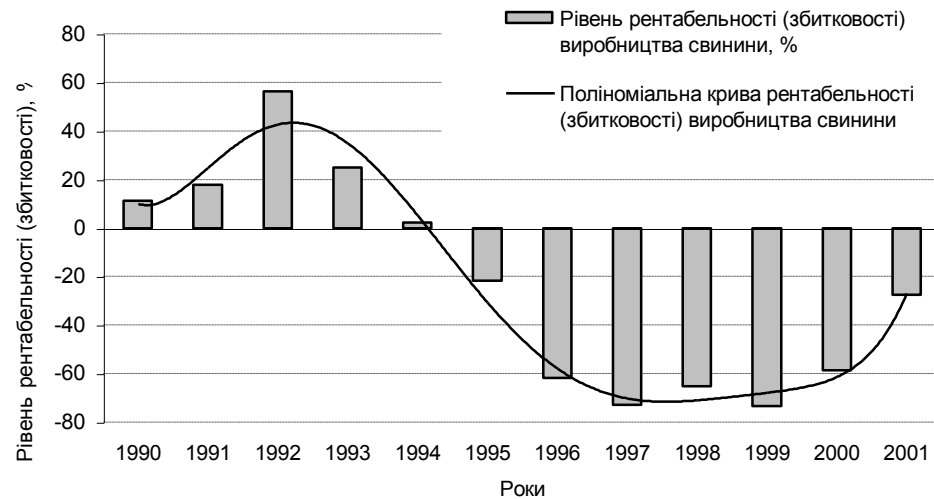

Рис. 2.12. Рівень рентабельності (збитковості) виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

При зменшенні обсягів реалізації свиней на забій у 1996-2001 рр. більш як в 2 рази – з 25,7 до 11,5 тис. ц, виручка від реалізації зросла з 3,7 до 7,4 млн. грн., або також більш як в 2 рази, а рівень сукупних виробничих витрат в цілому по галузі залишився приблизно на однаковому рівні – в межах 10 млн. грн. Тобто товаровиробники отримали більший розмір доходів за рахунок впливу цінового фактору – зростання ціни на продукцію за вказаний період склало понад 4,5 рази: 648,4 грн. за 1 ц живої ваги у 2001 році проти 142,8 грн. у 1996 р (табл. 2.1). Зменшення обсягів виробництва в свинарстві при одночасному зростанні собівартості продукції зумовили майже однакову фактичну величину виробничих витрат у галузі в порівнянні з базовим 1996 роком, для якого характерними є менша собівартість і більші обсяги виробництва.

Збільшення ціни на свинину мало в цілому позитивні ознаки: хоча й не було досягнуто рентабельного виробництва продукції – рівень збитковості виробництва в свинарстві є найменшим за останні роки. Обсяг збитків в галузі у 2001 р. становив понад 2,8 млн. грн., що менше на 2,5 млн. грн. в порівнянні з 1996 роком. Однак через падіння закупівельних і реалізаційних цін на свинину у 2002 році, яке продовжується і зараз, слід

очікувати погіршення ситуації у галузі і подальшої стагнації на ринку свинини в регіоні. Прогноз на майбутнє: зменшення доходів виробників свинини, зростання рівня збитковості, скорочення поголів'я свиней і зниження обсягів виробництва в свинарстві.

Можливості товаровиробників реалізовувати продукцію за вищою ціною і одержання необхідного рівня доходу обмежуються нерозвиненістю ринкової інфраструктури, відсутністю належного транспортного сполучення між виробниками і заготівельними організаціями, інформації про моніторинг цін і ринки збуту, що зумовлюють великі витрати маркетингу. Цьому додатково сприяють примітивний рівень виробництва і його низька економічна ефективність в свинарстві.

Не зважаючи на це, навіть за таких несприятливих умов господарювання, які фактично склалися, теоретично існують можливості для рентабельного ведення виробництва у галузі. Необхідною умовою досягнення цього є оптимізація використання всіх виробничих ресурсів в свинарстві. Це ілюструє показник номінальної рентабельності виробництва в регіоні, який обраховується за формулою:

$$P_n = \frac{C_{\max} - C_{\min}}{C_{\min}} \times 100\% \quad (2.2)$$

де P_n – рівень номінальної рентабельності виробництва в регіоні, %;

C_{\max} – максимальна ціна реалізації продукції в регіоні, грн.;

C_{\min} – мінімальний розмір собівартості продукції, досягнутий в регіоні, грн.;

Показник номінальної рентабельності дозволяє обґрунтувати висновки про можливість рентабельного виробництва продукції в регіоні за умови оптимізованого, тобто найефективнішого використання усіх застосовуваних виробничих факторів. При цьому вважається, що співвідношення між витратами виробництва, якістю і ціною реалізованої продукції є однаковим. Різниця між максимальною реалізаційною ціною і

мінімальною собівартістю продукції в регіоні становить номінальний прибуток.

Таблиця 2.1

Економічна ефективність виробництва свинини в аграрних підприємствах Тернопільської області

Показники	Роки						
	1990	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Поголів'я свиней, тис. гол.	280,3	96,8	65,7	70,6	63,1	37,2	38,3
Продуктивність тварин (середньодобові прирости), грамів	257	130	118	138	117	121	147
Виробництво свинини, ц живої ваги, на:							
середньорічну голову свиней	0,68	0,44	0,34	0,35	0,29	0,31	0,29
100 га ріллі	23,6	6,3	3,3	3,7	2,9	2,3	2,1
Затрати на 1 ц приросту живої ваги свиней:							
праці, люд.-год.	38,9	134,3	230,7	202,4	223,2	222,9	235,1
грн.*	289,2	594,2	1012,2	968,1	1217,9	1127,6	1166,5
Затрати на 1 голову свиней на вирощуванні і відгодівлі, грн.*	243	258	376	445	473	391	340,5
Реалізовано ц живої ваги свиней на:							
середньорічну голову свиней	0,45	0,26	0,14	0,10	0,10	0,17	0,29
на 100 га ріллі	15,5	3,8	1,4	1,1	1,0	1,3	2,2
Повна собівартість 1 ц живої ваги свиней, грн.*	248,6	373,6	614,1	811,9	983,3	778,2	894,1
Ціна реалізації 1 ц живої ваги свиней, грн.*	276,8	142,8	165,7	282,3	261,5	321,6	648,4
Фактичний рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	11,3	-61,8	-73,0	-65,2	-73,4	-58,7	-27,5
Номінальний рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	90,4	-3,0	-30,9	2,27	166,6	17,9	7,97

*В карбованцях у 1990 р.

Значення показника номінальної рентабельності виробництва, обчисленні на прикладі Тернопільської області, свідчать про наявність передумов для рентабельного функціонування галузі свинарства в регіоні.

Дані табл. 2.1 вказують, що у 2001 р. рівень номінальної рентабельності становив 7,97 %, при фактичному рівні збитковості виробництва в області -27,5%. Максимальна ціна реалізації 1 ц живої ваги свиней – 777 грн. – спостерігалася в Заліщицькому, а мінімальний рівень собівартості виробництва продукції досягнутий в Тербовлянському

районі – 719,6 грн. за 1 ц. Тобто виробництво живої ваги свиней в області було б рентабельним при умові досягнення в решти районів можливих значень максимальної ціни реалізації і мінімальної собівартості продукції, що фактично існують в розрізі районів області. У 2000 р. номінальна рентабельність виробництва дорівнювала 17,9 %, фактичний рівень збитковості -58,7 %, у 1999 – відповідно 166,6 і -73,3 %. Різниця між рівнем номінальної і фактичної рентабельності виробництва, що склалася в регіоні, становить невикористаний потенціал в галузі свинарства, який має значні резерви. Так, у 2001 р. галузь потенційно втратила 816,5 тис. грн. номінального прибутку через відсутність оптимального використання факторів виробництва і недоліки маркетингу реалізації продукції.

Таким чином, в ситуації, що склалася на регіональному ринку свинини Тернопільської області, поряд з характерними ознаками загальної кризи в країні, помітні особливості регіонального розвитку ринку. В цілому спостерігається переважаюче вирощування обсягів живої маси над реалізацією свиней, яке, однак, не призвело до нарощування м'ясних ресурсів в області. Триваюча глибока криза і збитковість галузі зумовили відтік функціонуючого капіталу з неї, а також робочої сили. При збереженні існуючої тенденції й надалі, слід очікувати погіршення ринкової кон'юнктури і рецесію виробництва, чому сприяє ускладнення цінової ситуації для товаровиробників. Реальним вирішенням існуючих проблем за даних умов повинна стати оптимізація використання факторів виробництва в свинарстві. Теоретично обґрунтовані можливості рентабельного ведення виробництва у галузі вимагають також ефективної моделі маркетингу продукції в області. Вирішення цього кола питань потребує часу і коштів, але з точки зору майбутнього розвитку ринку свинини не залишає іншої альтернативи.

2.3. Оцінка маркетингу і ціноутворення на ринку свинини

Перехід до ринкових відносин у сфері аграрного сектора обумовив перегляд виробничих пріоритетів. Протягом багатьох попередніх десятиріч діяла система регулювання сільськогосподарського виробництва через доведення аграрним підприємствам державних планів виробництва та заготівель продукції за твердими закупівельними цінами. Держава була основним і, практично, єдиним споживачем на гуртовому ринку сільськогосподарської продукції (в тому числі тваринницької). Перевагою і особливістю соціалістичного ринку вважалося планомірне формування пропозиції і попиту на товари, чому сприяло централізоване, свідоме регулювання основних економічних пропорцій, які виключають антагоністичні протиріччя між виробниками і продавцями товарів та кризу збуту продукції [119, с. 395].

Обґрунтоване теоретично положення на практиці, однак, не здійснилося. На зміну системі відносин “виробництво→заготівля продукції→держава”, прийшла відмова від державного замовлення у виробництві сільськогосподарської продукції, а сучасна парадигма взаємозв'язку між виробниками і покупцями продукції виглядає як “споживач→попит→виробництво”. Сьогодні відправною і заключною точкою відносин між суб'єктами ринку є не виробництво, а потреби споживачів, які визначають попит, ціну і, відповідно, асортимент та обсяги виробництва. Гарантом збуту продукції для сільськогосподарського виробника є вже не державні закупівлі продукції, а реалізація успішної концепції маркетингу і ціноутворення.

Досліджуючи проблеми товарообміну і маркетингу на ринку свинини Тернопільської області, слід відмітити беззаперечні особливості в його становленні. При цьому релевантною проблемою вивчення є інституційно-функціональний підхід до характеристики маркетингу як економічного процесу і як ділової функції на ринку свинини.

Умови, що призвели до особливостей у здійсненні маркетингу на ринку свинини Тернопільської області, можна класифікувати як обмежуючо-стимулюючі і адаптуючі.

По-перше, в класичному варіанті причиною запровадження маркетингу є переважно поступальний, еволюційний розвиток товарного виробництва, насичення товарами ринку з часом встановлює баланс попиту і пропозиції. За таких умов концепція продажу уже не в змозі задовольняти вимоги гострої конкуренції як з боку попиту, так і з боку пропозиції. Відтак на зміну концепції продажу прийшла концепція маркетингу. Тоді як в умовах вітчизняного ринку свинини причина запровадження маркетингу була передусім структурно вимушеною – відшукання ринків збуту і споживачів після ліквідації державної системи заготівель тваринницької продукції, а однією із важливих рис маркетингу стало стимулювання збуту продукції в умовах низької платоспроможності населення.

По-друге, адаптуючі особливості маркетингу полягають у реалізації його в специфічних організаційно-структурних умовах, існуванні каналів збуту продукції, притаманних перехідним процесам в економіці та ін. При цьому маркетинг зазнає змін, уточнення, збагачується новими формами і елементами, що адекватні вимогам специфіки формування ринку свинини в Тернопільській області.

Основними суб'єктами на ринку свинини, які здійснюють закупівлі сільськогосподарської продукції з метою подальшої переробки і виготовлення товарів, є підприємства і заготівельні організації м'ясопереробної промисловості. Як видно з рис. 2.13, за останнє десятиріччя обсяги закупівель свиней у всіх категоріях господарств різко зменшилися. На початок 2002 р. м'ясопереробними підприємствами і заготівельними організаціями було закуплено лише 417 тонн свиней в живій вазі, що становить трохи більше 7 % від рівня 1994 р. – 5857 тонн.

Це свідчить про скорочення сировинної бази для підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Одночасно з цим слід відмітити зміни,

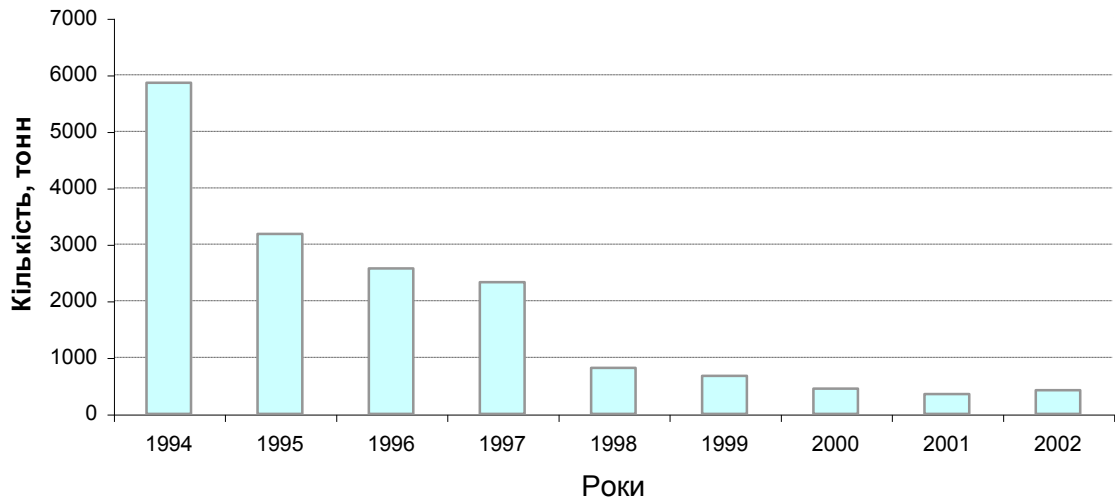

Рис. 2.13. Динаміка обсягів закупівель свиней (в живій вазі) м'ясопереробними підприємствами і заготівельними організаціями в Тернопільській області

які сталися в структурі формування сировинної бази за районами області. Якщо у 1994 р. чотири із 17 районів області – Борщівський, Бучацький, Підволочиський і Чортківський – забезпечували майже 50 % виконання закупівель свиней в межах державного замовлення, то в 2002 р. питома вага Тернопільського і Підволочиського районів в загальному обсязі заготівель свиней в живій вазі дорівнювала 46,7 %, а самого Тернопільського району – майже третина. Така зміна регіонів в структурі формування м'ясних ресурсів свинини для підприємств переробної промисловості агропромислового виробництва пояснюється самим розміщенням м'ясопереробних підприємств і наявністю більшої кількості споживачів. Цьому сприяє також система транспортного сполучення і наближеність ринків збуту. Тому не дивно, що Тернопільський район став основним для здійснення закупівель свиней. Крім того, дрібні приватні посередники і заготівельні організації, які займаються заготівлею свиней,

концентруються навколо переробних підприємств, одним з яких є ВАТ “Тернопільський м’ясокомбінат”.

Взагалі, слід відмітити специфічні особливості у формуванні структури усієї сировинної бази закупівель свиней в Тернопільській області. Регіональний аналіз обсягів заготівлі свиней вказує на виникнення стабільної сировинної зони, яка охоплює переважно південні і північні райони області. До неї входять 10 районів: Борщівський, Буцацький, Гусятинський, Заліщицький, Чортківський, Збаразький, Підволочиський, Тернопільський, Кременецький і Шумський. У 2002 р. в “південно-північній” сировинній зоні було закуплено 403 тонни свиней в живій вазі, або ж 97 % від загального обсягу в області.

Крім регіональних закономірностей становлення сучасної сировинної бази м’ясопереробних підприємств важливо відмітити структурні зміни у формуванні її обсягів за категоріями сільськогосподарських виробників (рис. 2.14).

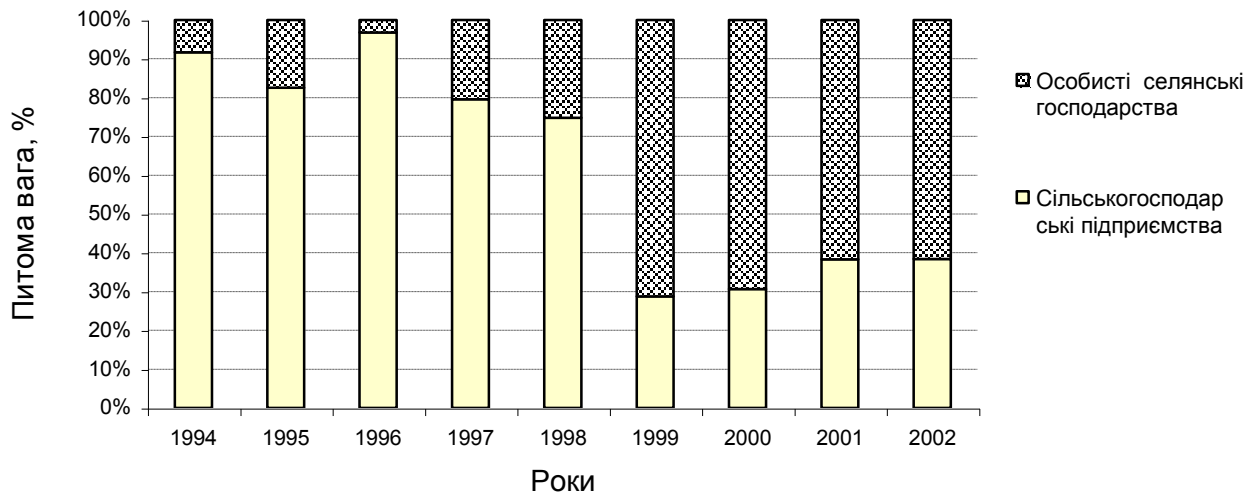

Рис. 2.14. Питома вага сільськогосподарських виробників у формуванні сировинної бази закупівель свиней в Тернопільській області

Дані на рис. 2.14 вказують на надзвичайно різку зміну постачальників сільськогосподарської сировини серед аграрних господарств. Якщо у 1994 р. господарства громадського сектора були

основними виробниками, в яких закуплялось 91,3 % свиней від загального його обсягу для м'ясопереробних підприємств, то у 2002 р. – лише 38,3 %. При цьому питома вага приватного сектору – особистих селянських господарств – за вказаний період зросла з 8,3 % до 61,4 %, перетворивши таким чином домашні господарства на основних постачальників свинини для підприємств м'ясопереробного підкомплексу області. При цьому частка закупівель свиней в інших господарських структурах є несуттєвою – менше 0,4 %.

За увесь досліджуваний період питома вага закупівель свиней в суспільному секторі була найнижчою у 1999 р. і дорівнювала 28,7%. Покращення ситуації у 2001-2002 рр. (рис. 2.14) слід розглядати досить стримано. Перевірка на достовірність отриманих даних повинна обґрунтовуватись аналізом мотивів прийняття господарських рішень, якими керуються товаровиробники.

Якщо, наприклад, реалізація свиней в суспільному секторі в останні роки нерідко супроводжується гострою виробничою необхідністю, яка не тотожна економічній доцільності (для придбання в підприємствах паливно-мастильних матеріалів до жнив, добрив під проведення посівних робіт, через брак обігових коштів для здійснення термінових поточних розрахунків – за електроенергію, телефон, на оплату праці, вимоги судових рішень тощо) і призводить до знищення поголів'я, то в приватних господарствах населення ці рішення є більш обґрунтовані, а реалізація тварин в них переважно здійснюється, коли це є найбільш економічно вигідно, що відповідає цивілізованам ринковим відносинам.

Наступною проблемою у формуванні сировинної бази м'ясопереробних підприємств є цінова ситуація на сировинному ринку свинини. З початку запровадження в обіг гривні спостерігаються коливання закупівельної ціни на живу вагу свиней, які піддаються аналізу. Як видно з рис. 2.15, починаючи з 1998 р. темпи зростання ціни, яку

пропонували заготівельні і м'ясопереробні підприємства за 1 тону свинини, є вищими, ніж темпи зміни обсягів заготівель свиней. Постійному росту закупівельної ціни на свині протягом усього досліджуваного періоду відповідає спад обсягів закупівель

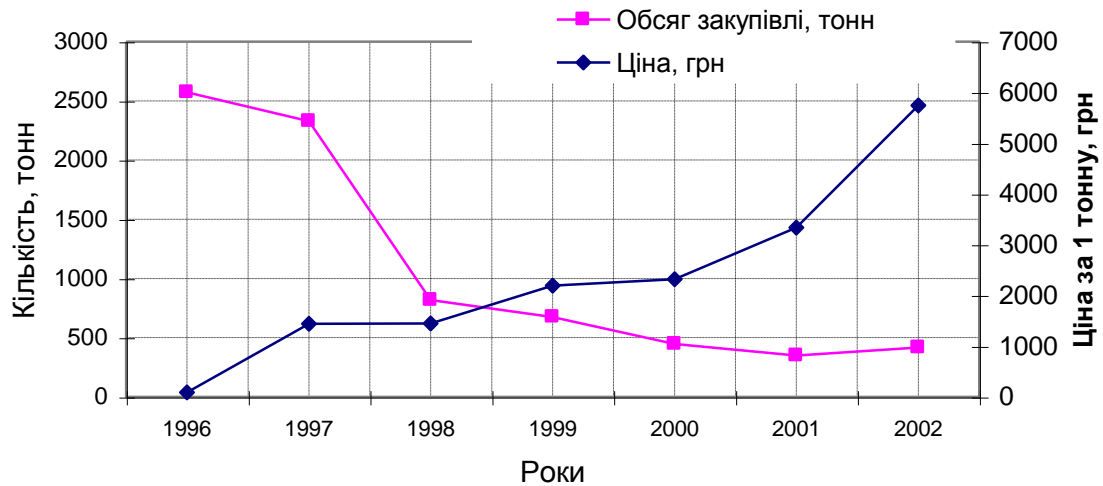

Рис. 2.15. Динаміка зміни ціни і обсягу закупівель на сировинному ринку свинини Тернопільської області

м'ясопереробними підприємствами: при зростанні ціни в 3,3 раза – з 1959,1 до 6456,0 грн. за тону – загальні обсяги заготівель протягом 1998-2002 рр. зменшилися з 817 до 417 тонн, або майже у 2 раза. З цього можна зробити висновок, що існуючий ціновий механізм і рівень цін не спонукають сільськогосподарських виробників до розширення обсягів збуту продукції на сировинному ринку свинини. Навпаки, вони роблять недоцільним збільшення виробництва свинини, обмежуючи цим можливості самих м'ясопереробних підприємств по нарощуванню в них виробництва і в більшому завантаженні виробничих потужностей.

Рестриктивна дія цінового механізму негативно позначається на формуванні цивілізованого сировинного ринку свинини в області, призводить до ліквідації підприємницької ініціативи, спрямованої на розвиток власного виробництва, і викликає, нерідко, трансформацію

підприємницьких ідей в протизаконні дії – контрабанду свинини, створення переробних, ковбасних цехів, і мережі збуту продукції, які діють за межами правового поля.

Контрабанда свинини в область здійснюється в основному через доставку м'яса, сала, шкіри і туш свиней із сусідніх з Україною держав, як правило з Польщі, і переважно з її прикордонних воєводств. Крім свинини здійснюють перевезення індичого і курячого фаршу, яловичина – не користується особливим попитом, її заготовляють на внутрішньому ринку області.

При цьому характер контрабандних перевезень піддається сезонним впливам: найбільша їх кількість припадає на холодну пору року – осінньо-зимовий період. Транспортування відбувається в основному приватними власниками в напів- або непристосованих умовах середньо- і дрібногуртовими партіями, як правило, без необхідного рефрижераторного обладнання, що частково пояснює його сезонність.

Не проходячи перевірки якості, відповідності санітарним вимогам перероблена напівлегальним чином продукція із м'ясопереробних підприємств, приватних цехів потрапляє в кінцевому підсумку на ринок області, зумовлюючи економічні і соціальні збитки, а також підвищуючи ризик для здоров'я споживачів.

Маючи в цілому лише орієнтовні дані опитувань і беручи до уваги експертні думки, розмір контрабандного імпорту м'яса свинини можна оцінити в розмірі 30-40 %, а сала – близько 80 % від загального обсягу закупівель свиней в живій вазі на внутрішньому сировинному ринку Тернопільської області. Використовуючи ціни 2003 р. і не враховуючи несплату митних платежів, соціальні аспекти проблеми (створення додаткових робочих місць, виплата заробітної плати працівникам та ін.), щорічні прямі економічні збитки від контрабанди на ринку свинини вимірюються понад 1,5-2 млн. грн.

Отже, існуюча проблема нелегального імпорту має негативні наслідки для розвитку сировинного ринку свинини регіону і вимагає першочергового вирішення на законодавчому рівні. В економічному аспекті вирішення проблеми може відбуватися шляхом підвищення конкурентноспроможності власного виробництва свинини і встановлення взаємовигідних, прозорих зв'язків між товаровиробниками і м'ясопереробними підприємствами, що забезпечить поживлення на сировинному ринку свинини Тернопільської області. В першу чергу сюди відноситься дія цінового механізму. Останній повинен забезпечувати справедливу оцінку витрат і розподіл доходів між контрагентами ринку, оскільки навіть користуючись своїм монопольним правом встановлення заниженої закупівельної ціни на свинину, м'ясопереробні підприємства виграють в короткостроковому періоді, але в довгостроковій перспективі їх чекає скорочення, а то й повна ліквідація сировинних зон, зменшення обсягів переробки сільськогосподарської сировини і власного виробництва, про що свідчить рис. 2.16.

Пік промислового виробництва свинини в новітній історії області припадає на 1990 р. – 11921 тонн. У 2002 р. значення досліджуваного показника становило 343 тонн, що майже в 35 разів менше. Криза на сировинному ринку свинини області свідчить про недосконалість його функціонування.

В останні роки більшість вирощених в сільськогосподарських підприємствах свиней заготовляється некондиційної ваги. Наприклад, середня вага однієї голови свиней, проданої ними підприємствам і організаціям м'ясної промисловості за період 1998-2002 рр. дорівнювала 87,5 кг. Натомість аналогічний показник в особистих селянських господарствах населення дорівнював 162,8 кг. В обох випадках реалізація

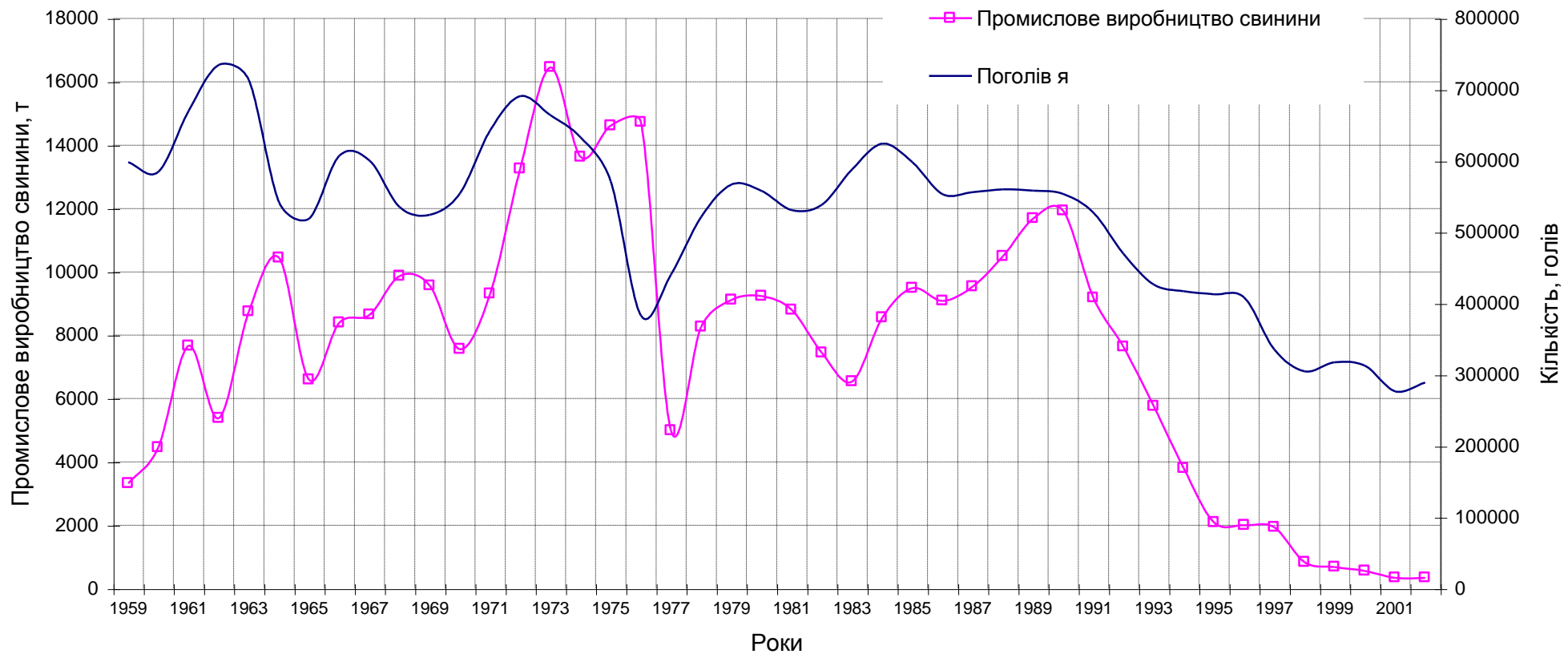

Рис. 2.16. Динаміка обсягів промислового виробництва свинини і чисельності поголів'я свиней в Тернопільській області

є нераціональною: якщо в особистих селянських господарствах здійснюється перевитрата кормів в наслідок досягнення більших вагових кондицій тварин, то в сільськогосподарських підприємствах відбувається зменшення м'ясних ресурсів і знищення утримуваного поголів'я свиней, що негативно позначається на обсягах промислової переробки свинини.

В результаті проведення регресійного аналізу взаємозв'язку між зміною чисельності поголів'я свиней і обсягами промислового виробництва свинини (додаток 3) встановлено: фактор чисельності поголів'я свиней пояснює 42,7 % зміни обсягів промислового виробництва при коефіцієнті множинної регресії 0,65, що добре ілюструє рис. 2.16.

Місце і роль сировинного ринку свинини з точки зору маркетингової привабливості збуту продукції найбільш точно характеризує питома вага заготівель свиней в загальному обсязі закупівель худоби і птиці м'ясопереробними підприємствами на внутрішньому ринку області, яка у 2002 р. становила лише 2 %, що є непрямим свідченням на користь збільшення обсягів нелегального імпорту свинини з метою її подальшої промислової переробки в регіоні. Крім того, аналіз продажу свиней сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області протягом 1996-2002 рр. свідчить про зміну структури каналів реалізації в напрямі зменшення питомої ваги закупівель заготівельних організацій і підприємств м'ясної промисловості. Основна кількість свинини, вирощеної сільськогосподарськими виробниками, реалізується поза межами середньогуртового сировинного ринку свинини. Як наслідок – низький ступінь інтеграції аграрного виробництва і промислової переробки свиней в області, нерозвиненість ринкової інфраструктури, превалювання роздрібно-гуртового і роздрібного ринків збуту свинини, хаотичність і невпорядкованість процесу ціноутворення.

Для структури продажу свиней сільськогосподарськими виробниками характерна різка переорієнтація каналів реалізації продукції протягом 1996-2002 р (рис. 2.17), зумовлена, на нашу думку, такими

факторами: відмовою від державного замовлення заготівель свинини; ліквідацією системи споживчої кооперації; майновим і земельним реформуванням та пов'язаною з цим виплатою виробленої продукції в рахунок орендної плати за землю та майнові паї; фінансовою кризою в аграрних підприємствах, відсутністю обігових коштів, що примушує видавати продукцію населенню в рахунок оплати праці і реалізовувати свиней за бартерними операціями та ін.

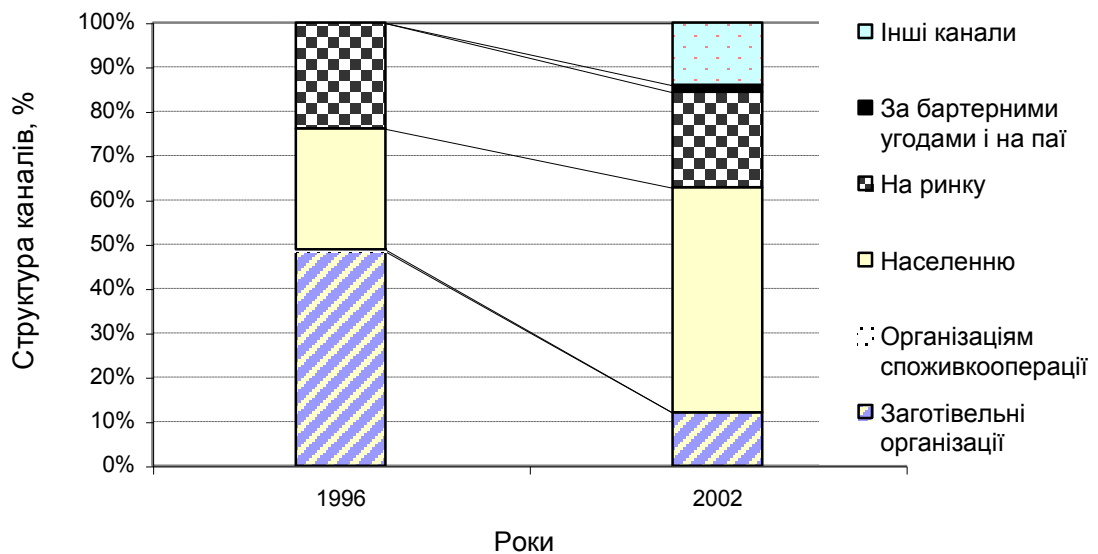

Рис. 2.17. Структура каналів реалізації свиней в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Як видно з рис. 2.17, питома вага реалізації свиней за прямими зв'язками заготівельним організаціям і підприємствам м'ясної промисловості протягом 1996-2002 рр. зменшилася в загальному продажі свиней сільськогосподарськими підприємствами області з 48,4 % до 12,1 %, або ж з 2491 до 160 тонн. У 2002 р. продаж свиней організаціям споживкооперації не проводився у зв'язку з їх ліквідацією. Сьогодні основними маркетинговими каналами збуту свиней є: населенню через систему громадського харчування (включаючи продаж і видачу в рахунок оплати праці) і пряма реалізація на ринку, через власні магазини, ларки, палатки. На їх частку припадає понад 70 % від загального продажу

свиней в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області (рис. 2.17).

Незначну частину реалізації свиней становить обмін за бартерними угодами – менше 0,5 %. Причому за іншими каналами (комерційним структурам, підприємствам тощо) у 2002 р. було реалізовано 186 тонн живої ваги свиней, або 14,1 % від її загальної кількості.

Таким чином, на ринку свинини помітна диверсифікація каналів збуту продукції в порівнянні з 1996 роком. Їх розмір і структура мають причинно-наслідковий зв'язок, його особливості спричинені економічними умовами господарювання сільськогосподарських підприємств і рівнем цін в розрізі каналів продажу свинини, на що вказує диференціація в обсягах і цінах продажу по районах Тернопільської області. Вона дозволяє умовно виділити три групи районів, які різняться за кількістю реалізованої продукції і рівнем цін на неї (табл. 2.2).

Зокрема, до першої групи увійшли 5 районів: Тербовлянський, Чортківський, Лановецький, Підволочиський, Тернопільський. Загальний обсяг продажу свиней в групі 702 т, або 140,4 т в розрахунку на район. Різниця між максимальним (Тербовлянський) і мінімальним (Тернопільський) значенням досліджуваного показника – 50 т.

Другу групу складають 5 районів з обсягом продажу свинини у фізичній масі – 397 т, або 79,4 т на район: Гусятинський, Борщівський, Збаразький, Буцацький і Кременецький. Варіація показника обсягу продажу становить 39 т.

У третій групі загальний обсяг реалізації дорівнює 204 т живої ваги свиней, а в середньому по групі – 29,1 т. Сюди входять 7 районів Тернопільської області: Шумський, Зборівський, Заліщицький, Козівський, Монастирський, Бережанський і Підгаєцький. Різниця між крайніми значеннями обсягів реалізації в групі – 49 т.

При цьому характерним для зміни показника реалізації свинини є

Маркетингові канали продажу свиней сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області у 2002 р.

РАЙОНИ	Продано – всього		в тому числі по каналах реалізації									
			заготівельним організаціям		населенню, в рахунок оплати праці		в рахунок паю		на ринку, через власні магазини		за іншими каналами	
	вага, тонн	ціна, грн.	вага, тонн	ціна, грн.	вага, тонн	ціна, грн.	вага, тонн	ціна, грн.	вага, тонн	ціна, грн.	вага, тонн	ціна, грн.
I група												
Теребовлянський	173	4659,5	46	4182,6	62	5483,9	-	-	13	4276,9	52	4194,2
Чортківський	137	6748,9	23	5195,7	74	7020,3	1	8400,0	32	7128,1	7	7014,3
Лановецький	135	6897,0	-	-	45	7873,3	1	5900,0	85	6471,8	4	5200,0
Підволочиський	134	6384,3	13	5307,7	46	7582,6	3	6966,7	2	3850,0	70	5844,3
Тернопільський	123	6208,1	27	6529,6	67	5923,9	1	5200,0	11	6127,3	17	6929,4
В середньому по групі	140,4	6098,1	21,8	5111,9	58,8	6664,9	1,2	6733,3	28,6	6355,9	30,0	5432,6
II група												
Гусятинський	90	6262,2	1	6100,0	58	6508,6	3	8800,0	22	5095,5	6	6916,7
Борщівський	84	6319,0	16	6125,0	38	6931,6	-	-	29	5703,4	1	4000,0
Збаразький	84	6698,8	14	6342,9	43	7232,6	-	-	18	5844,4	9	6411,1
Бучацький	78	7206,4	-	-	43	7534,9	-	-	32	6956,3	3	5166,7
Кременецький	61	6600,0	3	4666,7	51	6768,6	1	4300,0	1	6900,0	5	6440,0
В середньому по групі	79,4	6604,0	6,8	6085,3	46,6	6957,5	0,8	7675,0	20,4	6001,9	4,8	6287,5
III група												
Шумський	59	6566,1	5	5360,0	38	7044	1	8900,0	11	5200,0	4	6700,0
Зборівський	37	6633,3	1	5200,0	21	7157,1	2	4300,0	12	8600,0	1	8200,0
Заліщицький	34	7197,1	2	5700,0	23	8039,1	-	-	7	4957,1	2	6850,0
Козівський	26	6057,7	2	5250,0	20	6270,0	-	-	3	5266,7	1	5800,0
Монастирський	21	8185,7	-	-	15	9233,3	-	-	5	5320,0	1	6800,0
Бережанський	17	6058,8	-	-	15	6066,7	-	-	2	6000,0	-	-
Підгаєцький	10	6700,0	-	-	9	6644,4	-	-	-	-	1	7200,0
В середньому по групі	29,1	6897,0	1,4	5390	20,1	7216,8	0,4	5833,3	5,7	6237,5	1,4	6850,0
ВСЬОГО	1318	6380,3	160	5398,1	674	6877,3	13	6815,4	285	6212,6	186	5650,5

рух ціни.

В цілому по області ціна реалізації 1 тонни живої ваги свиней за всіма каналами продажу у 2002 р. становила в середньому 6380,3 грн.. Як видно з табл. 2.2, із зростанням номера групи районів – вона збільшується: в першій групі – 6098,1, другій – 6604,0, третій – 6897,0 грн./т.

Крім того, рівень ціни коливається залежно від окремих каналів реалізації свиней. Найбільше її значення зафіксовано при реалізації свиней населенню через систему громадського харчування (включаючи продаж і видачу в рахунок оплати праці) і видачі пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток), що відповідно становить 6877,3 і 6815,4 грн. за тонну.

Найменший рівень реалізаційної ціни на живу вагу свиней – при продажу їх заготівельним організаціям і підприємствам м'ясопереробної промисловості (5398,1 грн. за 1 тонну). Останнє у значній мірі пояснює причини перебування середньогуртового сировинного ринку свинини області в депресивному стані і його непривабливість для сільськогосподарських товаровиробників. Їм вигідніше реалізовувати свинину безпосередньо на роздрібно-гуртовому і роздрібному ринках, через мережу власних магазинів, торгівельних точок, видавати населенню в рахунок оплати праці і за оренду паїв, оскільки середня реалізаційна ціна за цими каналами є вищою, ніж у випадку реалізації свиней м'ясопереробній індустрії.

З точки зору дії ринкового механізму ціна на товари збільшується, коли попит зростає, і знижується – коли попит на них падає. Однак це не пояснює, чому при реалізації продукції населенню в рахунок оплати праці і видачі за оренду паїв, де попит відносно сталий (визначається розміром фонду заробітної та орендної плати), реалізаційна ціна є вищою, ніж за іншими каналами продажу свиней. Цей факт вказує на порушення дії ринкового цінового механізму і пояснюється, передусім, локальною монополією, якою володіють сільськогосподарські підприємства по

відношенню до зайнятих в них працівників, членів аграрних формувань, подібно тому, як м'ясопереробні підприємства застосовують монопольне право встановлення закупівельної ціни на свинину по відношенню до самих сільськогосподарських підприємств.

Незадовільний фінансовий стан більшості аграрних підприємств є, як правило, безпосередньою причиною відносно вищої реалізаційної ціни в них, особливо при ліквідації заборгованості по оплаті праці і за оренду земельного та майнового паїв. Це викликає штучне завищення ціни до 30-40 % від середньої по області, за якою сільськогосподарські підприємства реалізують свинину в рахунок оплати праці, або здійснюють видачу населенню на паї.

Крім того, недосконалість законодавства, яке за невчасну виплату заробітної плати передбачає кримінальну відповідальність керівників аграрних підприємств, спонукає інколи їх особисто до ініціювання такого підвищення ціни, за що, фактично, немає жодної відповідальності.

Первинна пропозиція також впливає на формування ціни на ринку свинини в області. Причому, спостерігаються майже аналогічні тенденції в ціноутворенні на сировинному і продовольчому товарних ринках. Відмінність полягає лише в різному ступені залежності (факторної кореляції) між обсягами продажу продукції і ціною на неї, не розглядаючи самого процесу утворення вартості, який відбувається у ланцюгу виробник→переробна промисловість→торгівля→споживач. Тому для конкретизації термінів цінової теорії та дослідження явищ, процесів і фактів, пов'язаних із цим, пропонуємо розрізняти горизонтальне і вертикальне ціноутворення.

Горизонтальне ціноутворення передбачає встановлення ринкової ціни на основі попиту і пропозиції товарів. Основними факторами при цьому є обсяг пропозиції, розмір платоспроможного попиту і ціна.

Вертикальне ціноутворення здійснюється у процесі руху продукції від виробника до кінцевого споживача, проходячи усі стадії утворення

вартості на різних етапах такого товароруху. Витрати виробництва, затрати праці, торговельні надбавки тощо становлять сукупність досліджуваних параметрів вертикального ціноутворення. Об'єднуючим моментом у горизонтальному і вертикальному ціноутворенні є оцінка витрат виробництва продукції з боку платоспроможного попиту населення.

Як видно з рис. 2.18, протягом року відбуваються коливання обсягів

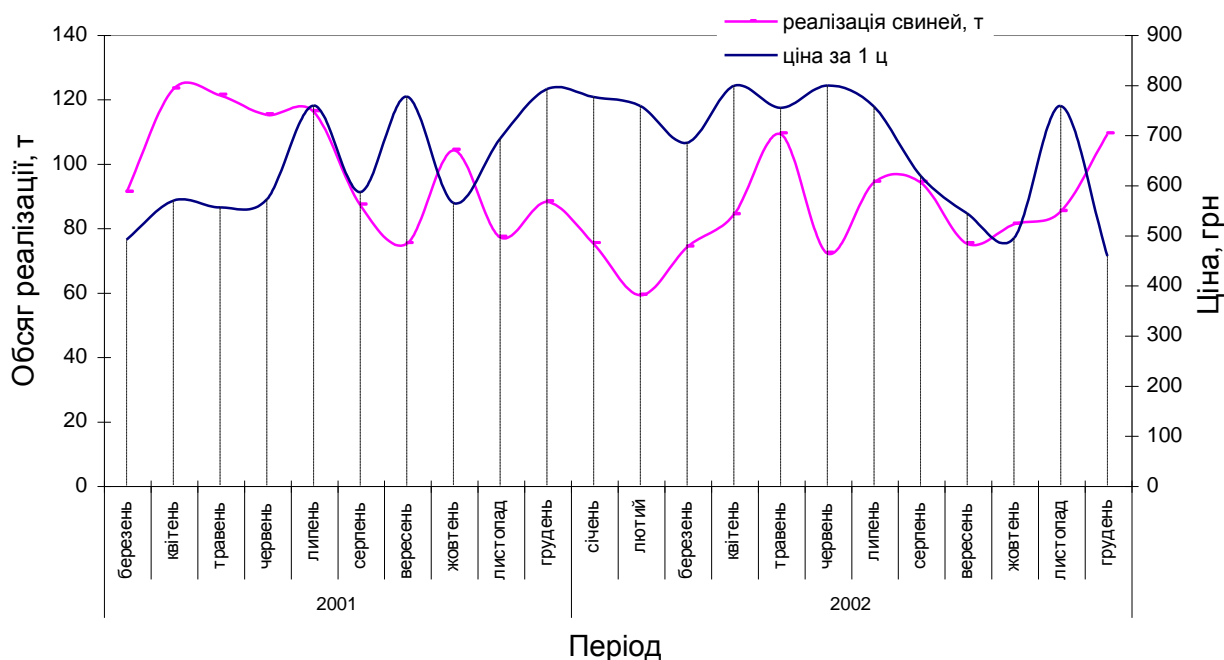

Рис. 2.18. Коливання ціни і обсягів реалізації на сировинному ринку свинини в Тернопільській області

продажу і ціни на сировинному ринку області, які взаємообумовлені. Важливе місце у цьому має вплив сезонних факторів виробництва і відтворення на ринку свинини, фундаментальні основи яких розглянуті вище.

Для порівняння максимальних і мінімальних значень обсягу і ціни продажу продукції був використаний кореляційний аналіз досліджуваних показників. Встановлено, коефіцієнт кореляції між ціною і обсягом первинної пропозиції свинини сільськогосподарськими підприємствами на сировинному ринку Тернопільської області дорівнює $-0,4$ (додаток К). Тобто два набори даних корелюються, а напрям кореляції – негативний. Це

означає, що меншому обсягу пропозиції свинини на ринку відповідає в загальному більша ціна реалізації і навпаки. Одержані результати можна розглядати як підтвердження оберненого взаємозв'язку між пропозицією свинини і її ціною на середньогуртовому сировинному ринку.

З метою вивчення особливостей ціноутворення на продовольчому ринку свинини вибрано міські ринки м. Тернополя (рис.2.19). Рух ціни і обсяг пропозиції на них є більш залежними величинами. Дослідження

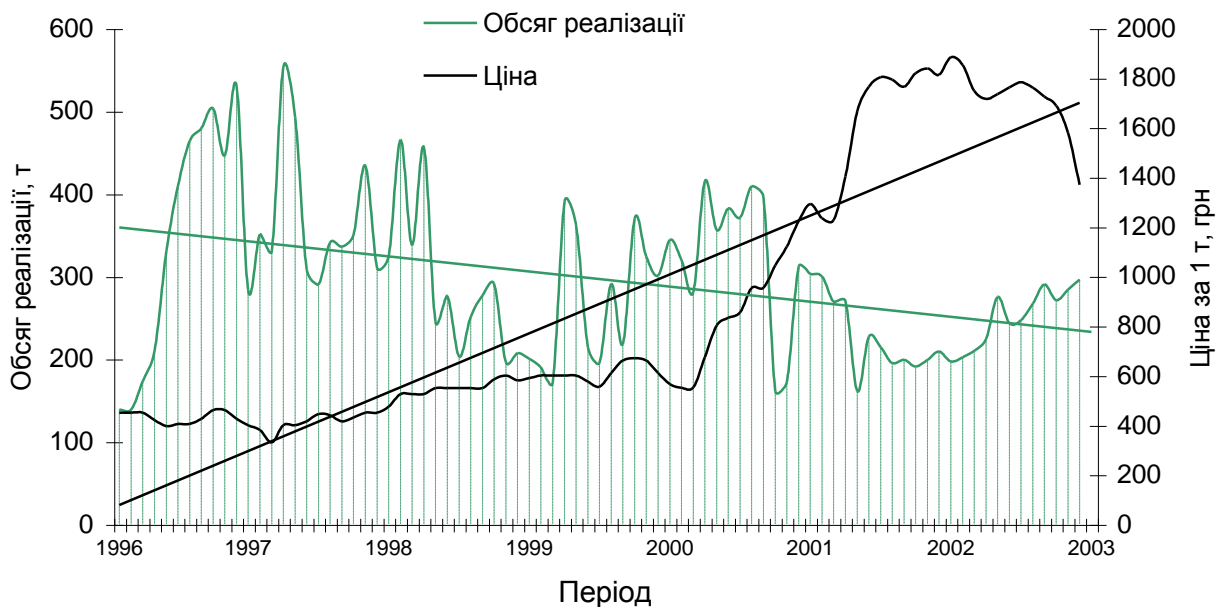

Рис. 2.19. Коливання ціни і обсягу реалізації м'яса на продовольчому ринку свинини м. Тернополя

кореляційної залежності між обома факторами вказують, що степінь кореляції є досить високою – коефіцієнт рівний $-0,6$ (Додаток Л).

Як видно з рис. 2.19, лінії тренду добре ілюструють обернений характер взаємозв'язку між ціною і пропозицією. При ідеальному вільному ринковому ціноутворенні коефіцієнт кореляції становить $-1,0$.

Таким чином, еластичність пропозиції і попиту від ціни є вищою на продовольчому, ніж на сировинному ринку свинини Тернопільської області. Причиною цього, на нашу думку, є різний ступінь монополії і

конкуренції на досліджуваних ринках. Він зумовлений самим способом їх організації. Сировинний ринок – це середньогуртовий ринок, на якому представлені в основному два ключових суб'єкти – аграрні товаровиробники і м'ясопереробні підприємства. Ціноутворення на ньому в значній мірі монополізоване переробною індустрією, від чого страждає розвиток конкуренції. Натомість, продовольчий ринок демонструє значно ширшу структуру організації (дрібногуртовий, роздрібно-гуртовий, роздрібний) і більш ринковий спосіб ціноутворення. В кількісному вимірі ступінь кореляції ціни і пропозиції на продовольчому ринку свинини перевищує аналогічний показник сировинного ринку майже в 1,5 раза. Фактично це вказує на величину і необхідність демонополізації середньогуртового сировинного ринку в Тернопільській області.

Однак не лише спосіб організації ринку чи вплив конкуренції/монополії визначають характер ціноутворення, він залежить також від особливостей і споживчих якостей товару. Дослідженням встановлено: еластичність попиту на сало є нижчою на 20 %, ніж на м'ясо свинини. В умовах обмежених фінансових можливостей споживачів сало є дешевим і повноцінним постачальником жирів, тому попит на нього є відносно більш стабільним в порівнянні з попитом на м'ясо при зростанні ціни.

Крім того, як видно з рис. 2.20, протягом 1996-2002 рр. відбулася переорієнтація у співвідношенні цін на м'ясо і сало. Починаючи з 1997 р. ціна за одиницю ваги м'яса є більшою від аналогічної ціни на сало. Тенденція триває із збільшенням різниці цін на обидва види товарів. При цьому ціна на сало є, як правило, на 40-45 % нижчою від ціни на м'ясо. Це призводить до зміни у спеціалізації виробників свинини, і спонукає їх займатися м'ясною відгодівлею та в меншій мірі – сальною. Процес набув масового характеру, що сприяло виведенню в масштабах країни нових м'ясних порід і ліній свиней.

Досліджуючи рівень цін в торгівельній мережі міста Тернополя і на ринку, слід відмітити високий ступінь їх позитивної кореляції – 0,99. Тобто, рух ціни на ринку і в торгівельній мережі відбувається аналогічно.

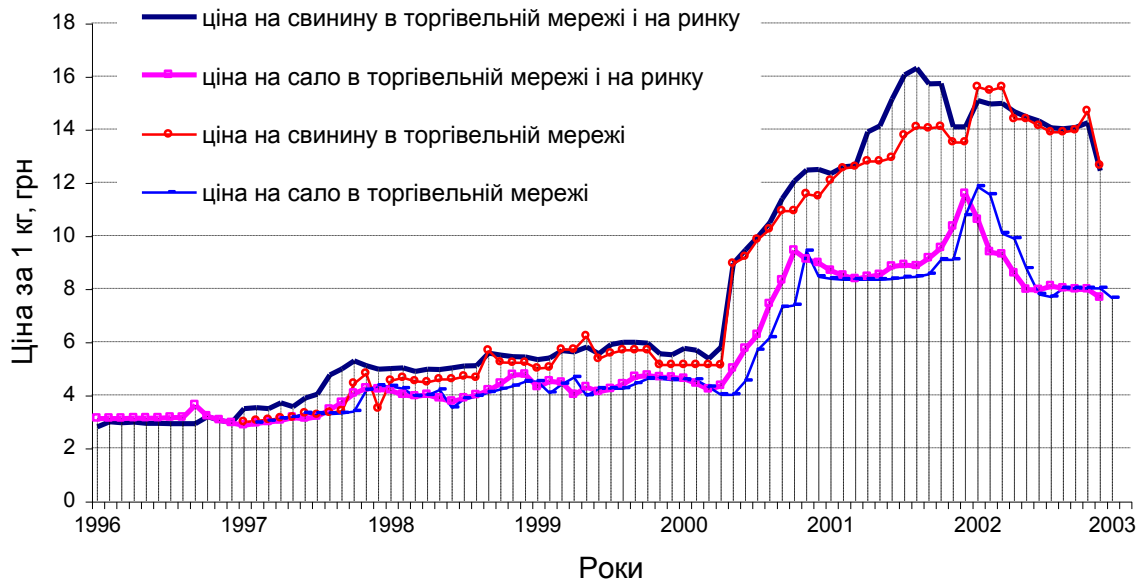

Рис. 2.20. Динаміка руху ціни в торгівельній мережі і на міському продовольчому ринку свинини м. Тернополя

Проте не існує чітко вираженого співвідношення у рівнях цін за досліджуваними каналами збуту продукції.

З рис. 2.20 видно, що періоди вищого рівня ціни змінюються періодами нижчого її рівня на ринку в порівнянні з торгівельною мережею. Перевищення ціни в торгівельній мережі міста над ціною на ринку або ж навпаки має в цілому ситуативний характер і не піддається встановленню кількісних закономірностей.

Крім того, у короткостроковому періоді коливання ціни і пропозиції на продовольчому ринку свинини мають низький ступінь кореляції. У цьому випадку зміна обсягів пропозиції на ринку в більшій мірі визначається неціновими факторами. Взагалі, для характеристики кон'юнктури продовольчого ринку свинини важливим є період часу: пора року, робочі, передсвяткові, святкові і вихідні дні тощо.

Це зумовлено низьким рівнем доходів і платоспроможного попиту споживачів, що дозволяє дослідити закономірності зміни обсягів реалізації свинини на ринку та його причини.

Як видно з рис. 2.21, коливання обсягів продажу свинини на продовольчому ринку м. Тернополя має періодичний характер. В короткостроковому періоді зміна рівня ціни фактично не впливає на зміну

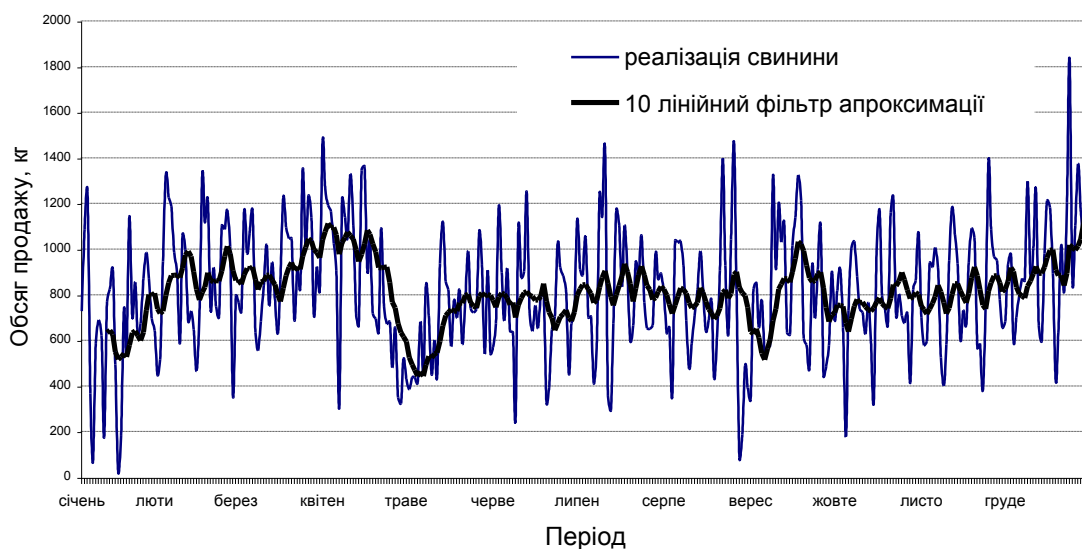

Рис. 2.21. Коливання обсягу реалізації на продовольчому ринку свинини м. Тернополя

обсягів пропозиції. Періодичність коливань є чітко вираженою завдяки побудові тренду кривої реалізації свинини з допомогою 10-ти лінійного фільтра апроксимації (рис. 2.21). Їх амплітуда залежить в першу чергу від двох факторів: місяця року і дня тижня (додаток М).

Згідно цього дослідженням визначено три види коливань протягом року на продовольчому ринку свинини:

- першого типу – відбуваються з періодичністю 4 місяці – грудень-січень, квітень-травень, серпень-вересень. Вони зумовлені, передусім, підготовкою до свят;
- другого типу – тижневі – відбуваються з періодичністю 6-7 днів. В їх основі зміна робочих і вихідних днів. Напередодні і у

вихідні дні попит і реалізація свинини зростають, а саме в п'ятницю і суботу;

- третього типу – короткочасні з періодичністю близько 3-х днів. Викликані не лише зміною робочих і вихідних днів, а також споживчими інтересами покупців – раціональним використанням коштів і продуктів. Протягом тижня, як видно з рис. 2.22,

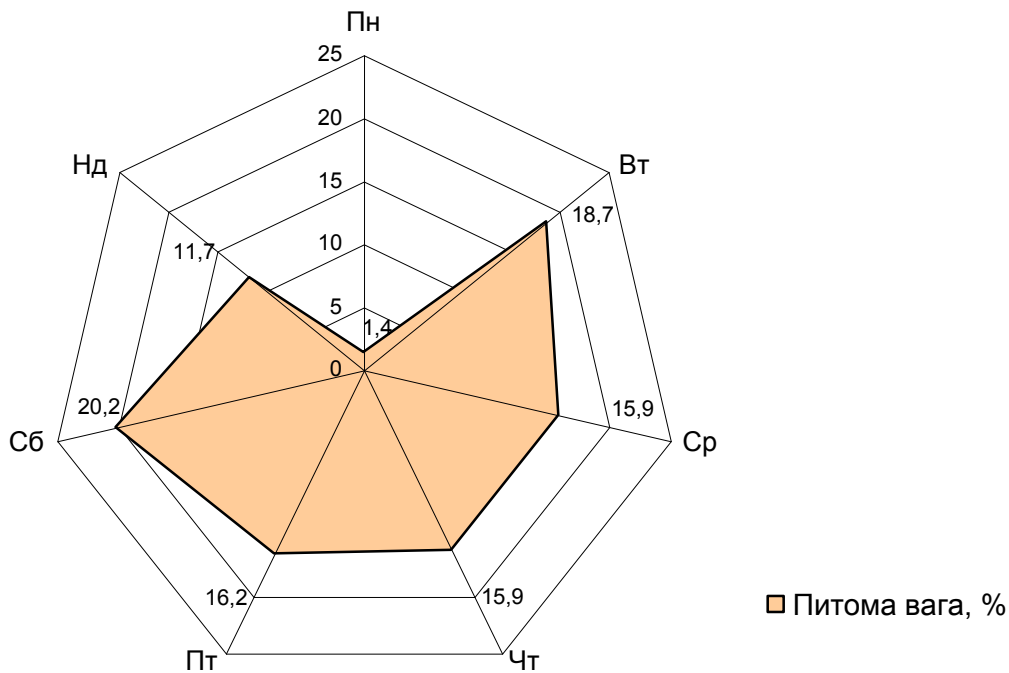

Рис. 2.22. Структура реалізації свинини протягом тижня на продовольчому ринку м. Тернополя (в середньому за 1999-2002 рр.)

максимальні обсяги попиту і пропозиції свинини спостерігаються у вівторок та суботу. На цих два дні припадає майже 40 % від загального обсягу реалізації м'яса свинини протягом тижня. При цьому характерний також симетричний розподіл питомої ваги продажу між вказаними днями тижня (рис. 2.22).

Висновки до розділу II

1. В області відбувається посилення регіональної диференціації районів за кількістю утримуваного в них поголів'я свиней, а його загальна чисельність знаходиться на рівні 1954-1955 рр. Для відтворення стада свиней характерна закономірність циклічного коливання їх чисельності. Середньострокові періоди розвитку поголів'я в галузі дорівнюють 4-5, а довгострокові – 10-12 років.

2. Наявність середньострокових і довгострокових коливань чисельності свиней не дозволяє в короткостроковому періоді однозначно відповісти на запитання про зростання чи стабілізацію поголів'я свиней, оскільки це може бути зумовлене піками середньострокових і довгострокових циклічних коливань.

Існує необхідність розробки і обґрунтування критеріїв та показників стабілізації і зростання чисельності поголів'я стада свиней, що були б однозначними. В їх основі потрібно покласти циклічність відтворення поголів'я, враховуючи, що його ріст є лише тоді, коли мінімум поголів'я свиней в наступному періоді є більшим від попереднього мінімального значення середньострокового коливання.

3. Визначені параметри циклічних коливань дозволяють створити науково обґрунтовану систему прогнозування тенденції розвитку поголів'я свиней та їх чисельності.

Встановлено, що мінімальне значення чисельності свиней в Тернопільській області за існуючих умов слід очікувати в 2004-2005 рр., а наступне в 2008-2009 рр. Для останнього буде характерним одночасне накладання середньострокового і довгострокового мінімумів циклічних коливань кількості свиней.

4. Закономірності циклів відтворення поголів'я свиней є основою антициклічного регулювання в свинарстві, відсутність якого було

недоліком системи планування в минулому, а тому отримані результати можуть бути використані для розробки сучасної аграрної політики у галузі.

5. Скорочення поголів'я свиней за період 1990-2002 рр. негативно позначилося на обсягах виробництва і реалізації свинини в регіоні. Зменшення обсягів реалізації свиней за досліджуваний період становило в сільськогосподарських підприємствах 94,1, виробництва – 92,8, а чисельності поголів'я – 87,3 %. Рівень збитковості протягом останніх років дорівнював -58,7-27,5 %, а обсяг збитків – близько 3-5 млн. грн. щороку. Не зважаючи на це, існують можливості для рентабельного ведення виробництва в галузі, що ілюструє показник номінальної рентабельності. Його значення, обчислені на прикладі Тернопільської області, становили: у 1999 – 166,6, 2000 – 17,9, у 2001 р. – 7,97 %. Тобто виробництво живої ваги свиней в області було б рентабельним при умові досягнення в решти районів можливих значень максимальної ціни реалізації і мінімальної собівартості продукції, що фактично існують в розрізі районів області.

6. На сучасному етапі сировинний і продовольчий ринок свинини характеризується рядом закономірностей для яких притаманні:

- особливості у становленні маркетингу, які можна класифікувати як обмежуючо-стимулюючі і адаптуючі;
- низький ступінь інтеграції аграрного виробництва і промислової переробки свиней, нерозвиненість сировинного середньогуртового ринку свинини, монополізм м'ясопереробних підприємств;
- контрабандні поставки свинини і економічні збитки пов'язані з реалізацією нелегального імпорту;
- різка переорієнтація маркетингових каналів збуту продукції зумовлена реформуванням в агропромисловому виробництві країни;

- залежність процесу ціноутворення від локальної монополії суб'єктів ринку, впливу сезонних факторів виробництва і споживання свинини;

Періодичні коливання обсягів реалізації на продовольчому ринку свинини, спричинені періодом року, зміною робочих, вихідних і святкових днів тощо.

РОЗДІЛ ІІІ

РОЗРОБКА І ОБГРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ РИНКУ СВИНИНИ

3.1. Стійкість виробництва і концептуальні основи стабільності ринку свинини

Розвиток якісно нової системи економічних відносин в Україні виявив широке поле проблем і явищ, які були несуттєвими не лише в практиці господарювання суб'єктів планової економіки, а й з огляду наукових досліджень вітчизняних вчених. Цей факт передусім об'єктивно зумовлений функціонуванням правил гри – економічних законів, притаманних минулій економічній системі, що головним чином і визначало наукову актуальність досліджень.

Сучасний процес реформування української економіки і аграрного сектора зокрема вимагає глибокого наукового аналізу цілого ряду існуючих практичних і теоретичних проблем. Розв'язання їх є важливим для з'ясування особливостей прояву та можливостей цілеспрямованого управління ними, а з огляду практичного застосування – дозволяє вироблення і реалізацію науково обгрунтованої економічної політики.

Однією із проблем такого роду є забезпечення стабільності ринків аграрної продукції, зокрема – ринку свинини. Важливість її полягає у вирішенні основних проблем, притаманних ринку.

Стале збільшення виробництва є головним завданням успішного формування ринку свинини на сучасному етапі і його стабільності, яка передбачає не лише взаємодію різних, в тому числі протилежних за дією факторів, що урівноважуються в точці попиту і пропозиції, а й досягнення виробниками такого рівня доходів, що гарантує розширене відтворення галузі.

Важливим чинником у забезпеченні стабільності ринку є стійкість виробництва свинини. Вона є її першочерговою умовою і полягає у виробництві продукції, яке характеризується відносно однаковими темпами його обсягів (в тому числі зростання) протягом певного визначеного часового проміжку. Стійкість виробництва безпосередньо впливає на стійкість пропозиції і, зрештою, платоспроможного попиту на ринку свинини.

Значні зміни у обсягах виробництва і пропозиції продукції можуть негативно діяти на ринкову кон'юнктуру, призводячи до цінової невизначеності на ринку свинини, більше того – викликати депресію виробництва і споживання продукції, зменшення доходів виробників і платоспроможного попиту споживачів унаслідок значного перевищення пропозиції над споживанням або ж недостатнього його рівня. Слід також враховувати, що стабільність ринку і стійкість виробництва свинини можливі лише за умови стійкості доходів населення. Вона аналогічна стійкості виробництва і характеризується забезпеченням стійкого попиту на ринку, який стимулює виробництво свинини.

Існують різні теоретичні висновки щодо кількісного виразу стійкості виробництва та системи показників її оцінювання. Як правило, одні автори пропонують визначати стійкість за допомогою показника (коефіцієнта) варіації, інші – системи загальних, специфічних, загальногосподарських, розрахункових показників та ін [163, с. 69]. З цієї точки зору важливо також обґрунтувати сам показник виробництва продукції, який можна використовувати для визначення стійкості. При цьому він повинен відповідати умові адекватного опису фактичної ситуації виробництва свинини в регіоні і забезпечувати порівняння досліджуваних величин.

Розвиток різних організаційно-правових форм господарювання в агропромисловому виробництві на основі приватної, колективної (кооперативної) і державної власності, існуючі різниці обсягів

виробництва свинини по районах Тернопільської області, їх періодичні (циклічні) коливання зумовлюють необхідність вибору показника продукції, який може об'єднати регіональні і секторальні особливості у виробництві свинини (в тому числі складові циклічних коливань). Тому неможливо визначити стійкість виробництва у його загальному обсязі. В даному випадку потрібно використати показники виробництва свинини в розрахунку на 100 га ріллі.

Для визначення показника стійкості (U_c^t) можна застосувати формулу Загайтова-Половинкіна [170, с. 11-12]:

$$U_c^t = 1 - \frac{\sum_{i=1}^t (\hat{n}_i - n_i)}{\sum_{i=1}^t n_i}, \quad (3.1)$$

де \hat{n}_i – рівень виробництва, розрахований для даного року тренду;

n_i – фактичні рівні виробництва по роках.

Дослідження тенденцій зміни обсягів виробництва свинини на 100 га ріллі вимагає обґрунтування типу кривої, яка відбиває зміну економічного явища у часі. Використання лінійної функції є найбільш простим для визначення параметрів рівняння і економічної інтерпретації отриманих результатів. Водночас вона характеризує загальний напрям його зміни.

Аналізуючи графік динаміки виробництва свинини на 100 га ріллі і порівнюючи фактичні дані з лінією тренду, можна визначити відхилення, які вказують на коливання обсягів виробництва. Їх розмір характеризує стійкість виробництва. Причому, чим менші відхилення фактичних рівнів виробництва від розрахункових величин тренду, тим більшою є величина стійкості і навпаки.

Тенденція зміни фактичних показників виробництва свинини в розрахунку на 100 га ріллі в Тернопільській області, як свідчать дані таблиці 3.1, відповідає рівнянню прямої $Y = a_0 + a_1t$, оскільки в рядах динаміки, що аналізуються, невеликі коливання рівнів [23, с. 19].

Таблиця 3.1

Розрахунок вихідних даних для визначення показників стійкості виробництва свинини на 100 га ріллі в середньому по районах Тернопільської області

Роки (n)	Виробництво свинини на 100 га ріллі, ц (Y)	Умовний номер району (t)	t ²	Yt	a ₀	a ₁ t	$\bar{Y}t$	Абсолютна різниця ($\bar{Y}t - Y$)
Бережанський	1,1	-8	64	-8,8	1,96	-0,53	1,42	0,32
Борщівський	2,3	-7	49	-16,1	1,96	-0,47	1,49	-0,80
Бучацький	1,2	-6	36	-7,2	1,96	-0,40	1,56	0,36
Густинський	2,4	-5	25	-12,0	1,96	-0,33	1,62	-0,77
Заліщицький	1,7	-4	16	-6,8	1,96	-0,26	1,69	-0,01
Збаразький	1,9	-3	9	-5,7	1,96	-0,20	1,76	-0,13
Зборівський	1,3	-2	4	-2,6	1,96	-0,13	1,82	0,52
Козівський	0,9	-1	1	-0,9	1,96	-0,06	1,89	0,99
Кременецький	1,2	0	0	0	1,96	0	1,96	0,76
Лановецький	3,9	1	1	3,9	1,96	0,06	2,03	-1,86
Монастириський	1,0	2	4	2,1	1,96	0,13	2,09	1,09
Підволочиський	3,2	3	9	9,6	1,96	0,20	2,16	-1,03
Підгаєцький	0,6	4	16	2,4	1,96	0,26	2,23	1,63
Теребовлянський	1,8	5	25	9,0	1,96	0,33	2,30	0,50
Тернопільський	3,4	6	36	20,4	1,96	0,40	2,36	-1,03
Чортківський	3,7	7	49	25,9	1,96	0,47	2,43	-1,26
Шумський	1,8	8	64	14,4	1,96	0,53	2,50	0,70
Разом	33,4	0	408	27,5	1,96	-	-	± 13,75

Параметри a_0 і a_1 можна визначити за допомогою системи нормальних рівнянь:

$$\begin{cases} \Sigma Y = na_0 \\ \Sigma Y_t = a_1 \Sigma t^2 \end{cases} \quad (3.2)$$

При розрахунках було використано спосіб аналітичного вирівнювання. Це найбільш точний спосіб, суть якого полягає в тому, що фактичні рівні динамічного ряду замінюють розрахунковими, теоретичними рівнями.

Методологічною основою концепції стабільності ринку свинини повинно стати врахування не лише часових змін (t) у обсягах виробництва і пропозиції свинини, а й просторової складової – регіональних відмінностей, зумовлених неоднаковим виробництвом продукції на 100 га ріллі. Обґрунтування такого висновку підтверджується часово-просторовою динамікою виробництва.

Застосування виключно часових факторів дозволяє порівняти міжрайонні показники стійкості, а урахування регіональної диференціації виробництва свинини є необхідним для розрахунку коефіцієнтів стійкості по окремих районах і області в цілому залежно від часової складової – протягом певного досліджуваного періоду. Тому тут, поряд з рівнянням прямої $Y = a_0 + a_1t$, яка описує тенденцію зміни економічного явища у часі, можна використати аналогічний спосіб дослідження впливу просторового чинника на рівень виробництва свинини, де замість t (певний проміжок часу, період – рік) в рівнянні прямої слід обраховувати умовний номер району. Достовірність розрахунків забезпечується незмінністю початкових умов: умовного номеру районів протягом усього періоду і порівнянням одержаних результатів розрахунку величини стійкості за роками.

Після підстановки вихідних даних система рівнянь 3.2 матиме вигляд:

$$\begin{cases} 33,4 = 17a_0 \\ 27,5 = 408a_1 \end{cases} \quad (3.3)$$

Провівши розрахунки наведеної системи 3.3, одержимо шукані параметри: $a_0 = 19,6$, $a_1 = 0,07$, тоді рівняння прямої – $Y = 19,6 + 0,07 t$.

Стійкість виробництва свинини буде визначатися рухом даної прямої відносно осі координат. Завершивши розрахунки у таблиці 3.1, знаходимо показник стійкості:

$$U_c^t = 1 - \frac{\sum_{i=1}^t (\hat{n}_i - n_i)}{\sum_{i=1}^t n_i},$$

$$U_c^t = 1 - \frac{13,75}{33,4} = 1 - 0,411 = 0,589.$$

При розрахунку стійкості виробництва деякі автори пропонують визначати показник мінімальної стійкості [163, с. 71]. Він полягає у порівнянні значень лінії тренду не з фактичними показниками виробництва, а з розрахунковими його рівнями. Формула для визначення показника мінімальної стійкості має вигляд:

$$U_m^t = 1 - \frac{(\bar{Y}_t - Y)}{\bar{Y}_t} \max \quad (3.4)$$

Підставивши у формулу 3.4 відповідні дані табл. 3.1, одержимо показник мінімальної стійкості виробництва продукції:

$$U_m^t = 1 - \frac{1,63}{2,23} = 0,531.$$

Аналогічні розрахунки проведено протягом усього періоду дослідження 1990-2002 рр. у регіональному розрізі. Вони характеризують просторову стійкість виробництва свинини по районах Тернопільської області, а шуканий показник можна визначити як коефіцієнт просторової стійкості виробництва. Вказані показники визначають міру відхилень фактичних рівнів динамічного ряду відносно теоретичних. Чим більша

різниця між даними рівнями, тим менша просторова стійкість. Однак у випадку її відсутності стійкість дорівнювала б нулю.

Таким чином, коефіцієнт просторової стійкості характеризує сталість виробництва свинини по окремих районах області. Його практичне значення полягає у можливості встановлення тенденцій розвитку обсягів виробництва та можливої пропозиції свинини у регіоні. Аналіз просторового фактора стійкості дозволяє конкретизувати заходи щодо забезпечення стабільності ринку свинини в області і цілеспрямовано впливати на поліпшення його кон'юнктури.

На рис. 3.1 зображено криві середньої (U_c^t) і мінімальної (U_m^t) просторової стійкості виробництва свинини в Тернопільській області, які

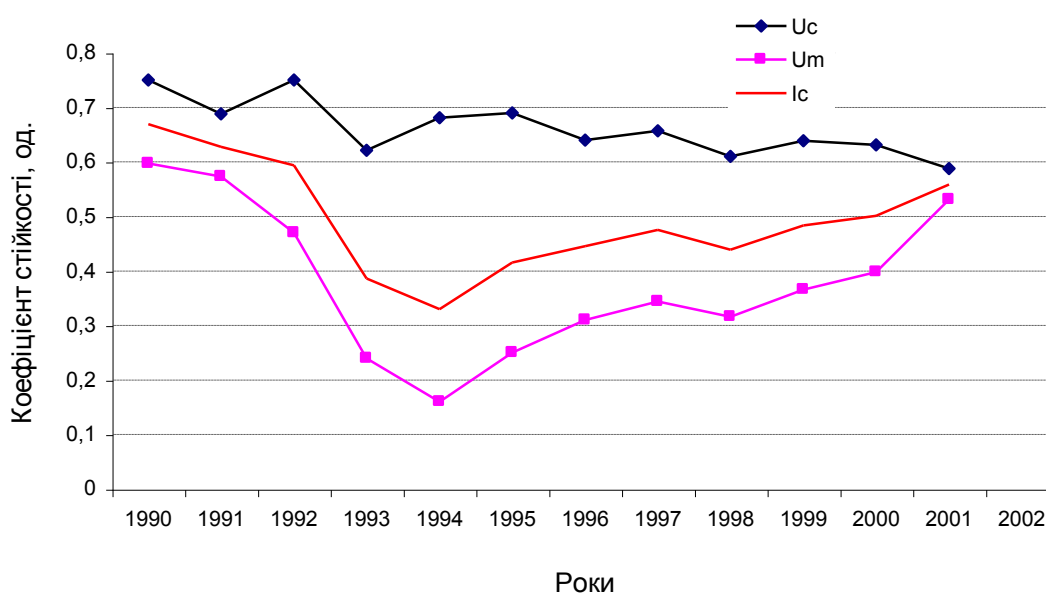

Рис. 3.1. Динаміка коефіцієнтів просторової стійкості виробництва свинини на 100 га ріллі в Тернопільській області

характеризують її зміну протягом 1990-2002 рр. Різниця між показником середньої і мінімальної стійкості ($U_c^t - U_m^t$) характеризує ступінь внутрішньої стійкості виробництва. Зменшення вказаної різниці призводить до його зростання, а її збільшення, навпаки – до зниження ступеня внутрішньої стійкості виробництва свинини. Виокремлення

внутрішньої стійкості важливе у аналізі загальної стійкості виробництва продукції залежно від об'єктів дослідження.

Як видно з рис. 3.1, найнижчий ступінь внутрішньої стійкості виробництва між районами області спостерігався у 1993-1995 рр., що цілком закономірно. На цей період, як підтверджують попередні результати дослідження, припадають:

- найбільші розміри скорочення чисельності свиней, в тому числі маточного стада (мінімум середньострокових коливань відтворення поголів'я свиней);
- найвищі темпи зменшення обсягів виробництва і реалізації свинини;
- початок збиткового виробництва свинини в області. 1994 р. є останнім роком рентабельного ведення виробництва в галузі і забезпечення доходів виробникам свинини;
- найвищі темпи інфляції в країні.

Збільшення внутрішньої стійкості виробництва свинини протягом 1998-2001 рр. не свідчить, однак, про стабілізацію ситуації в галузі. Воно викликане повсюдним спадом виробництва свинини в районах області, що досягло своєї мінімальної критичної позначки, за якою – ліквідація поголів'я і виробництва продукції у свинарстві.

На підтвердження даної тези можна використати аналіз динаміки показника середньої стійкості виробництва свинини в Тернопільській області (U_c^t). Він визначає зовнішню стійкість виробництва продукції і, як видно з рис. 3.1, характеризується спадною тенденцією коефіцієнтів протягом усього досліджуваного періоду.

Врахування зовнішньої і внутрішньої стійкості відбувається шляхом розрахунку інтегрального показника стійкості виробництва свинини, який пропонуємо обраховувати за формулою:

$$I_c = \sqrt{U_c^t \cdot U_m^t} . \quad (3.5)$$

Причиною вибору квадратного кореня для інтегрування обох показників є те, що їх добуток передбачає встановлення загального ефекту, а корінь квадратний – визначення одиничного впливу цих факторів. Показник інтегральної стійкості виробництва свинини зрівноважує значення зовнішньої та внутрішньої стійкості, забезпечуючи тим самим загальну характеристику розвитку їх. Як видно з рис. 3.1, розрахований тренд інтегральної стійкості виробництва знаходиться між обома крайніми рівнями рядів U_c^t і U_m^t .

Вплив просторового фактора слід доповнити аналізом часових чинників на стійкість виробництва. З рис. 3.2. видно, для тенденції

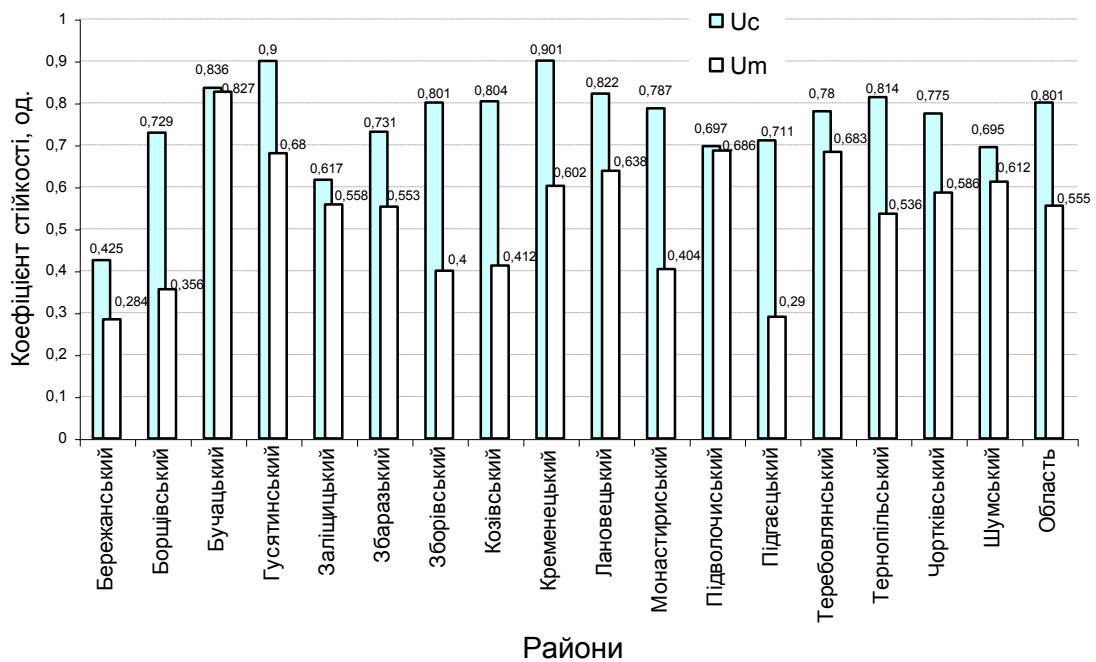

Рис. 3.2. Часова стійкість виробництва свинини на 100 га ріллі по районах Тернопільської області

зміни виробництва свинини на 100 га ріллі протягом 1990-2002 рр. притаманні коливання показників зовнішньої стійкості (U_c^t) між окремими

районами Тернопільської області. Вони зумовлені регіональними відмінностями у фактичних рядах динаміки обсягу виробництва свинини і визначаються відповідними рівняннями прямої та розрахунковими її теоретичними рівнями. Аналогічний випадок має місце також у динаміці показників мінімальної стійкості виробництва (U_m^t) свинини. Розрахунок інтегрального показника стійкості дозволяє встановити загальну сукупність значень його і місце кожного із 17 районів області у ранжированому ряді за величиною коефіцієнта I_c .

Слід відмітити, найвищий рівень загальної стійкості виробництва свинини на 100 га ріллі характерний для Бучацького і Гусятинського (показник загальної стійкості (I_c) дорівнює відповідно 0,831 і 0,782), а найнижчий – Підгаєцького і Бережанського районів Тернопільської області (відповідно 0,454 і 0,347). Таким чином, інтегральний показник загальної стійкості виробництва свинини додатково засвідчує депресивний розвиток галузі та ринку свинини у Підгаєцькому і Бережанському районах, для яких характерні найнижчі показники чисельності поголів'я свиней, економічної ефективності виробництва і обсягів реалізації продукції та ін. Крім того, обидва райони належать до репрезентативної групи регіонів із недостатнім забезпеченням ринковою інфраструктурою.

Поряд з результатами дослідження стійкості виробництва основоположним в обґрунтуванні концепції стабільності ринку свинини є врахування уже відомих циклічних коливань відтворення стада свиней, виробництва і реалізації (споживання) продукції.

Слід звернути увагу, що в західній економічній школі важливе місце приділялося дослідженню явища середньострокового циклічного коливання пропозиції і ціни на ринку свинини для розробки заходів по його стабілізації, відоме під назвою *Schweinezyklus* (в перекладі з німецької означає буквально – “свинячий цикл”) [212]. Його дослідження для

української економіки, яка перебуває в стадії радикального реформування, є особливо актуальним.

По-перше, середньострокове циклічне коливання пропозиції і ціни на ринку свинини як явище є новим в історії економічних досліджень в Україні. Період функціонування планової економіки, яким довгим він і не був би, ніколи б не зміг виявити цей цикл, оскільки по своїй суті це протилежні економічні категорії, що виключають одна одну. Перевагою планової економіки вважалось відсутність циклів виробництва, притаманних капіталістичній системі економічних відносин. Тому не існує вітчизняних наукових праць, присвячених розгляду даної проблеми, не зважаючи на об'єктивне існування циклічності відтворення економіки.

По-друге, для явища “свинячого циклу” в Україні були б притаманні свої характерні особливості. Вони пов'язані із відомими процесами: значним рівнем інфляції, зниженням чисельності поголів'я свиней, обсягів виробництва м'яса свинини тощо, які мали і мають місце в аграрній економіці країни. По-третє, дослідження вказаної проблеми є необхідною умовою обґрунтування ефективного механізму формування і функціонування ринку свинини в Україні.

Неможливо аргументовано застосовувати будь-які важелі регулювання ринку, не маючи чіткого уявлення про їх наслідки і ті економічні процеси на ринку свинини, в основі яких – циклічне коливання пропозиції і ціни свинини. Крім того, його дослідження є базою для розробки концепції стабільності ринку з метою забезпечення інтересів усіх суб'єктів: виробників, посередницьких структур, споживачів продукції і держави.

“Свинячий цикл” – це найвідоміше середньострокове циклічне коливання зміни обсягу пропозиції і ціни на ринку свинини [211, с. 35]. В країнах із розвиненою ринковою економікою протягом десятиріч можна було спостерігати кожних $1\frac{1}{2}$ – 2 роки періодичні ріст і падіння цін на свинину. За сприятливих цін на поросята і м'ясо свинини закономірним

процесом було розширення утримання більшого поголів'я свиноматок товаровиробниками. В свою чергу збільшення чисельності маточного поголів'я тварин призводило майже кожних $1\frac{1}{2}$ роки до більшого обсягу пропозиції на ринку, і, як наслідок, до зниження цін на живу і забійну вагу м'яса свинини [212, с. 1]. Нижчі ціни, які ставили під сумнів отримання доходу від функціонування галузі, є результатом перевищення пропозиції над попитом на ринку свинини, що призводить до поступового обмеження і зниження обсягів виробництва. Врешті-решт ринок знову реагує поживавленням ситуації, ростом цін на свинину і процес починається спочатку.

Ці кон'юнктурні коливання найкраще спостерігалися у часи перед першою світовою війною. В той час цілком регулярно – кожних два роки – вищі ціни на свинину змінювалися нижчими і навпаки. При цьому відбувалось аналогічне циклічне коливання чисельності поголів'я свиней.

Явище свинячого циклу існувало до цих пір, хоча і не завжди в такій чіткій формі як до 1913 року. Це зумовлено іншим часовим проміжком коливань циклу ніж колись, а саме: в залежності від стану розвитку ринкової економіки країни він може бути меншим або більшим. В останній час періодичність коливань з врахуванням цього фактору була різною, нестабільною і становила як правило $1-1\frac{1}{2}$ роки [212, с. 35].

Передумовою існування досліджуваних середньострокових циклічних коливань на ринку з мікроекономічної точки зору є поведінка товаровиробників. Вона полягає в тому, що при прийнятті виробничих рішень вони орієнтуються на сучасний рівень цін, а не той, який існуватиме по закінченні виробничого періоду. При цьому не враховується, що для здійснення виробничого періоду необхідний певний час, і кінцева ціна на продукцію може бути повністю іншою, ніж на початку виробничого циклу. Ця помилкова оцінка майбутньої ринкової ситуації спричинює перевищення пропозиції над попитом, або ж недостатній обсяг пропозиції.

Нами проведено дослідження явища свинячого циклу в Україні, на прикладі Тернопільської області. Однак не було одержано позитивних результатів, що підтверджували б його наявність в сучасний період. Протягом досліджуваного періоду на ринку свинини Тернопільської області відбувались значні циклічні коливання чисельності поголів'я свиней, виробництва і реалізації продукції, закономірності яких описані вище. Більше того, виявлено подібні кон'юнктурні коливання також на ринку м'яса ВРХ та овець. Хоча через більшу тривалість виробничого періоду вони менш яскраво виражені.

Причини відсутності середньострокового циклічного коливання пропозиції і ціни на свинину в Тернопільській області зумовлені макроекономічними параметрами розвитку ринку свинини взагалі. У зв'язку з цим доцільно проаналізувати світовий досвід і напрацювання наукових досліджень стосовно вказаної проблеми.

Після опублікування фундаментальних праць А.Ханау і Р.Плате у 50-70-х роках минулого століття [205, 207, 208] теоретичний аналіз середньострокового циклічного коливання пропозиції і ціни на свинину більше не проводився. Натомість більше уваги приділялось практичній реалізації їх теоретичних положень. В останні роки, як підтверджують роботи Інституту аналізу ринку і аграрної торгової політики (м. Брауншвейг, Німеччина), не спостерігається кореляційний зв'язок між ціною і пропозицією свинини [209, с. 387]. Основними причинами цього є швидкий товарообмін в межах спільного ринку ЄС, а також політика цінової стабілізації через виплату субвенцій приватним інтервенційним фондам і для стимулювання експорту свинини в треті країни. Так звані експортні субсидії коливаються досить сильно залежно від ринкової кон'юнктури.

Субсидування експорту згідно нових СОТ-вимог повинно скоротитися Євросоюзом в найближчий період. Теоретично це може призвести до інстабільності ринку. Коливання цін на ринку свинини в

останні роки і без того сильно зросло, що головним чином зумовлено свинячою чумою та короткочасним підвищенням попиту на свинину внаслідок тваринного сказу ВРХ. Нині в межах європростору існує ціновий тиск, який зумовлений в першу чергу зазначеними факторами, а не коливаннями пропозиції свинини. Останні є досить незначними і частково навіть протилежними. Тому явище “свинячого циклу”, використовуючи теперішні методи дослідження, практично довести неможливо [209, с. 297].

Отже, середньострокове циклічне коливання пропозиції і попиту на ринку свинини визначається впливом факторів, що сприяють цьому процесу, або ж йому перешкоджають. Беручи до уваги світовий досвід, можна стверджувати: відсутність “свинячого циклу” на ринку свинини у Тернопільській області зумовлена низьким рівнем товарообороту; відсутністю ринкового ціноутворення, в основі якого принцип конкуренції; ціновою нестабільністю ринку; інфляційними процесами; стагнацією ринку та зменшенням обсягів виробництва і пропозиції свинини; недорозвинутістю ринкової інфраструктури тощо.

Концепція стабільності ринку свинини повинна враховувати існуючі циклічні коливання на основі прогнозування їх розвитку в майбутньому і впливу на ринкову кон'юнктуру.

Метою концепції є забезпечення стабільності ринку і його сталого розвитку в довгостроковому періоді, враховуючи державну стратегію визначення системи економічних інтересів України.

Під стабільністю ринку потрібно розуміти інституційну, функціональну і нормативно-правову її складові, що сприяють ефективному розвитку конкурентних відносин; ринковому ціноутворенню; розподілу доходів, адекватному до суспільно-необхідних затрат праці; розширеному відтворенню у галузі; реалізації соціальних зобов'язань державою і роботодавцями, спрямованих на задоволення конституційних прав населення. В концепції повинна передбачатись система індикаторів,

що характеризують стабільність ринку свинини. Тому стратегія її забезпечення зосереджується на нормалізації показників, які перевищують граничні значення та на збалансуванні усієї системи показників.

Як видно з рис. 3.3, інституційна складова стабільності ринку свинини передбачає досягнення збалансування між взаємопов'язаними структурними елементами – видами ринків – та їх самих. Причому, необхідно виділити функціональну єдність, яка існує між ринком поросят, дорослих живих тварин і, власне, самим ринком свинини. Останній включає в себе сировинний і продовольчий ринки продукції, які є головними в нашому дослідженні.

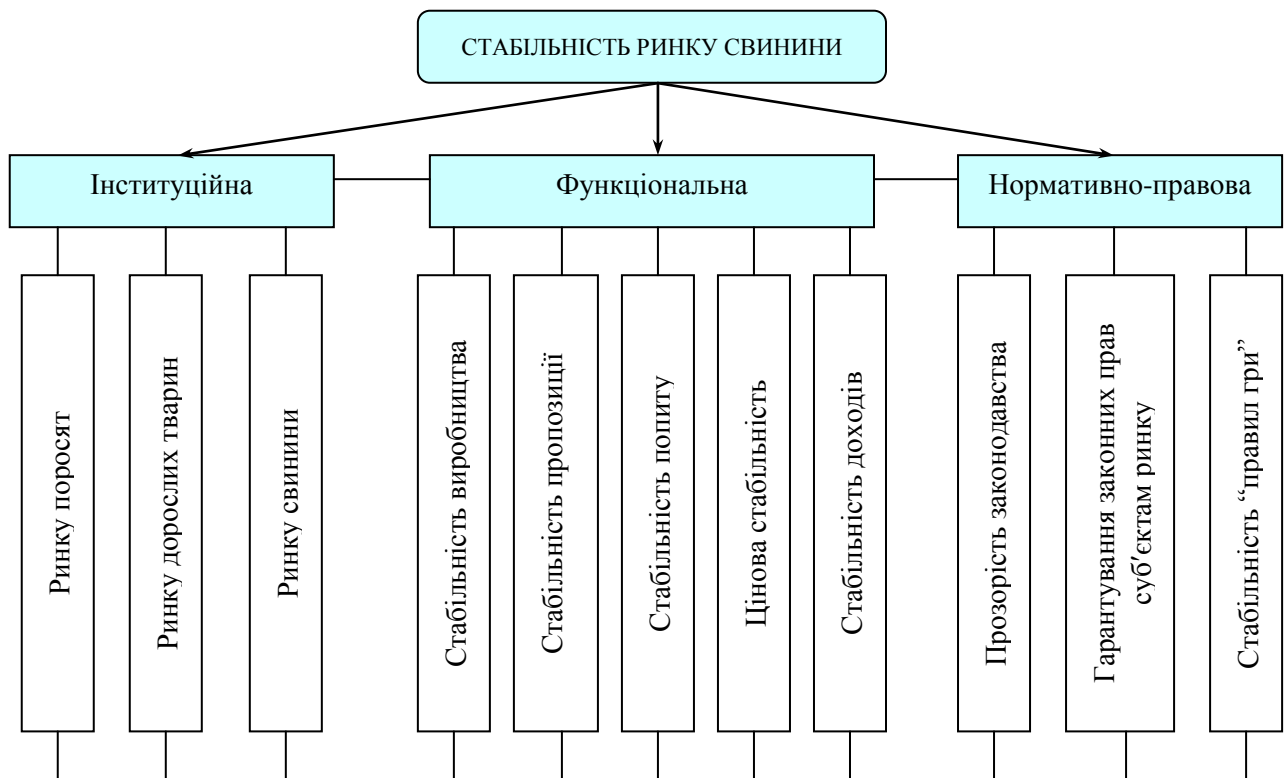

Рис. 3.3. Концептуальні елементи забезпечення стабільності ринку свинини

Феноменом у формуванні повноцінної інституційної, організаційної архітектури ринку свинини є функціонування ринку поросят. Він найбільш чутливо реагує на зміну кон'юнктури на сировинному чи продовольчому ринку свинини, відрізняється найменшим рівнем державного втручання і регулювання, відносно хаотичним способом

організації та до певної міри вільним механізмом ціноутворення. Ринки поросят функціонують у кожному районі Тернопільської області, як правило, є просторово відокремленими і потребують впорядкування своєї діяльності.

Ринок дорослих живих тварин – представлений племінними підприємствами, які займаються виведенням нових порід, типів і ліній свиней, репродукторними, відгодівельними господарствами і товарними фермами аграрних підприємств. Стабільність даного ринку важлива з огляду забезпечення ефективного відтворення стада свиней і виробництва у галузі. Ринок дорослої худоби є не лише сполучною ланкою між науковими досягненнями у розведенні тварин і їх перевіркою на практиці – товарним виробництвом продукції, а й відносно автономно функціонуючою системою, для якої характерна наявність досить постійних суб'єктів, передусім виробників продукції.

Функціональна стабільність ринку свинини передбачає стабільність виробництва, пропозиції, попиту, а також доходів, що досягається шляхом цінової стабільності на ринку. Останнє полягає у можливості передбачення і прогнозування цінової кон'юнктури, зумовленої дією ринкових сил. Стабільність пропозиції свинини повинна забезпечуватись стабільністю власного виробництва, в основі якого – часова і просторова стійкість. Недостатній рівень споживання свинини в Тернопільській області, як і в цілому в Україні, гарантує стійкий ріст попиту на свинину аж до досягнення раціональних норм споживання м'яса при умові збільшення платоспроможного попиту споживачів.

Нормативно-правова стабільність полягає у прозорості законодавчих актів, регулюючих державних механізмів на ринку свинини тощо. Вона виходить за межі якогось одного ринку і стосується дотримання загальних “правил гри”, що стимулюють підприємницьку ініціативу і розвиток ринкових взаємовідносин в економіці країни. При цьому гарантування законних прав та інтересів суб'єктів ринку є головною

ознакою успішності у забезпеченні нормативно-правової стабільності на ринку свинини.

Фундаментальними кроками на цьому шляху стало видання Президентом України Указів “Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку” № 767/2000 від 06.06.2000 р. і “Про заходи щодо розвитку продовольчого ринку та сприяння експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів” № 601/2001 від 07.08.2001 р. [206], а також прийняття Верховною Радою України Закону “Про стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва на період 2001-2004 років” [206]. Визначенні у них заходи, а саме, “розроблення у тримісячний строк та затвердження в установленому порядку регіональних програм розвитку аграрного ринку, в яких слід передбачити, зокрема, основні напрями забезпечення стабільності аграрного ринку, ... його прозорості та державної підтримки” стосуються також розвитку регіонального ринку свинини у Тернопільській області. В цілому нормативно-правове регулювання ринку свинини до цих пір обмежується регламентацією загальних рамкових умов формування і функціонування, і в меншій мірі – конкретних особливостей у його розвитку. Тому їх наукове дослідження представляє важливу основу для досягнення ефективного законодавчого регулювання цих процесів і нормативно-правової стабільності ринку свинини взагалі.

Отже, головним завданням успішного формування ринку свинини і його стабільності є стале збільшення виробництва продукції та забезпечення його високої стійкості, рівня доходів виробників, що стимулює розширене відтворення галузі, а також раціональних норм споживання свинини на душу населення. Важливими чинниками у забезпеченні стабільності ринку свинини в регіоні є інституційна, функціональна і нормативно-правова її складові як невід’ємні елементи регулювання ринкових відносин.

3.2. Обґрунтування ефективної інфраструктури ринку свинини

Серед сукупності причин, які впливають на розвиток чисельності поголів'я тварин, обсяги виробництва, реалізації і споживання продукції на ринку свинини, важливе місце має дослідження впливу інфраструктурних факторів.

При цьому слід відзначити суттєві проблемні пункти аналізу, які полягають у чіткому розмежуванні інфраструктури і складових її елементів від дії решти чинників, що формують попит і пропозицію на ринку свинини, або ж визначають економічну ефективність у свинарстві.

У трактуванні категорії інфраструктура важливо відмітити наукові підходи в її дослідженні. Сам термін “інфраструктура” з'явився тільки після Другої світової війни [167, с. 106]. Проте ще задовго до цього в роботах багатьох поколінь економістів стверджувалась важлива роль інфраструктури у розвитку і зростанні економіки. Однак кількісне економетричне обґрунтування цієї тези з'явилося лише у сімдесятих роках ХХ століття. Починаючи з цього періоду, досить значна кількість наукових робіт присвячена і вказує на більш або менш сильну кореляцію між інфраструктурою та продуктивністю, обсягами виробництва, або доходом на душу населення тощо. Однак і до цих пір все одно залишаються певні сумніви стосовно того, чи є інфраструктура причиною продуктивності і доходу або ж їхнім наслідком [167, с. 106].

Досліджуючи ринок свинини, основоположним твердженням є те, що інфраструктура являє собою суспільну складову загального основного капіталу, який є необхідним для формування ринку і забезпечення його сталого ефективного розвитку, зокрема на регіональному рівні. При цьому, в коротко- і середньостроковому періоді інфраструктура розглядається не як пасивна, а також як активна складова становлення ринку свинини, тобто правильним буде наявність обидвох співвідношень і їх постійної взаємодії.

Наприклад, скорочення чисельності поголів'я свиней і виробництва продукції у 1990-2003 рр. призвело до ліквідації багатьох свиноферм, заготівельних пунктів в області, в свою чергу без створення належної інфраструктури обслуговування виробників свинини (зооветеринарного, консультаційного, транспортного тощо) неможливе нарощування виробництва і продуктивності праці у галузі, зростання середньодушового обсягу споживання продукції.

Особлива роль інфраструктури полягає у тому, що її можна використовувати як безпосередній засіб формування ринку свинини. Це має місце сьогодні, де в умовах успадкованої галузевої структури виробництва та відповідної інфраструктури відбувається ліквідація одних і створення нових, адекватних новим економічним відносинам інституційних елементів інфраструктури ринку свинини.

У науковій літературі інфраструктуру визначають у різних розуміннях: у вузькому – її зводять до категорій суспільного капіталу, безпосередньо пов'язаних з продуктивністю або спрямованих на продуктивність, тобто таких як будівлі і споруди, транспорт, телекомунікації, електроенергія і водопостачання. У більш ширшому – до неї відносять навчальні, культурні та соціальні заклади [167, с. 108].

Досліджуючи інфраструктурні елементи ринку свинини на прикладі Тернопільської області, будемо відносити до них лише ті, які безпосередньо забезпечують умови для здійснення виробництва у галузі, а також товароруху продукції до кінцевого споживача і управління ними.

Тобто необхідною і фундаментальною основою ефективної моделі організації ринку свинини є обґрунтування виробничої, обслуговуючої, обмінної та координуючої інфраструктури. Така класифікація дозволяє виділити функції кожного виду інфраструктури і фізичних елементів, що входять до її складу (рис. 3.4.).

Виробнича інфраструктура опосередковує виробничий процес, забезпечуючи в першу чергу необхідні умови для його здійснення. Сюди

слід віднести підприємства по виробництву свинини, виробничі приміщення свиноферм і -комплексів, особисті селянські господарства населення, де безпосередньо виробляється продукція галузі; промислові підприємства і цехи, що займаються переробкою свинини; складські приміщення (холодильно-рефрижераторне обладнання тощо), де здійснюється зберігання готових до реалізації чи споживання товарних ресурсів та ін.

Обслуговуюча інфраструктура на ринку свинини охоплює інституційні структури, що сприяють безперервності, ритмічності виробництва, реалізації продукції і руху її до кінцевого споживача. До неї належать: банки та інші фінансово-кредитні установи – здійснюють банківське і кредитне обслуговування виробників свинини, заготівельних організацій і м'ясопереробних підприємств, посередницьких і збутових формувань, які займаються закупівлею, переробкою і реалізацією свинини; організації, підприємства, що надають зооветеринарні послуги і допомогу; транспортне та інформаційне обслуговування виробників свинини, переробних галузей, підприємств і організацій із збуту і торгівлі продукцією; науково-дослідні установи та ін.

Обмінна інфраструктура представляє собою системоутворюючий елемент. Головним принципом існування ринкових відносин є конкуренція, а її основним інструментом – ціна. Обмінну інфраструктуру у формуванні ринкової системи можна розглядати як сполучний елемент між виробництвом і споживанням, вона є генератором цін і конкурентних відносин, тобто системоутворюючим елементом ринкової економіки і розвитку регіонального ринку свинини у Тернопільській області. До її складу належать: магазини торгівельної мережі, ринки збуту продукції (сировинний, продовольчий тощо), посередницькі структури, які сприяють товарообміну на ринку свинини, складські потужності та ін. Особливим елементом в організації функціонування ринку свинини є координуюча

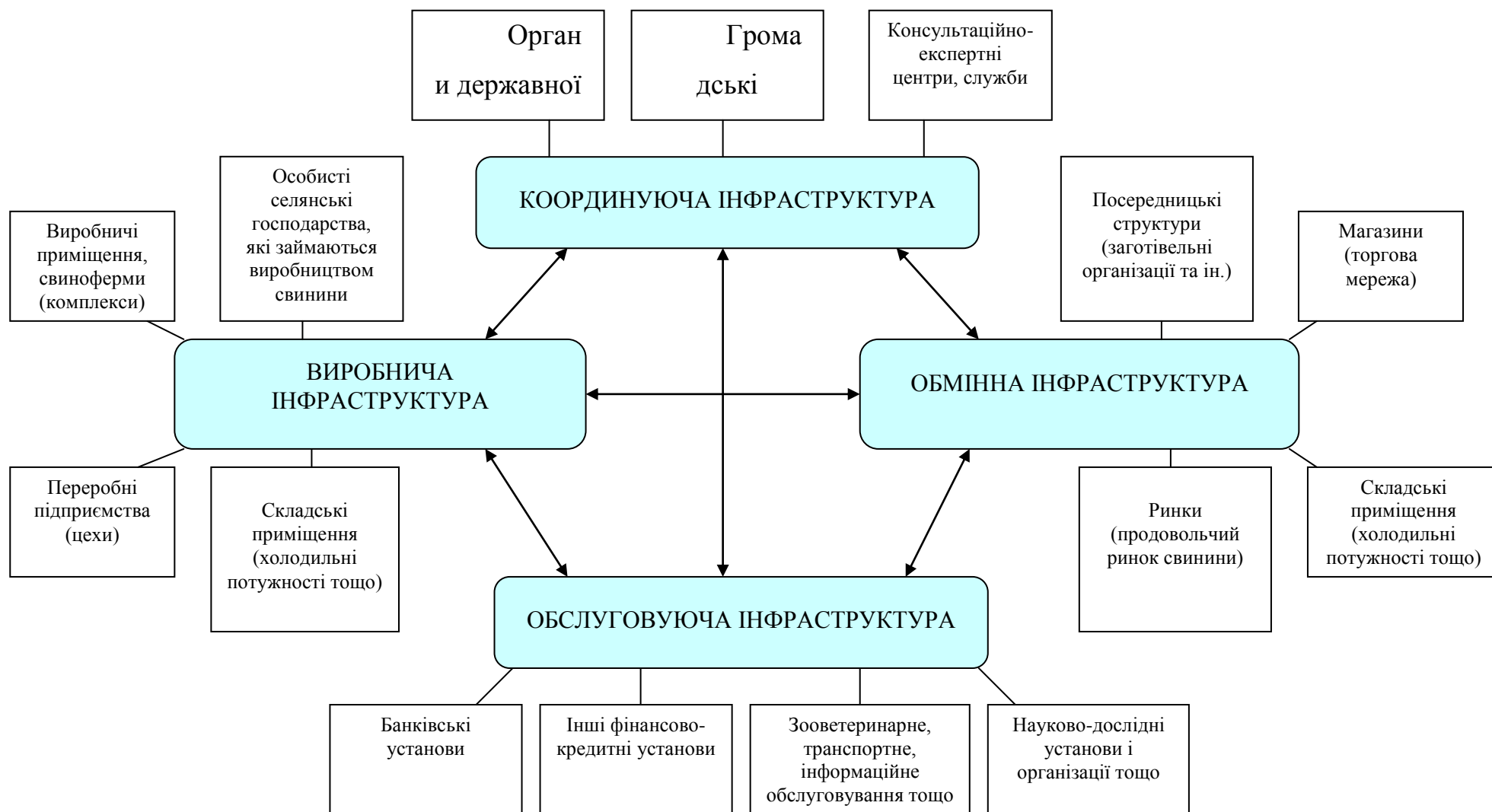

Рис. 3.4. Модель інфраструктури ринку свинини

інфраструктура. Її елементи можуть в однаковій мірі як сприяти досягненню позитивної ринкової кон'юнктури, так і гальмувати її розвиток. Організуючий, регулюючий і контролюючий функціональні аспекти представляють основні ознаки координуючої інфраструктури, яка являє собою взаємодію органів державної влади і управління, громадських організацій захисту прав споживачів, санітарного нагляду, охорони навколишнього середовища тощо, консультаційно-експертні і дорадчі служби та ін.

Реалізуючи законодавчі і нормативні акти держави, можна диференційовано і з різним ступенем впливу втручатися у функціонування ринкового механізму, сприяти розвитку конкуренції, або ж навпаки – створювати монопольні структури, які обмежують свободу руху товару, капіталу чи робочої сили. Координуюча інфраструктура забезпечує загальні умови і правила функціонування ринку свинини, тенденції поведінки усіх суб'єктів ринку та їх взаємодію.

Таким чином, інфраструктура ринку свинини являє собою комплекс елементів та видів діяльності, які створюють організаційно-економічні умови для ефективного функціонування ринкового механізму. Визначивши інфраструктурні складові ринку і їх функціональну роль, можна використовувати цілеспрямовані заходи з метою формування ефективного механізму функціонування ринку свинини. При цьому виробнича, обслуговуюча, обмінна і координуюча інфраструктури є необхідними і рівнозначними елементами його здійснення.

Беручи до уваги важливість інфраструктури як інструмента в прийнятті управлінських, регуляторних рішень, важливо визначити і обчислити показники інфраструктури Тернопільської області, в тому числі її загального показника.

Для цього пропонується використовувати систему показників, які обліковуються державною статистикою, і безпосередньо або ж непрямо

відображають потенційні характеристики окремих районів – ступінь розвитку інфраструктури ринку свинини в регіоні.

Методологічно правильним підходом до вирішення зазначеного завдання є включення до сукупності оцінюваних показників їх відповідні значення, що характеризують параметри розвитку виробничої, обслуговуючої, обмінної і координуючої інфраструктури ринку свинини. Комплексна оцінка ступеня забезпеченості інфраструктурними елементами в кожному із 17 районів Тернопільської області передбачає також приведення різних показників до спільного вимірника – одиниці вимірювання, яка дозволила б здійснити порівняльний аналіз інфраструктури ринку.

Виходячи з методологічних основ розрахунку і наявної статистичної бази, обґрунтовано методику визначення ступеня забезпеченості інфраструктурою в розрізі окремих районів і в цілому регіонального ринку свинини Тернопільської області. В її основі – емпіричне порівняння максимальних і мінімальних значень розвитку елементів інфраструктури ринку свинини районів області, вирівняне за одиницею вимірювання.

Система комплексної оцінки розвитку ринкової інфраструктури базується на використанні показників, що дозволяють розрахувати досліджувані параметри адекватно до умов забезпеченості ринковою інфраструктурою в регіональному розрізі. До вказаної сукупності показників доцільно включити:

- 1) кількість свиноферм (свинокомплексів), або ж виробників у галузі;
- 2) кількість промислових підприємств, що займаються переробкою м'яса свинини;
- 3) кількість ринків, на яких здійснюється реалізація свинини;
- 4) кількість підприємств роздрібною торгівлі, в товарообороті яких представлена купівля/збут свинини;

- 5) кількість магазинів, де здійснюється продаж свинини;
- 6) забезпеченість населення торговою площею у відповідних магазинах роздрібною торгівлі;
- 7) забезпеченість населення місцями в підприємствах громадського харчування;
- 8) довжина автомобільних шляхів з твердим покриттям;
- 9) монтована ємність автоматичних телефонних станцій (номерів).

При цьому алгоритм проведення безпосередніх обчислень шуканих величин для аналізу інфраструктури включає такі етапи:

- приведення до спільної бази окремих показників ринкової інфраструктури з метою їх подальшого порівняння і агрегування. Наприклад, кількість ферм, переробних підприємств, магазинів, забезпеченість населення торговою площею, а також довжина автомобільних шляхів є непорівнянними між собою величинами. Тому вони розраховуються в розрізі окремих районів в розрахунку на кількість жителів району, або ж на його площу;
- одержані таким чином показники для кожного району області співвідносяться з максимальним значенням відповідного показника в регіоні, утворюючи ранжирований ряд коефіцієнтів. В результаті будуть одержані дані, що вказують на район з найбільшим і найнижчим рівнем забезпечення інфраструктурою. При значенні коефіцієнта рівному нулю, це вказує на відсутність такого елемента інфраструктури ринку;
- агрегування одержаних коефіцієнтів по кожному окремому району шляхом знаходження середнього арифметичного. Виражені у відсотковому порівнянні шукані величини будуть характеризувати загальний показник, який вказує на ступінь

забезпечення ринковою інфраструктурою кожного району області.

Дані таблиці 3.2 свідчать про нерівномірний розвиток ринкової інфраструктури в регіоні. Тобто в окремих районах Тернопільської області

Таблиця 3.2

Забезпечення інфраструктурою ринку свинини в районах
Тернопільської області

№ з/п	Район	Ступінь забезпеченості інфраструктурою, %
1	Кременецький	53,166
2	Бережанський	53,695
3	Підгаєцький	54,852
4	Борщівський	64,744
5	Зборівський	65,546
6	Монастириський	65,915
7	Чортківський	66,504
8	Бучацький	69,642
9	Гусятинський	71,048
10	Теребовлянський	75,310
11	Козівський	77,937
12	Заліщицький	80,804
13	Тернопільський	85,667
14	Лановецький	90,060
15	Збараський	92,244
16	Шумський	96,164
17	Підволочиський	100,000

має місце забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємництва на ринку свинини, а в інших – недостатній розвиток ринкової інфраструктури в порівнянні з чисельністю населення районів та потенційними можливостями виробництва і споживання продукції у них.

Загальний аналіз ринкової інфраструктури вказує на значні різниці у ступені забезпечення її елементами в районах області. За досліджуваним показником район з мінімальним значенням – Кременецький (53,166 %) – майже у два рази поступається району з найвищим ступенем забезпеченості інфраструктурою ринку в області – Підволочиському (100,000 %).

Крім того, варто відмітити різку поляризацію районів за рівнем забезпечення ринкової інфраструктури. Зокрема, Кременецький, Бережанський і Підгаєцький райони утворюють групу, для якої характерний недостатній розвиток інфраструктури ринку свинини. Збаразький, Шумський і Підволочиський райони входять до групи з високим інфраструктурним забезпеченням. Однак це не означає, що в даних районах відсутня необхідність в поліпшенні інфраструктури ринку.

Аналізуючи регіональний розвиток інфраструктури ринку свинини в Тернопільській області, слід визначити зв'язок між ступенем її розвитку і економічною ефективністю функціонування галузі. Наявність або відсутність кореляції між обома факторами може підтвердити чи, навпаки, спростувати тезу про вплив ринкової інфраструктури на економічну ефективність суспільного виробництва і їх взаємозалежність.

З цією метою було використано інструменти пакету аналізу і побудови економіко-математичних моделей електронних таблиць *Microsoft Excel 2000*, а саме – функцію кореляційного аналізу для різних наборів даних [169, с. 628].

Досліджуваними величинами вибрано ступінь забезпеченості інфраструктурою по районах області і, відповідно, трудомісткість виробництва продукції в свинарстві – затрати живої праці у галузі на 1 ц приросту живої маси свиней.

Розрахунками встановлено: між ступенем регіональної забезпеченості інфраструктурою ринку свинини і трудомісткістю виробництва продукції в свинарстві існує стійкий негативний

кореляційний зв'язок (-0,30). Тобто, можна вважати доведеним вплив інфраструктури ринку на економічну ефективність виробництва продукції у свинарстві.

Одержаний результат підтверджує факт нижчого рівня трудомісткості виробництва свинини у тих районах області, які володіють вищим ступенем забезпеченості ринковою інфраструктурою, і, навпаки, недостатнє забезпечення нею є ознакою високої трудомісткості і низької продуктивності праці у галузі.

З метою групування районів залежно від забезпечення інфраструктурою, використано метод рівних інтервалів. В результаті отриманих розрахунків можна виділити чотири групи районів в Тернопільській області, які володіють неоднаковим ступенем розвитку ринкової інфраструктури.

Як видно з табл. 3.3, до першої групи – з недостатнім рівнем забезпечення ринковою інфраструктурою – увійшли Кременецький,

Таблиця 3.3

Взаємозв'язок рівня інфраструктурного забезпечення ринку свинини і показників економічної ефективності у галузі свинарства (за групами районів)*

№ групи	Інтервал, забезпеченість інфраструктурою, %	Кількість районів в групі	Показники економічної ефективності галузі свинарства у групі		
			Затрати праці на 1 ц приросту живої ваги свинини		Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %
			л.-г.	грн.	
I	50,0-62,5	3	331,0	1774,9	-33,2
II	62,5-75,0	6	231,7	1229,3	-31,2
III	75,0-87,5	4	237,7	1122,3	-29,5
IV	87,5-100,0	4	235,4	1102,0	-18,6
Всього	50,0-100,0	17	235	1166,5	-27,5

*Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Бережанський і Підгаєцький райони. При чому, різниця значень досліджуваного показника між трьома районами групи не перевищує 2 %.

Друга група об'єднує райони області, для яких значення показника забезпеченості інфраструктурою знаходиться в межах інтервалу від 62,5 до 75 %. Сюди належать шість районів: Борщівський, Зборівський, Монастириський, Чортківський, Буцацький і Гусятинський. Коливання ступеня забезпеченості в репрезентативній групі становить 64,7-69,6 %, тобто знаходиться в межах 5 %. Для неї характерний розвиток елементів інфраструктури, який є нижче середнього в області.

Теребовлянський, Козівський, Заліщицький і Тернопільський райони утворюють третю групу районів із середнім рівнем забезпечення інфраструктурою ринку свинини. Екстремальні значення досліджуваного показника дорівнюють 75,3-85,6 %.

До четвертої групи – з високим забезпеченням ринкової інфраструктури – відносяться чотири райони області: Лановецький, Збаразький, Шумський і Підволочиський. Значення ступеня забезпеченості у групі становить від 90,0 до 100,0 %.

Дані таблиці 3.3 свідчать про взаємозалежність ступеня забезпеченості інфраструктурою ринку свинини не лише з трудомісткістю (продуктивністю праці), а й собівартістю і прибутковістю (збитковістю) виробництва у свинарстві.

Із збільшенням рівня забезпечення ринковою інфраструктурою зменшується розмір грошових затрат на одиницю виробництва (приріст і жива вага приплоду свиней) продукції і рівень збитковості галузі в цілому.

Таким чином, слід відмітити очевидний позитивний ефект від розвитку інфраструктури ринку свинини в районах області. Він має безпосередній вплив на економічні наслідки виробництва: рівень збитковості свинарства в районах IV групи (-18,6 %) майже у 2 рази менший від аналогічного показника в господарствах I групи районів області (-33,2 %).

У цілому спостерігається нерівномірний розвиток інфраструктури ринку свинини в Тернопільській області. Потрібно також враховувати, що він відбувається паралельно і пропорційно розвитку виробництва. Результати дослідження свідчать про необхідність здійснення диференційованого підходу стосовно формування регіональних (районних) ринків свинини. Вони вказують на найбільш проблемні райони в області, які потребують першочергового впровадження організаційно-економічних заходів по сприянню розвитку ринкової інфраструктури. Передусім сюди належать ті регіональні ринки свинини, які мають недостатній або нижчий від середнього ступінь забезпеченості інфраструктурою, тобто це райони I і II репрезентативних груп вибірки. В даному випадку реалізація економічної політики, спрямованої на розвиток елементів ринкової інфраструктури, неодмінно сприятиме підвищенню економічної ефективності виробництва і рівня середньодушового споживання свинини, створенню в достатньому розмірі товарних ресурсів продукції на ринку свинини в області.

Регіональні різниці у виробництві і розвитку ринкової інфраструктури вимагають розробки системи заходів щодо забезпечення стабільності ринку свинини в Тернопільській області.

Недостатній розвиток інфраструктури ринку свинини, яка забезпечувала б рух продукції від виробника до споживача, фінансове та інформаційне забезпечення даного процесу є найважливішими проблемами системи економічних відносин, що сьогодні формується. Не зважаючи на серйозні зміни в структурі каналів реалізації свинини у Тернопільській області, які пов'язані із приватизацією заготівельних і м'ясопереробних підприємств, а також підприємств торгівлі, становленням ринкової інфраструктури, все ж таки задовольняється платоспроможний, а не фізіологічно раціональний попит населення. В заходах, які визначають основні напрямки забезпечення потреби внутрішнього ринку у свинині, передбачається, як правило, вирішення лише тих питань, які входять до

комплексу факторів формування товарних ресурсів на ринку свинини [58, с. 127]. До них відносять канали руху продукції, організацію розрахунків, контроль за якістю продукції тощо.

Однак слід враховувати, що для сучасного ринку свинини, в тому числі у Тернопільській області, характерною рисою поки що залишається монополізм у сфері реалізації і переробки свинини. Його основа криється в реалізованих схемах приватизації підприємств цієї сфери, наприклад, Тернопільського і Чортківського м'ясокомбінатів, а також у досі триваючих процесах перерозподілу власності, від яких товаровиробники свинини є відстороненими як через економічні, так і інші причини. В результаті більшість сільськогосподарських підприємств змушені залишати ринок свинини не лише внаслідок низького попиту чи недобросовісної конкуренції, що проявляється у нерівному становищі виробників і монопольних структур у сфері переробки і реалізації продукції, а й через старіння і вихід з експлуатації основних фондів, особливо техніки, відсутність оборотних засобів для ведення племінної роботи у свинарстві, порушення системи взаємозв'язків між товаровиробниками, обслуговуючими структурами, регулюючими і контролюючими суб'єктами на ринку свинини.

Таким чином, відбуваються досить розбіжні процеси, що не відповідають раціональній моделі формування ринку свинини. Тому в сучасних умовах, коли спостерігається недостатній рівень виробництва свинини для задоволення потреб внутрішнього ринку, пріоритетним завданням є розвиток виробничої інфраструктури як першочергової і необхідної умови вирішення вказаних проблем. Крім того, беручи до уваги, що в Тернопільській області понад 86 % поголів'я свиней утримується в індивідуальних селянських господарствах, а спад обсягів виробництва і реалізації свинини сільськогосподарськими підприємствами регіону за досліджуваний період становить більше 94 %, мова повинна йти про відродження галузі свинарства в області, як і в цілому в Україні, де на

частку селянських господарств населення у загальному виробництві та реалізації свинини в забійній масі припадає майже 70 % [175, с. 50].

Розробляючи стратегію формування виробничої інфраструктури ринку свинини в Україні, слід враховувати досвід минулих років і першочергову роль держави у становленні та функціонуванні ринкових інститутів. Не абсолютизуючи регулюючу і розподільчу функцію держави у формуванні ринкового механізму, її завдання полягає у забезпеченні координації суб'єктів ринку, створенні рамкових і виробничо-господарських умов для ефективного виробництва у галузі, про що свідчить, наприклад, досвід країн ЄС, зокрема Великобританії. Так, виробнича інфраструктура ринку свинини має три рівні ієрархії [175, с. 50]. На першому (найвищому) рівні знаходиться державний селекційний центр, де проводяться наукові дослідження, здійснюється селекційна робота. До другого рівня належать репродуктивні центри, які розташовані по всій країні в різних сільськогосподарських регіонах. І, нарешті, третій рівень становлять окремі фермерські господарства, які займаються виключно відгодівлею свиней.

Слід відзначити, що ще у недавньому минулому в Україні розвиток тваринництва характеризувався інтенсифікацією його галузей і підвищенням продуктивності тварин. Свинарство більш інтенсивно розвивалось на високомеханізованих фермах і комплексах, але використовувались також можливості інших господарств, підсобних господарств промислових підприємств і установ, а також особистих господарств населення.

Існуюча у часи планово-розподільчої системи економіки виробнича інфраструктура галузі включала кілька типів ферм і господарств:

- 1) репродукторні ферми і господарства, де утримувалися свиноматки, приплід від яких вирощували до 3-4 – місячного віку з наступним передаванням на відгодівельні ферми і господарства;

- 2) відгодівельні ферми, господарства і комплекси, на яких молодняк відгодовували на м'ясо до 7-9 – місячного віку і реалізували живою масою 100-120 кг;
- 3) господарства і комплекси із закінченим оборотом стада, де утримувалось маточне поголів'я і здійснювалась відгодівля одержаного молодняка. В цьому разі на підприємствах організовували дві ферми або цехи (сектори) в межах внутрішньогосподарської спеціалізації;
- 4) племінні господарства, які удосконалювали існуючі породи і лінії, а також створювали нові. Племінний молодняк вони реалізовували товарним господарствам і комплексам. На великих комплексах організовувались також племінні ферми, які вирощували молодняк для ремонту промислового основного стада.

Крім того, велике поширення мали невеликі свинарські ферми із замкненим оборотом стада в господарствах іншого виробничого напрямку.

Функціонували також державні свинарські комплекси, побудовані за типовими проектами, на 54, 108, 216 тис. голів відгодівлі за рік із замкненим оборотом стада, хоча оптимальним свинарським господарством вважалось господарство із закінченим типом виробництва та річним поголів'ям 12 тис. свиней з тенденцією збільшення його до 24 тис. [98, с. 287].

Одним з важливих напрямів розвитку свинарства було поглиблення спеціалізації виробництва. В середньому на одне спеціалізоване господарство по відгодівлі свиней припадало понад 4 тис. га сільськогосподарських угідь. Розмір земельних площ, закріплених за ними, дозволяв організовувати виробництво свинини за рахунок власного кормовиробництва.

У галузі була розвинена також міжгосподарська кооперація у різних формах. Міжгосподарські підприємства мали, як правило, замкнений оборот стада і корми отримували від господарств-пайовиків.

Було створено широку мережу племінних господарств: 26 заводів, 12 радгоспів, 427 ферм і 142 державні племінні станції. Крім того, діяло 527 промислових свинарських комплексів [98, с. 287].

Свинарські господарства забезпечувалися кормами з різних джерел: більшість господарств виробляли свинину на власних кормах і частково одержували їх з державних фондів; міжгосподарські підприємства забезпечувалися кормами власного виробництва та господарств-учасників; окремі господарства використовували харчові відходи та комбікорми з державних фондів; великі свинарські комплекси виробляли свинину виключно на спеціальних повнораціонних комбікормах з державних ресурсів.

Отже, у минулі роки, коли в Україні існували потужні свинарські господарства і комплекси, вдалось налагодити виробництво свинини на промисловій основі. Завдяки цьому ринок країни був наповнений продукцією, а за рівнем виробництва свинини на душу населення Україна входила до передових держав світу.

Сьогодні ситуація є протилежною. В суспільному секторі спостерігається катастрофічний спад виробництва свинини, різко скоротилося поголів'я свиней, а його продуктивність у сільськогосподарських підприємствах знизилася у 1,5-2 раза. Практично не займаються виробництвом свинини фермерські господарства. В особистих селянських господарствах свинарство залишається примітивним утриманням переважно 1-2 поросят на відгодівлю [175, с. 50].

Більша частина вирощеного високоцінного племінного молодняку з різних причин не використовується за призначенням, а забивається на м'ясо. Майже припинили діяльність контрольно-випробувальні станції

через дорожнечу комбікормів і втрату заохочення племгосподарств в оцінці поголів'я свиней за відгодівельними та м'ясними якостями.

Виходячи з існуючого стану, що склався на ринку свинини, потрібно визначити його причини, а також напрямки розвитку виробничої інфраструктури у свинарстві на перспективу. Безумовно, вони повинні базуватись на реалізації інноваційної доктрини розвитку ринку свинини як умови високої конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і світовому ринках.

Тому не можна погодитися із твердженням окремих науковців про те, що "...саме відсутність вільного ринку кормів призвела до того, що поголів'я свиней скоротилося з 19,3 млн. у 1990 році до 9,2 млн. у 2002 році" [175, с. 52].

Не зовсім послідовною і обґрунтованою є також позиція окремих дослідників, суть якої полягає у пропозиції створення фірм по вирощуванню племінного молодняка і виробництву свинини із залученням підприємств різних форм власності. Викликає сумнів доцільність створення асоціацій з виробництва свинини в індивідуальних і фермерських господарствах, а також висновок про те, що важливим резервом загального виробництва свинини в Україні є особисті селянські господарства, як і пропозиція про прийняття державного рішення для заохочення населення займатися свинарством, гарантуючи йому придбання поросят, концентрованих кормів, ветеринарне обслуговування та допомогу в переробці й реалізації готової продукції [175, с. 51].

По-перше, інноваційний розвиток ринку свинини вимагає створення не лише окремих фірм по вирощуванню племінного молодняка і виробництву свинини. Він повинен передбачати створення цілісної системи виробничих, інформаційних, консультаційних, регулюючих зв'язків між усіма суб'єктами ринку свинини, що зможе забезпечити стабільність доходів виробників і задоволення потреб у продукції.

По-друге, виходячи з позицій стратегічного розвитку виробничої інфраструктури, як і самого ринку свинини на перспективу, помилково вважати особисті селянські господарства населення важливим резервом загального виробництва свинини в Україні. Аргументами на користь цієї тези є той факт, що сьогодні темпи зростання виробництва свинини в приватному секторі населення уповільнились, а самий обсяг виробництва свинини є недостатній для забезпечення необхідної товарної пропозиції свинини на ринку. Крім того, дрібнотоварне виробництво свинини в індивідуальних господарствах населення, як і у фермерських господарствах, не може задовольнити вимоги промислового способу господарювання у галузі.

По-третє, пропозиції стосовно створення асоціацій з виробництва свинини в індивідуальних і фермерських господарствах, як і прийняття державного рішення про гарантування населенню придбання порослят, концентрованих кормів, ветеринарного обслуговування та допомоги в переробці й реалізації готової продукції є надзвичайно великим і недоцільним фінансовим тягарем для державного бюджету, оскільки дрібнотоварні форми організації виробництва у свинарстві не є альтернативним варіантом сучасної виробничої інфраструктури ринку свинини.

Інфраструктура ринку свинини в найбільш раціональній формі повинна включати взаємопов'язану систему підприємств по відгодівлі свиней, репродукторні господарства, племінні наукові селекційно-гібридні центри і племінні підприємства та заводи. При цьому необхідною умовою її ефективного функціонування є наявність спеціалізованих оптових ринків і прямих зв'язків м'ясопереробних підприємств та виробників свинини.

Розподільча інфраструктура ринку свинини повинна доповнюватись банківськими структурами, які забезпечували б своєчасність і гарантійність розрахунків між суб'єктами ринку.

Необхідною умовою формування раціональної інфраструктури ринку свинини повинно стати також використання принципів логістики на базі створення технологій обслуговування товароруху, розвиток інформаційних систем.

Узагальнюючи теоретичні висновки стосовно перспективних шляхів розвитку інфраструктури ринку свинини в регіоні, а також її впливу на економічну ефективність суспільного виробництва у галузі, слід констатувати, що вона представляє незамінну складову загального основного капіталу, необхідного для формування ринку свинини і забезпечення його сталого економічного розвитку на регіональному рівні.

Особлива роль інфраструктури полягає у тому, що її потрібно використовувати як безпосередній засіб формування ринку свинини.

Необхідною і фундаментальною основою ефективною моделі організації ринку свинини в регіоні є розвиток виробничої, обслуговуючої, обмінної та координуючої інфраструктури. Їх співвідношення і взаємодія визначатимуть комплекс функціональних елементів, що входять до її складу. При цьому обмінна інфраструктура представляє собою системоутворюючий елемент між виробництвом і споживанням, вона є генератором цін і конкурентних відносин на ринку свинини.

Загальний аналіз ринкової інфраструктури вказує на її нерівномірний розвиток в області. Це зумовлює наявність значних різниць у ступені забезпечення окремими елементами ринкової інфраструктури по окремих районах. В загальному у Тернопільській області можна виділити чотири групи районів, які володіють неоднаковим ступенем розвитку інфраструктури ринку свинини: I – з недостатнім рівнем, II – нижче середнього, III – середнім рівнем, IV – високим.

Розрахунками доведено: між ступенем регіональної забезпеченості інфраструктурою ринку свинини і трудомісткістю виробництва продукції в свинарстві існує стійкий негативний кореляційний зв'язок (-0,30 %). Із збільшенням рівня забезпечення ринковою інфраструктурою зменшується

розмір грошових витрат на одиницю виробництва продукції і рівень збитковості галузі свинарства в цілому. Забезпечення розвитку інфраструктури ринку свинини сприятиме досягненню позитивного економічного ефекту: зростанню прибутковості (або ж зменшенню рівня збитковості) у галузі.

Необхідно впроваджувати заходи, спрямовані на усебічний загальний розвиток інфраструктури ринку свинини в області. Це сприятиме підвищенню економічної ефективності виробництва і рівня споживання свинини на душу населення регіону.

Розробка механізму по забезпеченню стабільності ринку свинини вимагає врахування існуючих регіональних різниць у виробництві і розвитку інфраструктури окремих регіонів. У цьому відношенні вони вказують на депресивні райони, що потребують першочергового втручання з боку органів державної влади і управління з метою підвищення ступеня забезпеченості елементами ринкової інфраструктури.

Становлення ринкової інфраструктури відбувається у тісному зв'язку з розвитком виробництва, що проявляється у їхній взаємодії і взаємозалежностях між показниками ступеня забезпеченості інфраструктурою ринку свинини з одного боку та продуктивністю праці, собівартістю, рентабельністю господарювання у свинарстві з другого боку.

Таким чином, формування ефективної моделі ринку свинини, яке передбачає реалізацію вищеназваної сукупності заходів щодо забезпечення її функціонування є важливою умовою становлення цивілізованого ринку свинини і його сталого розвитку.

3.3. Прогнозування основних економічних параметрів ринку свинини

Найважливішим завданням формування і регулювання ринкової економіки, зокрема, ринку свинини, є розроблення та реалізація стратегії економічного розвитку за допомогою механізмів прогнозування, програмування і планування. При здійсненні певної діяльності, прийнятті управлінських та господарських рішень, особливо тих, що стосуються функціонування ринку в цілому, необхідно передбачити, як буде змінюватися у майбутньому об'єкт дослідження або регулювання.

Традиційний метод передбачення майбутнього – екстраполяція тенденцій, які склалися у минулому – широко використовується у сфері господарської діяльності і управління окремими економічними процесами. Перевагою даного методу є зручність розрахунків. Однак при нелінійних залежностях – приміром, циклічних коливаннях, які відбуваються на ринку свинини Тернопільської області – його використання призводить до неповного врахування впливу факторів на досліджуванні процеси, на основі чого можна зробити недостатньо достовірні висновки.

Передбачення майбутнього – найбільш складний дослідницький процес у визначенні основних економічних параметрів розвитку ринку свинини в регіоні, що потребує об'єднання теоретичних знань з досвідом. Основи теорії передбачення майбутнього закладені вченим-економістом М.Д. Кондратьєвим [99, с. 79].

Основні положення теорії передбачення Кондратьєва у сучасному трактуванні є наступними:

1. Передбачення майбутнього будується на глибокому науковому пізнанні закономірностей побудови, динаміки і взаємозв'язків прогнозованого об'єкта. В передбаченні майбутнього потрібно спиратися на три групи закономірностей: статистику, циклічну динаміку та соціогенетику. Статика допомагає виявити структуру

прогнозованого об'єкта. Циклічна динаміка дає можливість передбачити зміну циклів та їх фаз. Соціогенетика дає можливість виявити спадкоємне ядро (генотип) системи, що залишається незмінним до тих пір, поки існує сама система.

2. Найскладнішим та відповідальним елементом передбачення майбутнього є прогнозування циклічної динаміки досліджуваних об'єктів, зміни циклів і фаз, періодичності появи кризових явищ.
3. За М.Д. Кондратьєвим є три типи передбачення. Перший тип – це передбачення нерегулярних явищ. Другий тип – це передбачення явищ, які в своєму розвитку мають ту чи іншу циклічність. Третій тип передбачення заснований на передбаченні тих чи інших спільних тенденцій, наприклад, тенденцій економічного зростання, динаміки відтворення виробництва, динаміки різних категорій прибутку тощо.
4. Розробляючи методологію передбачення майбутнього, Кондратьєв виходив з висновку про необхідність поєднання генетичного і телеологічного підходів. Їх комбінація дає можливість забезпечити цілеспрямованість прогнозів та заснованих на них стратегій розвитку економіки і окремих ринків продукції.

Проблема науково обґрунтованого прогнозування ринку свинини в Тернопільській області є важливою з точки зору розробки регіональної програми розвитку і системи прогнозування кон'юнктури аграрного ринку, визначених на законодавчому рівні (Укази Президента України № 767/2000, № 601/2001) [206], а також шляхів їх практичної реалізації.

Спираючись на теорію передбачення М.Д. Кондратьєва та існуючі методи прогнозування, можна сформулювати основні напрямки і встановити кількісні параметри розвитку ринку свинини у Тернопільській

області, а саме – регіональні обсяги виробництва, споживання, попиту і пропозиції свинини на перспективу.

Прогнози – це завжди передбачення, правильність або неправильність яких може бути виявлена лише в майбутньому. Їх достовірність залежить від ступеня врахування факторів, що визначають економічний процес, і, власне, самої методики прогнозування.

В цілому, умовно, існує три різновиди прогнозів [71, с. 4]. До першого із них належать прогнози, які визначають тенденції і перспективи розвитку певного процесу від сучасного стану до якоїсь дати в майбутньому. Слід зауважити, що прогнози такого типу більш точні в далекій перспективі, оскільки в цьому випадку відхилення в силу дії окремих факторів на розвиток процесу нівелюється. При цьому широко використовують методи математичної статистики, багатофакторного аналізу, лінійного, нелінійного і динамічного програмування, а найчастіше – екстраполяції, кореляції і регресії досліджуваних даних.

Другий різновид – прогнози, що визначають найбільш ймовірний стан явища на певну визначену дату у майбутньому. Це, як правило, прогнози, які базуються на основі моделей або узагальнення досвіду реальних економічних об'єктів. Зазначимо, що такі прогнози більш точні на ближчу перспективу, тому що враховують уже діючі фактори та їх сукупний вплив на динаміку прогнозу: чи то очікувані обсяги виробництва свинини у певному періоді, чи передбачення ситуації на продовольчому ринку свинини з урахуванням ймовірних обсягів виробництва продукції в галузі у цьому ж періоді [71, с. 5].

Третій різновид – прогнози, що характеризують бажаний стан явища, процесу в майбутньому. Ці прогнози враховують не пасивний вплив факторів, що позначаються на розвитку явища, процесу, а їх активну дію в напрямі, що спрямовує процес на одержання бажаного результату. Дані прогнози займають проміжне місце між прогнозами тенденцій розвитку й прогнозами можливостей – орієнтирами.

Таким чином, прогнозування розвитку ринку свинини повинно ґрунтуватись на вказаній системі різновидів прогнозів і здійснюватись з урахуванням встановлених закономірностей періодичних циклічних коливань, тенденцій часово-просторової стійкості виробництва, наявної кількості виробників, ринкової інфраструктури та необхідності забезпечення збалансованості між виробництвом (пропозицією), платоспроможним попитом і науково обґрунтованими раціональними нормами споживання свинини на душу населення.

При цьому, головною умовою і першочерговим стратегічним пріоритетом становлення цивілізованого ринку свинини є досягнення науково обґрунтованого рівня її споживання.

Для прогнозування циклічних залежностей відтворення стада тварин, виробництва і реалізації свинини, нами розроблена відповідна модель (рис. 3.5). Вона дозволяє схематизувати циклічні коливання досліджуваних параметрів ринку свинини в регіоні і охарактеризувати можливі напрями розвитку прогнозованих економічних процесів у майбутньому.

У зв'язку з цим необхідно виділити три їх ймовірних базових варіанти, що відповідають трьом типам економічного відтворення: простому, розширеному і звуженому. Оскільки періодичні коливання відтворення чисельності поголів'я свиней, обсягів виробництва і реалізації свинини можуть мати значні циклічні розмахи варіації протягом усього досліджуваного періоду, виникає потреба в обґрунтуванні критеріїв, що однозначно характеризували б тенденцію зростання, незмінності, або ж спаду у розвитку даних економічних явищ, а також тривалість самого досліджуваного періоду. Якщо визнати двофазний характер циклу (сприятлива і несприятлива фаза), то аналіз, який охоплює лише короткостроковий період чи одну фазу циклу, є не зовсім достовірним: сприятливий або несприятливий розвиток економічного процесу протягом однієї фази циклу можна трактувати як зростання чи спад. Не враховуючи

загальну тривалість циклу (циклів), буде помилковим поширювати такий висновок на увесь досліджуваний процес.

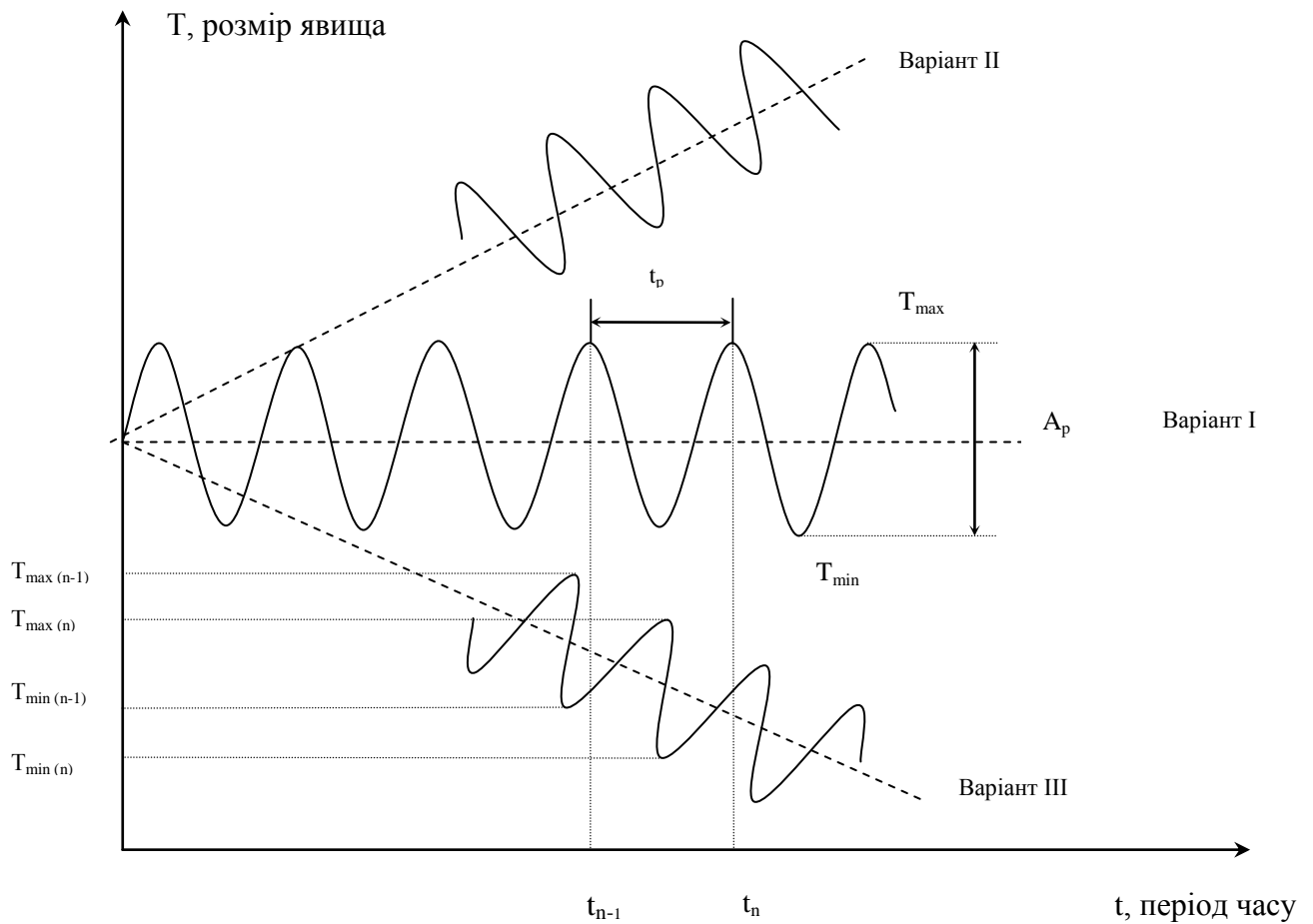

Рис. 3.5. Модель циклічних коливань відтворення стада, виробництва і реалізації свинини

Як видно з рис. 3.5, варіант I передбачає такий розвиток економічного процесу, для якого характерний простий тип відтворення і стабільність параметрів циклу. При цьому період часу між екстремумами циклічних коливань (t_p) визначається як різниця між t_n і t_{n-1} , він є стабільним, а $T_{max(n)} = T_{max(n-1)}$ і $T_{min(n)} = T_{min(n-1)}$. Амплітуда циклічних коливань (A_p) представляє собою розмах варіації циклу і дорівнює різниці значень між T_{max} та T_{min} .

Для процесу зростання і розширеного відтворення – варіант II – циклічна динаміка повинна задовольняти наступні вимоги:

$$T_{\max (n)} > T_{\max (n-1)}; T_{\min (n)} > T_{\min (n-1)} \quad (3.6)$$

Амплітуда коливань (A_p) є стабільною, її величина залежить від різниці між екстремальними значеннями показників T_{\max} і T_{\min} .

У випадку звуженого відтворення економічного процесу на ринку свинини – варіант III – зазначені параметри циклічних коливань змінюються. В цьому разі, як ілюструє рис. 3.5, повинна виконуватись вимога: $T_{\max (n)} < T_{\max (n-1)}$ і $T_{\min (n)} < T_{\min (n-1)}$. Амплітуда коливань між максимальними і мінімальними значеннями фаз циклу є незмінною.

На величину амплітуди періодичних коливань передусім впливають особливості системи відтворення поголів'я свиней: норма вибраковування тварин із стада, кількість одержуваного приплоду поросят, а також оновлення маточного поголів'я свиней. Крім того, важливо враховувати кількість поголів'я свиней, що реалізується на м'ясо. Вказані фактори мають безпосередній вплив на циклічну динаміку обсягів виробництва свинини у Тернопільській області. Остання зумовлюється також наявністю і розміром кормової бази, необхідної для галузі свинарства.

Обсяги виробництва в середньо- і довгостроковому періодах визначають циклічні коливання пропозиції (реалізації) свинини на ринку. В короткостроковому періоді часу, особливо на продовольчому ринку, потрібно враховувати також посилену дію таких факторів як передсвяткові, святкові, вихідні і робочі дні, споживчі інтереси покупців, раціональне використання коштів і продуктів тощо. В цей період, про що свідчать попередні дослідження, реалізація і попит на свинину стрімко зростають.

Таким чином, виходячи із положення М.Д. Кондратьєва про статику і циклічну динаміку прогнозованого об'єкта [99, с. 80], можна сформулювати існуючу парадигму взаємозв'язків між різного роду періодичними коливаннями, що відбуваються на ринку свинини

Тернопільщини. Схематично вона представлена на рис. 3.6 і достовірна для середньострокового проміжку часу.

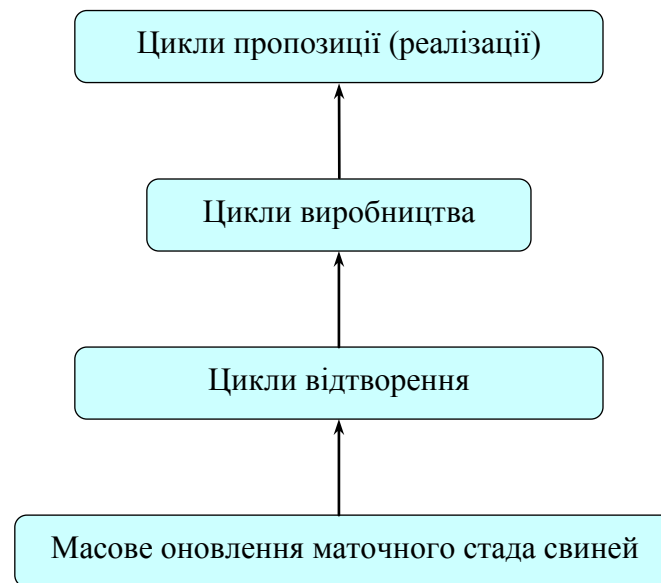

Рис. 3.6. Система циклів на ринку свинини Тернопільської області

Для прогнозування зміни циклів і фаз можна використати класичну синусоїду, рівняння якої в модифікованому варіанті стосовно нашого дослідження має вигляд [107, с. 27]:

$$Y = a + bx + c(x + d) \sin [e(x + f)], \quad (3.7)$$

де a – показує точку перетину лінійного тренду з віссю ординат, тобто розрахункове значення в році, який передує досліджуваному періоду;

b – визначає нахил лінійного тренду до осі абсцис;

c – визначає рівень коливання (відхилення) значень синусоїди від лінійного тренду;

d – визначає зміну розмаху варіації на досліджуваному відрізку аргументу;

e – визначає тривалість встановленого циклу;

f – синхронізує класичну синусоїду з фактичними даними шляхом зміщення графіка синусоїди праворуч або ліворуч.

Прогнозування обсягів виробництва продукції, стратегічною метою якого є досягнення науково обґрунтованих норм споживання на душу населення, неможливе без урахування загальних обсягів споживання свинини в регіоні. Вихідні дані для визначення об'ємів споживання продукції у майбутньому об'єднують показники кількості населення і науково обґрунтованих норм споживання продукції. Таким чином, проблема прогнозування регіональних обсягів виробництва і пропозиції свинини може бути вирішена, враховуючи можливі обсяги споживання і попит на неї. Загальні обсяги споживання залежать від передбачення динаміки чисельності населення в області у прогнозованому періоді при відомих нормативних величинах середньодушового споживання свинини.

У сфері продовольчого забезпечення населення країни пріоритетними вважаються норми, що розробляються фахівцями з гігієни харчування, з врахуванням природних, соціальних умов, статево-вікових та професійних параметрів і т.п. В цілому дані норми харчування обмежені двома основними рівнями, що прийняті як світовою спільнотою, так і підтверджені практикою, тобто нормою верхньої межі раціонального (оптимального) харчування, перевищення якої породжує проблему переїдання і надлишкову вагу, та нормою мінімального продовольчого споживання, яка визначає нижню межу необхідного надходження поживних речовин. Норма раціонального харчування, що рекомендована Українським НДІ харчування на кінець 90-х років, становила 2928 ккал на добу, незважаючи на те, що на початку 90-х років вона була прийнята на рівні 3450 ккал на добу [155, с. 52]. Раціональна норма споживання м'яса і м'ясопродуктів становить 83 кг (в т.ч. свинини – 41,5 кг), а мінімальна норма споживання – 52 кг (свинини – 26 кг).

Норма споживання продукції лежить в основі розрізнення одних з важливіших понять ринкової економіки – реального і потенційного попиту. Як справедливо зазначається в наукових розвідках [139, с. 140], реальний (фактичний) попит (його обсяг в більшій чи меншій мірі містяться в даних офіційної державної статистики при визначенні балансів виробництва і споживання окремих продуктів) складається залежно від рівня доходів населення, його купівельної спроможності і цін на ринку. Потенційний попит – може визначатися залежно від рівня нормативної потреби населення у конкретних видах продуктів та їх нормативної потреби для виробництва.

Прогнозування чисельності населення є невід’ємною складовою для визначення обсягів реального і потенційного попиту на перспективу. Воно може здійснюватися на основі використання декількох методів. З цією метою найчастіше використовують демографічний метод або ж методи екстраполяції чисельності населення [106, с. 24].

У разі застосування демографічного методу перспективна чисельність населення розраховується за формулою:

$$S_m = S_0 (W)^m, \quad (3.8)$$

$$\text{де } W = (X_n / X_1)^{1/(n-1)}$$

Зміст показників формули (3.8) наступний:

S_m – чисельність населення на прогнозну дату;

S_0 – чисельність населення на початкову дату;

W – середньорічний коефіцієнт зміни чисельності населення у базовому періоді;

m – кількість років у прогнозованому періоді;

X_n – кінцевий рівень динамічного ряду;

X_1 – початковий рівень динамічного ряду.

Використання методу екстраполяції більш зручне для розрахунків перспективної чисельності населення в Тернопільській області, оскільки темпи спаду чисельності майже однакові і мають незначні коливання протягом попередніх років.

Шуканий фонд споживання свинини буде дорівнювати добутку норми споживання на передбачувану чисельність населення в регіоні.

Прогнозування ринку включає декілька етапів, в основі яких знаходяться певні результативні ознаки, кількісні або якісні параметри, що характеризують його розвиток. Критерієм виконання цих умов може стати рівень споживання свинини, а саме: фізіологічно обґрунтований мінімум і раціональні норми споживання свинини на душу населення.

Тому прогнозування раціонального рівня виробництва, споживання, попиту і пропозиції свинини у Тернопільській області доцільно поєднати з кількісним досягненням вказаних критеріїв, що використовуються для оцінки регіонального ринку свинини. Вони є основою визначення періоду прогнозування, а їх аналіз дозволяє обґрунтувати цільові етапи розвитку ринку свинини, тісно пов'язаних із вирішенням стратегічних завдань його формування:

- I етап – забезпечення мінімальних норм споживання свинини населенням регіону (фізіологічного мінімуму);
- II етап – досягнення раціональних (оптимальних) норм споживання свинини (потенційного попиту);
- III етап – експортно-орієнтований розвиток регіонального ринку свинини.

Слід зазначити, що при збереженні існуючих темпів спаду продуктивності у свинарстві, як свідчать розрахунки, виробництво свинини в сільськогосподарських підприємствах області буде повністю ліквідовано протягом наступних 10 років.

Прогнозування тенденцій відтворення стада свиней в області, що за М.Д. Кондратьєвим належить до третього типу передбачень, засвідчує звужену динаміку чисельності поголів'я свиней в усіх категоріях сільськогосподарських виробників із громадського чи приватного сектора економіки. Причому, екстраполяція розвитку досліджуваного процесу описується також третім варіантом моделі циклічних коливань відтворення стада (рис.3.5). Припинення відтворення поголів'я свиней, за умови незмінності його циклічної динаміки, в суспільному секторі виробництва наступить близько через 13 років, а в цілому по регіону – через 25 років.

Встановлені тенденції галузевого розвитку мають негативну дію на формування ринку свинини в Тернопільській області. Темпи скорочення виробництва свинини в регіоні в 1,3-2,0 раза є вищими від аналогічних показників відтворення поголів'я свиней. Цей висновок вказує на першочергову необхідність впровадження заходів по стабілізації виробництва свинини, особливо в сільськогосподарських підприємствах.

Таким чином, за критичний період прогнозування ринкових фондів виробництва свинини рекомендуємо вибрати проміжок часу, що дорівнює мінімальній тривалості тенденції досліджуваних економічних процесів в Тернопільській області – 10 років, звідси обґрунтовані терміни реалізації запропонованих етапів розвитку ринку на перспективу, враховуючи його сучасний стан, а також мінімальні і раціональні норми споживання продуктів, становитимуть відповідно: I етапу – 2008 р., II етапу – 2013 р.

Виходячи з того, що попит як економічна категорія характеризує обсяг товарів, які може придбати фактичний або потенційний покупець за певний період, за певною ціною і при фактичному рівні одержуваних доходів (попит на товар або послуги це не вся потреба, а лише платоспроможна), його характеризує такий показник як обсяг споживання. На перспективу прийнято, розмір доходів населення буде формувати платоспроможний попит на ринку свинини, який забезпечуватиме сукупний попит відповідно до науково обґрунтованих норм споживання

свинини – мінімальної – 26,0 кг і раціональної – 41,5 кг. На основі цього, беручи до уваги прогнозну чисельність населення в області, можна розрахувати фонд споживання свинини у перспективі (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Прогнозні показники чисельності населення і фонду споживання свинини в Тернопільській області

Регіон	Функція зміни чисельності населення	Чисельність населення, тис. чол.		Фонд споживання, тонн	
		I етап (2008 р.)	II етап (2013 р.)	I етап (2008 р.)	II етап (2013 р.)
Бережанський	$Y = 47,05 - 0,25 x$	43,55	42,30	1132,3	1807,32
Борщівський	$Y = 78,89 - 0,57 x$	70,91	68,06	1843,66	2942,76
Бучацький	$Y = 67,27 - 0,01 x$	67,13	67,08	1745,38	2785,89
Гусятинський	$Y = 69,79 - 0,47 x$	63,21	60,86	1643,46	2623,21
Заліщицький	$Y = 55,79 - 0,27 x$	52,01	50,66	1352,26	2158,41
Збаразький	$Y = 62,11 - 0,33 x$	57,49	55,84	1494,74	2385,83
Зборівський	$Y = 48,51 - 0,25 x$	45,01	43,76	1170,26	1867,91
Козівський	$Y = 42,47 - 0,17 x$	40,09	39,24	1042,34	1663,73
Кременецький	$Y = 76,51 - 0,19 x$	73,85	72,90	1920,10	3064,77
Лановецький	$Y = 34,96 - 0,40 x$	29,36	27,36	763,36	1218,44
Монастириський	$Y = 37,05 - 0,35 x$	32,15	30,40	835,90	1334,22
Підволочиський	$Y = 48,98 - 0,48 x$	42,26	39,86	1098,76	1753,79
Підгаєцький	$Y = 24,83 - 0,25 x$	21,33	20,08	554,58	885,19
Теребовлянський	$Y = 74,90 - 0,54 x$	67,34	64,64	1750,84	2794,61
Тернопільський	$Y = 57,11 + 0,85 x$	69,01	73,26	1794,26	2863,91
Чортківський	$Y = 83,72 - 0,36 x$	78,68	76,88	2045,68	3264,22
Шумський	$Y = 37,58 - 0,24 x$	34,22	33,02	889,72	1420,13
м. Тернопіль	$Y = 233,9 + 0,32 x$	238,38	239,98	6197,88	9959,17
Область	$Y = 1181,42 - 3,96 x$	1125,98	1106,18	29275,48	46728,17

Розрахунки демографічної ситуації вказують на подальше скорочення кількості населення регіону, зокрема, найбільші темпи спаду

будуть спостерігатися у Борщівському і Тербовлянському районах, а збільшення кількості населення – лише у Тернопільському районі і м. Тернополі. В цілому по області щорічне скорочення чисельності населення дорівнюватиме майже 4 тис. чоловік.

Як свідчать дані таблиці 3.4, чисельність населення у Тернопільській області передбачається: у 2008 р. – 1125,98 і у 2013 р. – 1106,18 тис. чол.

Не зважаючи на загальне зменшення кількості населення в перспективі, прогнозований фонд продовольчого споживання свинини зросте з 29,2 до 46,7 тис. тонн відповідно, або в 1,6 рази, що буде зумовлено досягненням раціональних норм харчування населення в області.

Найбільші розміри ринкових фондів споживання свинини протягом поетапної реалізації прогнозованих заходів, не враховуючи м. Тернопіль, передбачаються у Чортківському, Кременецькому і Борщівському, найменші – в Підгаєцькому, Лановецькому і Монастириському районах. Слід зауважити, що Кременецький і Борщівський райони належать до групи регіонів із недостатнім і нижче середнього забезпеченням інфраструктурою ринку свинини в області.

У прогнозуванні фондів споживання потрібно вважати, що загальний попит включає не лише потребу свинини на задоволення особистого споживання населення, а й на корм звірам, виробниче споживання продукції, при якому, як правило, виникають певні втрати, що повинні також бути врахованими (таблиця 3.5).

Виробниче споживання свинини разом із втратами, як свідчать розрахунки, становили протягом останніх років близько 0,5 % від величини внутрішнього попиту на свинину. Таким чином, розмір виробничого споживання і втрат свинини є несуттєвим з точки зору їх впливу на загальну тенденцію формування ринкових ресурсів свинини,

однак для визначення сукупного попиту доцільно збільшити значення фондів споживання свинини на регіональному ринку в розмірі 0,5 %.

Таблиця 3.5

Прогноз рівня виробництва, споживання, попиту і пропозиції свинини в Тернопільській області на 2008 р., тонн

Регіон	Виробництво (фактично)	Прогноз на 2008 р.				Відхилення прогнозного рівня виробництва від фактичного (+/-)
		виробництво	фонд споживання	виробниче споживання і втрати	Пропозиція (+), попит (-)	
Бережанський	326,60	625,83	1132,30	5,66	-512,13	299,23
Борщівський	1355,03	2664,10	1843,66	9,21	811,23	1309,07
Бучацький	1046,92	2091,73	1745,38	8,72	337,63	1044,81
Гусятинський	1325,01	2602,70	1643,46	8,21	951,03	1277,69
Заліщицький	959,98	1854,47	1352,26	6,76	495,45	895,37
Збаразький	1061,42	2191,72	1494,74	7,47	689,51	1130,30
Зборівський	802,14	1574,75	1170,26	5,85	398,64	772,61
Козівський	763,44	1460,50	1042,34	5,21	412,95	697,06
Кременецький	969,41	1868,42	1920,10	9,60	-61,27	899,01
Лановецький	912,79	1708,55	763,36	3,81	941,38	795,76
Монастириський	426,97	804,53	835,90	4,17	-35,53	377,56
Підволочиський	978,43	1928,60	1098,76	5,49	824,35	950,17
Підгаєцький	282,31	539,17	554,58	2,77	-18,17	256,86
Теребовлянський	1000,57	2018,11	1750,84	8,75	258,52	1017,54
Тернопільський	787,00	1489,63	1794,26	8,97	-313,6	702,63
Чортківський	1128,90	2234,70	2045,68	10,22	178,80	1105,80
Шумський	886,34	1678,82	889,72	4,44	784,66	792,48
м. Тернопіль	43,55	60,58	6197,88	30,98	-6168,27	17,03
Область	15057,21	29421,86	29275,48	146,67	0,0	14364,65

Розділивши необхідний обсяг виробництва свинини для забезпечення рівня споживання у 2008 р. на фактичну чисельність свиней і період їх відгодівлі у році, одержимо середньодобовий приріст свиней, при якому буде забезпечено мінімальні обсяги споживання свинини населенням області і виробничі потреби.

Розрахунки показують, для забезпечення прогнозних рівнів споживання продукції на I етапі розвитку ринку, при умові збереження існуючого поголів'я свиней, середньодобові прирости у свинарстві області повинні становити 279 грамів на голову. При цьому загальне збільшення виробництва свинини в окремих районах не зможе забезпечити мінімально необхідних обсягів її споживання.

Наприклад, як видно з таблиці 3.5, попит на свинину буде незадоволений у Бережанському, Кременецькому, Підгаєцькому, Монастириському і Тернопільському районах та в м. Тернополі. Перевищення пропозиції над попитом у решти районів сприятиме розподілу свинини в ті регіони області, де пропозиція свинини є недостатньою. Слід мати на увазі, що перевищення пропозиції над попитом в районах області не означатиме задоволення потенційного попиту споживачів у них, визначеного згідно нормативних потреб, що забезпечують раціональний науково обґрунтований рівень споживання свинини і задоволення виробничих потреб. В цей період прогнозується обмежений внутрішньообласний рух продукції для задоволення попиту передусім в Тернопільському районі і м. Тернополі.

Досягнення раціональних норм споживання свинини в Тернопільській області передбачається у 2013 р. при цьому продуктивність тварин повинна зрости в 1,5 раза у порівнянні з 2008 р. і становити 445 грамів на голову. При перевищенні вказаного рівня продуктивності в свинарстві і збільшенні чисельності поголів'я свиней можливе інтенсивне нарощування експортного потенціалу регіону, що буде характеризувати III етап розвитку ринку свинини.

В цілому також можливий варіант розвитку ринку свинини, що не передбачав би міжрайонного розподілу продукції і забезпечував би самодостатній рівень виробництва свинини в окремих районах області. Для його реалізації є необхідним досягнення середньодобових приростів свиней різної величини в розрізі районів.

Як видно з рис. 3,7, мінімально необхідне значення продуктивності

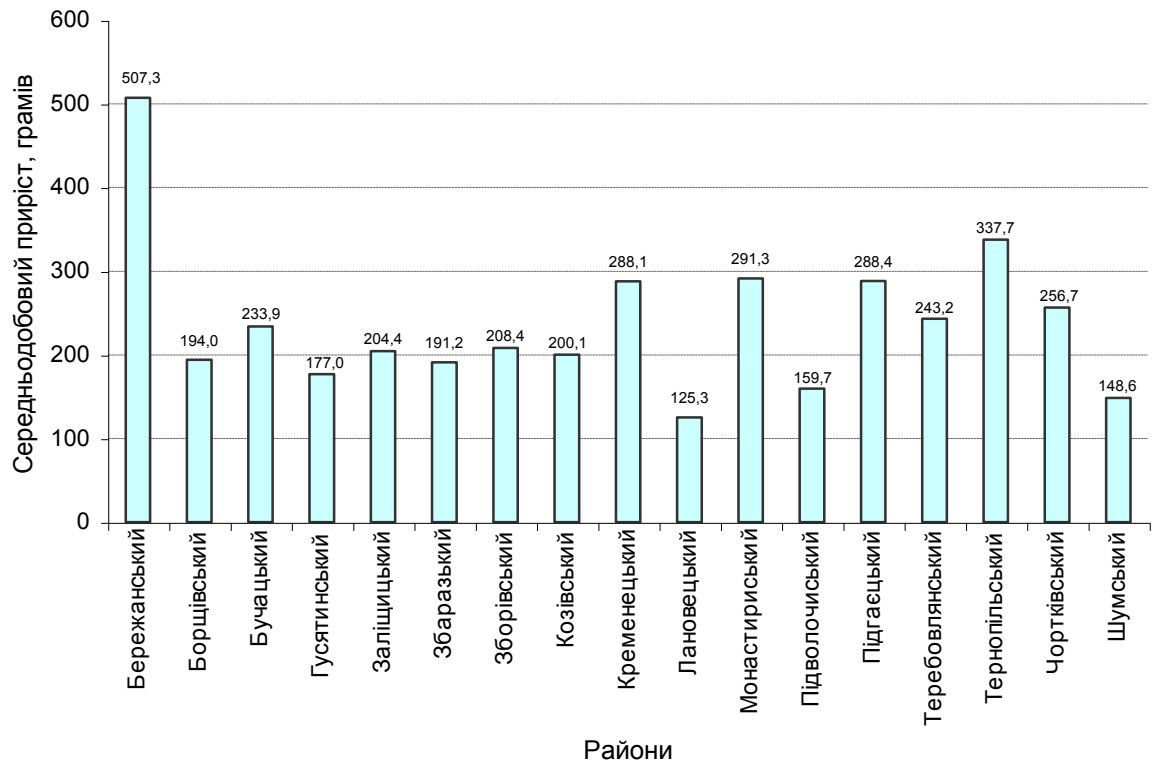

Рис. 3.7. Прогнозний рівень продуктивності свиней по районах для забезпечення самодостатнього розвитку ринку свинини Тернопільської області у 2008 р.

свиней – середньодобових приростів – повинно становити 125,3 грамів – в Лановецькому районі, а максимальне – в Бережанському – 507,3 грамів.

Отже, стабілізація чисельності наявного поголів'я свиней і поетапне підвищення продуктивності галузі свинарства, зможуть забезпечити реалізацію прогнозованих заходів розвитку ринку свинини, спрямованих на поступове досягнення мінімально необхідного і раціонального рівня споживання свинини населенням.

Висновки до розділу III

1. Важливим чинником у забезпеченні стабільності ринку є стійкість виробництва свинини. Для її визначення слід використовувати показники зовнішньої, внутрішньої, часової і просторової, а також загальної стійкості виробництва. Розрахунок загального (інтегрального) показника стійкості дозволяє встановити його сукупність значень і місце кожного із 17 районів області у ранжированому ряді за величиною коефіцієнта I_c .

Найвищий рівень загальної стійкості виробництва свинини на 100 га ріллі характерний для Бучацького і Гусятинського (показник загальної стійкості (I_c) дорівнює відповідно 0,831 і 0,782), а найнижчий – Підгаєцького і Бережанського районів Тернопільської області (відповідно 0,454 і 0,347).

2. Загальний аналіз ринкової інфраструктури вказує на значні різниці у ступені забезпечення її елементами в районах області. Розрахунками встановлено: між ступенем регіональної забезпеченості інфраструктурою ринку свинини і трудомісткістю виробництва продукції в свинарстві існує стійкий негативний кореляційний зв'язок (-0,30). Тобто, можна вважати доведеним вплив інфраструктури ринку на економічну ефективність виробництва продукції у свинарстві.

Одержаний результат підтверджує факт нижчого рівня трудомісткості виробництва свинини у тих районах області, які володіють вищим ступенем забезпеченості ринковою інфраструктурою, і, навпаки, недостатнє забезпечення нею є ознакою високої трудомісткості і низької продуктивності праці у галузі.

3. Враховуючи нормативні і фактичні норми споживання свинини, фактичний рівень виробництва та встановлені їх тенденції, нами обґрунтовано напрями розвитку ринку свинини на перспективу.

Обґрунтовані терміни розвитку ринку на перспективу, беручи до уваги його сучасний стан, а також мінімальні і раціональні норми споживання продуктів, становитимуть відповідно: I етапу – 2008 р., II етапу – 2013 р і III етапу – після 2013 р.

4. Не зважаючи на скорочення кількості населення в області у перспективі, прогнозований фонд продовольчого споживання свинини зросте з 29,2 у 2008 р. до 46,7 тис. тонн у 2013 р. відповідно, або в 1,6 рази, що буде зумовлено досягненням раціональних норм харчування населення в області.

Найбільші розміри ринкових фондів споживання свинини протягом поетапної реалізації прогнозованих заходів, крім м. Тернопіль, передбачаються у Чортківському, Кременецькому і Борщівському, найменші – в Підгаєцькому, Лановецькому і Монастириському районах.

5. Розрахунки вказують, що досягнення раціональних норм споживання свинини в Тернопільській області передбачається у 2013 р. при цьому продуктивність тварин повинна зрости в 1,5 раза у порівнянні з 2008 р. і становити 445 грамів на голову. При перевищенні даного рівня продуктивності в свинарстві і збільшенні чисельності поголів'я свиней можливе інтенсивне нарощування експортного потенціалу регіону, що буде характеризувати III етап розвитку ринку свинини в Тернопільській області.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота є системним дослідженням організаційно-економічних основ формування ринку свинини, яке полягає у розробленні науково обґрунтованих теоретичних і практичних положень щодо розв'язання актуальних проблем його формування. Основні із них дозволяють зробити наступні висновки і пропозиції:

1. Формування ринку свинини в Україні відбувається під впливом дії факторів, які умовно поділяються на динамічні (економічні, організаційно-технологічні, екологічні), і відносно статичні, що не можуть бути змінені в коротко- чи середньостроковому періодах (природно-кліматичні, біологічні, соціально-культурні). При цьому природний, виробничий і науковий потенціал України дозволяє сформувати цивілізований ринок свинини в державі та забезпечити входження України до головних її виробників і експортерів у світі.

2. У відтворенні стада свиней виявлена циклічність його розвитку: середньострокові періоди коливань становлять 4-5, а довгострокові – 10-12 років. Визначені параметри циклічних коливань дозволяють створити науково обґрунтовану систему прогнозування тенденцій розвитку поголів'я свиней та їх чисельності. Закономірності циклів відтворення поголів'я свиней є основою антициклічного регулювання, а тому отримані результати можуть бути використані для розробки сучасної економічної політики у галузі і на ринку свинини.

3. Скорочення поголів'я свиней негативно позначилося на обсягах виробництва і реалізації свинини. Не зважаючи на це, існують можливості для рентабельного ведення виробництва у галузі. Для виявлення цих можливостей запропоновано доповнити методику аналізу досліджуваних проблем за допомогою показника номінальної рентабельності. Його значення, обчислені на прикладі Тернопільської області, становили: у 1999 – 166,6, 2000 – 17,9, у 2001 р. – 7,97 %. Таким чином, виробництво живої ваги свиней в регіоні було б рентабельним при умові досягнення в решти

районів області можливих значень максимальної ціни реалізації і мінімальної собівартості продукції, що фактично існують на ринку.

4. Основна кількість свинини, вирощеної сільськогосподарськими виробниками, реалізується поза межами середньогуртового сировинного ринку. Для структури продажу свиней сільськогосподарськими підприємствами характерна різка переорієнтація каналів реалізації протягом 1990-2002 рр. Основним каналом збуту свиней є продаж населенню через систему громадського харчування (включаючи продаж і видачу в рахунок оплати праці) і пряма реалізація на ринку, через власні магазини, ларки, палатки. На їх частку припадає понад 70 % від загального продажу свиней в сільськогосподарських підприємствах, що свідчить про депресивний стан формування товарної пропозиції свинини на ринку.

5. Еластичність пропозиції і попиту від ціни є вищою на продовольчому, ніж на сировинному ринку свинини. В кількісному вимірі ступінь кореляції ціни і пропозиції на продовольчому ринку свинини перевищує аналогічний показник на сировинному ринку майже в 1,5 раза. Фактично це вказує на величину і необхідність демонополізації середньогуртового сировинного ринку.

6. У короткостроковому періоді коливання ціни і пропозиції на продовольчому ринку свинини мають низький ступінь кореляції, а зміна обсягів пропозиції в більшій мірі визначається неціновими факторами і закономірною періодичністю.

Вказані закономірності важливо використовувати у розробці маркетингової стратегії підприємств, при прогнозуванні ринкової кон'юнктури, а також враховувати при оцінці інтересів та поведінки споживачів на ринку свинини в короткостроковому періоді.

7. Як безпосередній засіб формування ринку свинини доцільним є розвиток його інфраструктури. Між ступенем забезпеченості інфраструктурою ринку свинини і трудомісткістю виробництва продукції в свинарстві існує стійкий негативний кореляційний зв'язок (-0,30). Із

збільшенням рівня забезпечення ринковою інфраструктурою зменшується розмір грошових затрат на одиницю продукції і рівень збитковості галузі в цілому. Необхідною і фундаментальною основою ефективної моделі організації ринку свинини є обґрунтування виробничої, обслуговуючої, обмінної та координуючої інфраструктури.

8. Запропоновані концептуальні засади комплексного і ефективного формування ринку на перспективу передбачають не лише стабільність виробництва продукції, а й забезпечення інституційної, функціональної і нормативно-правової складових. При цьому головне завдання успішного формування ринку свинини полягає у сталому збільшенні обсягів виробництва і споживання свинини на душу населення.

Для прогнозування циклічних залежностей відтворення стада тварин, виробництва, реалізації і споживання свинини, доцільно використовувати розроблену у дисертації модель, яка дозволяє схематизувати циклічні коливання досліджуваних параметрів ринку свинини і охарактеризувати можливі напрями розвитку прогнозованих економічних процесів в майбутньому.

9. За результатами дослідження запропоновано парадигму взаємозв'язків між встановленими циклічними коливаннями на ринку свинини. В її основу покладено принцип детермінації: масове оновлення маточного стада свиней – цикли відтворення – цикли виробництва – цикли пропозиції – цикли попиту. Враховуючи нормативні і фактичні норми споживання свинини, досягнутий рівень виробництва та встановлені тенденції, у дисертації обґрунтовано стратегічні етапи розвитку ринку свинини на перспективу, терміни яких становитимуть відповідно: I етапу – до 2008 р., II етапу – до 2013 р і III етапу – після 2013 р.

Дотримання визначених пріоритетів у формуванні ринку свинини дозволить прискорити досягнення стабілізації виробництва і споживання свинини, забезпечить перехід до економічного зростання, поживлення кон'юнктури і експортно-орієнтованого розвитку ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5) / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 647 с.
2. Азізов О.П. Про стан та стабілізацію тваринництва України // Економіка АПК. – 2000. – № 10. – С.32.
3. Алибеков М.М., Лукинов М.П. Проблемы развития сельскохозяйственного рынка // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1994. – № 2. – С. 4-8.
4. Алексійчук Т.В. Вплив рівня годівлі свиней на ефективність виробництва свинини // Економіка АПК. – 2002. – № 1. – С.76-80.
5. Алексійчук Т.В. Підвищення ефективності виробництва свинини // Економіка АПК. – 2002. – № 10. – С.86-88.
6. Андрійчук В.Г. Ціна як інструмент аналізу, оцінки і прогнозу економічних та виробничих параметрів розвитку підприємства // Економіка АПК. – 2002. – № 3. – С.65-70.
7. Байдала В.В. Цінова еластичність як інструмент економічного прогнозування // Економіка АПК. – 2001. – № 10. – С.86-89.
8. Бетин А.Н. Новое в производстве свинины. – М.: Знание, 1990. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Сельское хозяйство»; № 5).
9. Бидзюра И.П. Животноводство столичной области в переходных рыночных условиях // Економіка АПК. – 1998. – № 11. – С.76.
10. Білоусько Я.К. Застосування норми прибутку для регулювання економічних відносин // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С.8-9.
11. Білоусько Я.К. Концепція формування продовольчих ресурсів на контрактній основі // Економіка України. – 1994. – № 7. – С.69.
12. Білоусько Я.К., Більський В.Г. Інфраструктура і принципи контрольної системи формування продовольчих ресурсів // Економіка АПК. – 2001. –

- №2. – С.47-53.
- 13.Бондар Й. Тваринництво України: минуле і майбутнє // Тваринництво України. — 1997. – № 9. – С.3.
- 14.Борщевський Л.П. Шляхи структурних перетворень в агропромисловому комплексі // Економіка АПК. – 1995. – № 1. – С. 68.
- 15.Борщевський П.П., Дейнеко Л.В., Савчур-Шекмар Н.А. Методологічні засади оцінки регіонального розвитку харчової промисловості // Економіка АПК. – 1996. – № 3. – С. 23.
- 16.Богуцький О.А., Федоренко О.С., Михайлов С.І. Шляхи підвищення економічної ефективності свинарства // Економіка АПК. – 1995. – № 6. – С.52-57.
- 17.Буркат В. Концептуальні підходи до формування галузі м'ясного скотарства // Тваринництво України. – 1997. – № 4. – С.9.
- 18.Вербовіков А.І., Хлюпка І.І., Стукач Т.М. Виробництво продукції птахівництва в Україні та її місце у світовому ринку // Економіка АПК. – 1997. – № 2. – С.77.
- 19.Вінничук Д. М'ясне скотарство: аспект галузі // Тваринництво України. — 1997. – № 4. – С.15.
- 20.Гайдуцький П.И. Межотраслевые связи в агропромышленном комплексе. – К.: Вища школа, 1998. – 191 с.
- 21.Гайдуцький П.І. Розвиток багатокладного господарювання та конкурентоспроможного агропромислового виробництва // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С.19-22.
- 22.Гарбуз М. Інтенсифікація тваринництва – гарантія продовольчого достатку // Економіка України. – 1994. – № 9. – С. 3.
- 23.Гатаулін А.М., Гаврилов Г.В., Харитонова Л.А. Економіко-математичні методи в плануванні сільськогосподарського виробництва: Пер. з рос. – К.: Вища шк., Головне вид-во, 1989. – 260 с.
- 24.Герасимчук В.Г. Маркетинг: теорія і практика. – К.: Вища школа, 1994. –

327 с.

25. Герасимчук М. Економічні та інвестиційні умови інвестиційної діяльності // Економіка АПК. – 1994. – № 12. – С.3.
26. Гильдман З.Д. Промышленная технология на свинофермах. – М.: Знание, 1984. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Сельское хозяйство»; № 12).
27. Гойчук О.І. Агропродовольча стратегія США // Економіка АПК. – 2003. – № 4. – С.133-137.
28. Голомша Н.Є. Організаційно-економічні основи формування ринку молока та молочної продукції: Дис...канд. екон. наук: 08.07.02. – Тернопіль., 2001. – 160 с.
29. Гончаренко І. М'ясне скотарство провідних країн Європи // Тваринництво України. – 1997. – № 4. – С.30.
30. Гончаров В.Д., Ключаков В.А. Комплексное развитие сельского хозяйства и перерабатывающей промышленности. – М.: Агропромиздат, 1988. – 127 с.
31. Грейсон Д., Дейл К. Американский менеджмент на пороге XXI века. – М.: Экономика. – 1991. – С.32.
32. Грузинов В.П., Мамедовал Н. Рынок и предпринимательство // Пищевая промышленность. – 1992. – № 10. – С. 3-5.
33. Губський Б.В. Аграрний ринок. – К.: “Нора-прінт”, 1998. – 184 с.
34. Гуревичев М. Економіка в період переходу до ринкових відносин // – 1996. – № 3. – С. 66.
35. Дадашев Б.А. Ціноутворення і ціни на продукцію сільського господарства в сучасних умовах // Економіка АПК.– 2003. – № 7. – С. 128.
36. Довганчин Г.В. Роль державного регулювання економічних відносин в агропромисловому виробництві // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С.3-7.
37. Довганчин Г.В., Шморгун Л.Г. Ціновий механізм у системі економічних відносин в агропромисловому комплексі // Економіка АПК. – 2000. – № 4. – С.65-69.

38. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Рынок: микроэкономическая модель / Пер. с англ. В. Лукашевича и др. под общ. ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. – С.-Петербург. – 1992. – 496 с.
39. Дробот В.І., Толкач М.І. Прогнозування і планування агропромислового виробництва в ринкових умовах // Економіка АПК. – 2002. – № 6. – С.11-15.
40. Економіка України у 1994 році. // Урядовий кур'єр. – 1995. – 2 лютого. – С. 8-9.
41. Елисеєв И.И. Статистические методы измерения связей / Под ред. А.И. Жигорева. – Л.: Изд. Ленинградского ун-та, 1982. – 136 с.
42. Жаринов А.В. Науково-технічний прогрес і структура АПК. – К.: Політвидав України, 1989. – 72 с.
43. Закон України “Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” // Економіка АПК. – 1998. – № 3. – С.90.
44. Закон України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років” // Відом. Верхов. Ради України – 2001. – № 1. – С.233-236.
45. Закон України “Про захист економічної конкуренції” // Відом. Верхов. Ради України – 2001. – № 12. – С.244-264.
46. Закон України “Про кооперацію” // Економіка АПК. – 2003. – № 9. – С.142-150.
47. Закон України “Про особисте селянське господарство” // Економіка АПК. – 2003. – № 9. – С.150-152.
48. Зельднер А., Гончаров В. Пищевая промышленность в условиях перехода к рынку // Вопросы экономики. – 1993. – № 6. – С. 132.
49. Зойналов М. Формирование межотраслевых связей АПК в условиях перехода к рынку: региональные аспекты // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1993. – № 4. – С. 39.

- 50.Зубець М.В. Реформування агропромислового комплексу України // Вісник аграрної науки. – 1999. – № 1. – С. 5.
- 51.Іванух Р.А., Пантелейчук М.М., Поповня І.В. Довідник економічних показників сільського господарства. – К.: Урожай, 1979. – 220 с.
- 52.Іващук О.Т. Математичні методи та моделі в управлінні виробництвом. – К.: 1993. – 177 с.
- 53.Как продать ваш товар на внешнем рынке. Справочник. (Отв. ред. Ю.А.Савинов). – М.: Мысль, 1991. – 365 с.
- 54.Кабанов В.Д. Интенсификация производства свинины. – М.: Знание, 1986. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Сельское хозяйство»; № 4).
- 55.Калінчик М.В., Шовкалюк В.С. Рівень споживання продуктів харчування як основа розробки стратегії розвитку АПК // Економіка АПК. – 2001. – № 3. – С. 20-25.
- 56.Калита Н.С., Спицына Т.Ю., Кожуховский И.С. Цены и ценообразование. Состояние, проблемы, перспективы. – К.: Вища школа, 1988. – 219 с.
- 57.Карасик Ю.М. Аграрно-промисловий комплекс України: стан і проблеми // Економіка АПК. – 1995. – № 1. – С. 12.
- 58.Клюкач В.А. Розв'язок ринкової інфраструктури в АПК // Економіка АПК. – 2003. – № 9. – С. 127-131.
- 59.Коваленко В.П. Всемирный рынок: экономические законы развития. – М.: Экономика, 1990. – 128 с.
- 60.Коваленко Ю.С. Концептуальні основи організації сільськогосподарського ринку в Україні // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С.105.
- 61.Ковальський В.С., Шумейко О.А. Використання економіко-математичного моделювання в агробізнесі // Економіка АПК. – 1996. – № 2. – С. 53.
- 62.Ковальчук Т.М. Оперативний аналіз кон'юнктури ринку // Економіка АПК. – 2002. – № 3. – С.42-50.
- 63.Ковіньков В., Зуб Е. Тваринництво – галузь економічно вигідна //

- Тваринництво України. – 1996. – № 2. – С.1.
64. Комаров В.И., Мухачев А.В. Предприятия пищевой промышленности при переходе к рынку // Пищевая промышленность. – 1993. – № 6. – С.3-5.
65. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Феміна, 1996. – 64 с.
66. Корінько М.Д. Новий етап реструктуризації м'ясо-продуктового підкомплексу України // Економіка АПК. – 1998. – № 11. – С.25.
67. Корінько М.Д. Оцінка розвитку тваринництва в сучасних умовах // Економіка АПК. – 1999. – № 3. – С. 57.
68. Котлер Ф. Основы маркетинга. – М.: Прогресс, 1990. – 736 с.
69. Кошик О.І. Використання сплайн-функцій в аналізі рядів динаміки сільського господарства України // Економіка АПК. – 1996. – № 5. – С. 43.
70. Кропивко М.Ф. Організаційно-функціональні аспекти побудови системи моніторингу продовольчого ринку // Економіка АПК. – 1996. – № 5. – С. 56.
71. Кропивко М.Ф., Коваленко Ю.С., Дудка К.С. Інформаційна підтримка державного управління сільським господарством // Економіка АПК. — 1996. – № 9. – С.3-9.
72. Кузнецов О.М. Регіональні особливості формування ринку продовольства в Закарпатті // Економіка АПК. – 1998. – № 1. – С.96.
73. Кузубов М.В. Аналіз і оцінка ситуації на ринку агро продовольчих товарів // Економіка АПК. – 2002. – № 6. – С.88-92.
74. Кучма Л.Д. Формування аграрної політики в Україні // Економіка АПК. — 1995. – № 1. – С.3.
75. Ковальчук Т.М. Оперативний аналіз кон'юнктури ринку // Економіка АПК. – 2002. – № 3. – С.50.
76. Колесов О.С. Визначення місткості ринку збуту зерна як складова система маркетингового аналізу // Економіка АПК. – 2002. – № 11. – С.106-112.
77. Корінько М.Д. Новий етап реструктуризації м'ясопродуктового

- підкомплексу України // Економіка АПК. – 1998. – № 11. – С.25-31.
- 78.Кузубов М.В. Аналіз і оцінка ситуації на ринку агро продовольчих товарів в Україні // Економіка АПК. – 2002. – № 6. – С.88-92.
- 79.Лилик І.В. Українське м'ясо: непростя доля... // Маркетинг в Україні. – 2002. – № 4. – С. 4-8.
- 80.Лисецький А., Іванух Р., Осинський С., Барановська В. Про деякі питання аграрної політики // Економіка України. – 1996. – № 9. – С.52-60.
- 81.Лукінов І.І. Ефективно реформувати агропродовольчу сферу // Економіка АПК. – 1995. – № 4. – С.3.
- 82.Лукінов І.І. Про підсумки діяльності закладів відділення економіки НАН України в 1995 році і перспективи розвитку фундаментальних досліджень // Економіка України. – 1996. – № 8. – С. 5
- 83.Лукінов І.І. Стратегія і механізми пореформеного розвитку АПК // Економіка АПК. – 2002. – № 8. – С.6-10.
- 84.Макаренко П.М. Причини аграрної кризи і недооцінка ролі держави в умовах ринкових перетворень // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С.22-29.
- 85.Малес В.М., Стратілат О.А. Адаптація управління регіональними ланками АПК до умов ринку // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 7. – С. 71.
- 86.Маракулин П.П. Региональные особенности размещения сельскохозяйственного производства. – К.: Наукова думка, 1986. – 216 с.
- 87.Мелюхина О., Серова Е. К проблеме монополизма в сфере переработки сельскохозяйственной продукции // Вопросы Экономки. – 1994. – № 5. – С. 66.
- 88.Мельник Л.Ю., Макаренко П.М. Концентрація виробництва в сільському господарстві: тенденції і перспективи // Економіка АПК. – 2002. – № 2. – С.11-17.
- 89.Месель-Веселяк В.Я. Криза у тваринництві і шляхи виходу з неї // Тваринництво України. – 1997. – № 10. – С.12.
- 90.Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного сектора України: здобутки і

- проблеми // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С.3-7.
- 91.Мировой рынок мяса. Свинина // <http://www.aris.ru>.
- 92.Михайлов С.І. Економічні умови функціонування маркетингу в м'ясо-молочному підкомплексі // Економіка АПК. – 1998. – № 4. – С. 60.
- 93.Мороз В.В. Розвиток ринкової інфраструктури в АПК // Економіка АПК. – 2001. – № 3. – С.82-83.
- 94.Мосіюк П.О. Три глобальні вимоги і три економічні моделі ринкової економіки // Економіка АПК. – 2000. – № 11. – С.5-8.
- 95.Мясная промышленность: основные вопросы // <http://www.aris.ru>.
- 96.Народне господарство України в 1992 році. Стат. щорічник / Міністерство статистики України. – К.: Техніка, 1993. – 464 с.
- 97.Народне господарство України в 1994 році. Стат. щорічник / Міністерство статистики України. – К.: Техніка, 1995. – 520 с.
- 98.Науково-технічний прогрес у сільському господарстві: планування, управління, ефективність / За ред. В.В. Юрчишина. – К.: Урожай, 1985. – 320 с.
- 99.Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: Матеріали Круглого столу (1 листопада 2000 р.) / Відп. ред. С.І. Пирожков, Б.В. Губський, А.І. Сухоруков. – К.: Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки та оборони України, 2001. – 121 с.
- 100.Національна програма розвитку сільськогосподарського виробництва України на 1996-2005 роки // Економіка АПК. – 1995. – № 11. – С.9-45.
- 101.Неборачко О.В. Сучасні пропорції у торгівлі та споживанні продовольчих товарів // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С.82-89.
- 102.Окопний О.М. Відродження тваринництва в Україні та напрями його розвитку // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С.8-14.
- 103.Олефір В.К. Оптовий ринок продовольчих товарів у місті // Вісник аграрної науки. – 1998. – № 3. – С. 62.

- 104.Олійник В.М. Развитие агропромышленного производства в условиях перехода к рынку. – Тернополь: Збруч, 1992. – 112 с..
- 105.Олійник В.Я., Крайнюк В.М., Алексійчук В.М. Взаємодія об'єктивних і суб'єктивних факторів ц процесі ринкового реформування економіки // Економіка АПК. – 1997. – № 6. – С. 53.
- 106.Олійник М.М. Методологічні аспекти прогнозування регіональної потреби продукції // Економіка АПК. – 1998. – № 4. – С.21-25.
- 107.Олійник О.В. Методологічні та методичні проблеми дослідження циклічності у зерновому господарстві // Економіка АПК. – 2002. – № 11. – С.24-30.
- 108.Онищенко О.М. Оптимізація галузевої структури сільськогосподарських підприємств. – К.: “Урожай”, 1972. – 216 с.
- 109.Основи ринкової економіки / В.М.Петюх, М.О.Ліфінцев, О.О.Беляев та ін. За ред. В.М. Петюха. – К.: Урожай, 1993. — 112 с.
- 110.Організація і планування виробництва в сільськогосподарських підприємствах / Під редакцією д.е.н., проф. С.Л. Дусановського, д.е.н., проф. Олійника. – Тернопіль: “Збруч”, 1994. – 402 с.
- 111.Остолико Т.О. Методи державної підтримки продовольчої і сільськогосподарської сфер економіки України // Економіка АПК. – 1995. – № 10. – С. 53.
- 112.Пабат В. Шляхи виведення тваринництва із кризового стану // Тваринництво України. – 1997. – № 10. – С.4.
- 113.Пабат В., Вінничук Д. Перспективи розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства України // Тваринництво України. – 1998. – № 3. – С.2.
- 114.Пабат В.О.Шляхи подолання кризового стану в тваринництві // Економіка АПК. – 1997. № 8. – С. 19.
- 115.Пасхвер Б.Й. Ціноутворення в продовольчому комплексі // Економіка АПК. – 1995. – № 10. – С. 60.

- 116.Перелік господарств по розведенню молочної і м'ясної великої рогатої худоби, свиней, овець і коней, яким присвоюються категорії племінний завод і племінне господарство // <http://www.minagro.kiev.ua>.
- 117.Петренко І. Стан і перспективи промислового свинарства // Тваринництво України. – 1998. – № 4. – С.9.
- 118.Передерієва С.О. Принципи державного регулювання ціноутворення на сільськогосподарську продукцію у ринковій економіці // Економіка АПК. – 2002. – № 2. – С.99-102.
- 119.Политическая экономия: Словарь / Под ред. М.И. Волкова и др. – 3-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1983. – 527 с.
- 120.Пономарчук О.Д. Маркетинг ринку племінної м'ясної худоби // Економіка АПК. – 1997. – С.93.
- 121.Попов Н.А. Организация сельскохозяйственного производства. Учебник. – М., Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Издательство «ЭКМОС», 1999. – 352 с.
- 122.Попова О.Л. Особисте підсобне господарство населення: ринкові тенденції в розвитку // Економіка АПК. – 1996. – № 10-11. – С. 56.
- 123.Постанова Кабінету Міністрів України. Про заходи щодо розвитку ринку сільськогосподарської продукції в Україні // Економіка АПК. – 1995. – № 10. – С.95.
- 124.Посунько Н.С., Вальтер С.В. Азбука рыночной экономики: вопросы и ответы. – М.: Агропромиздат, 1991. – 143 с.
- 125.Прауде В.Р., Білий О.Б. Маркетинг. – К.: Вища школа, 1994. – 256 с.
- 126.Програма розвитку тваринництва Тернопільської області на 1995-1997 рр. – Тернопіль, 1995. – С. 49.
- 127.Продовольственный комплекс / Д.Ф. Вермель, В.Д. Гончаров, Н.К. Князев и др. – М.: Колос, 1982. – 303 с.
- 128.Промислове виробництво свинини / Під ред. доктора с.-г. наук, професора Ф.К. Почерняєва. – К.: Урожай, 1974. – 264 с.

- 129.Речмен Ф., Мескон М., Боуви К., Тин Д. Современный бизнес. – М.: Республика, 1995. – 245 с.
- 130.Реформування сільського господарства в Україні: широке поле / За ред. Стефана фон Крамона-Таубаделя та Людвіга Штріве. – К.: Фенікс, 1999. – 191 с.
- 131.Ринок м'яса і м'ясопродуктів: досягнення і перспективи (Довідка підготовлена Міністерством агропромислової політики України) // Маркетинг в Україні. – 2002. – № 4. – С. 9-11.
- 132.Ринок продовольства (теоретичні і практичні аспекти розвитку). – К.: ІАЕ УААН, 1995. – 64 с.
- 133.Ручка М., Нестеренко С., Топіха І., Топіха В. ВАТ “Мелітопольський м'ясокомбінат” відроджує вітчизняне свинарство // Тваринництво України. – 1998. – № 12. – С.5.
- 134.Рывок в рыночную экономику. Реформы в Украине: взгляд изнутри / Под ред. Лутца Хоффманна и Акселя Зиденберга. – К.: Феникс, 1997.– 304 с.
- 135.Саблук П.Т. Аграрна реформа: стан і напрямки розвитку // Економіка АПК. – 2000. – № 4. – С.3-9.
- 136.Саблук П.Т. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХІ столітті // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С.13-19.
- 137.Саблук П.Т. Підвищення ролі аграрної економічної науки у формуванні та реалізації аграрної політики в Україні // Економіка АПК. – 2001. – № 3. – С.3-10.
- 138.Саблук П.Т. Стан економіки і реформ в агропромисловому комплексі України та завдання вчених економістів-аграрників // Економіка АПК. – 1999. – № 1 – С.3.
- 139.Саблук П.Т., Карич Д.Я., Коваленко Ю.С. Основи організації сільськогосподарського ринку. – К.: ІАЕ УААН, 1997. – 140 с.
- 140.Сайганов А.С., Германович Г.В. Обоснование цен на продукцию

- сельського господарства для регулювання межотраслевого еквівалентного обміну // *Економіка сільськогосподарських і переробляючих підприємств*. – 1993. – № 1. – С. 5-7.
141. Ситник В.П. Україна аграрна: роздуми і пропозиції // *Вісник аграрної науки*. – 1997. – № 7. – С. 76.
142. Скибенко І. Резерви стабілізації промислового тваринництва // *Тваринництво України*. – 1997. – № 7. – С.9.
143. Словарь рыночной экономики. – М.: Изд. Малого производственного предприятия “Ака”, 1991. – 43 с.
144. Слюсар В. Експортний потенціал харчової промисловості // *Економіка України*. – 1994. – № 11. – С. 44.
145. Споживання основних продуктів харчування населенням України за 1998 рік. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України: – К., 1998. – 58 с.
146. Сприяння сталому економічному зростанню в Україні / За ред. Штефана фон Крамона-Таубадея та Ірини Акімової. – К.: Альфа-Принт, 2001. – 347 с.
147. Статистичний щорічник Тернопільської області. – Тернопіль. – 1996. – 362 с.
148. Статистичний щорічник Тернопільської області. – Тернопіль. – 1997. – 403 с.
149. Статистичний щорічник Тернопільської області. – Тернопіль. – 1998. – 380 с.
150. Статистичний щорічник Тернопільської області. – Тернопіль. – 1999. – 390 с.
151. Статистичний щорічник Тернопільської області. – Тернопіль. – 2000. – 410 с.
152. Статистичний щорічник Тернопільської області. – Тернопіль. – 2001. – 405 с.

- 153.Статистичний щорічник Тернопільської області. – Тернопіль. – 2002. – 395 с.
- 154.Статистичний щорічник України. – К.: Техніка, 1996. – 575 с.
- 155.Суперсон В.І. Методологічні аспекти системного аналізу розвитку регіонального аграрного сектора України // Статистика України. – 2002. – № 2.– С. 50-57.
- 156.Суперсон В.І. Роль приватного сектора у формуванні продовольчих ресурсів // Економіка АПК. – 2003. – № 4. – С.48-54.
- 157.Сучасні проблеми економічного розвитку України: Матеріали Круглого столу (7 липня 1999 р.) / Відп. ред. С.І. Пирожков, Б.В. Гунський, А.І. Сухоруков. – К.: Національний інститут україно-російських відносин при Раді національної безпеки і оборони України, 1999. – 80 с.
- 158.Талавиря М.П. Свинарство Чернігівщини при переході до ринку // Економіка АПК. – 1997. – № 2. – С.74-76.
- 159.Талавиря М.П. Удосконалення економічних відносин у виробництві та переробці м'яса свиней // Економіка АПК. – 1998. – № 1. – С.49-52.
- 160.Тринько Р.И. Статистические методы оценки эффективности сельскохозяйственного производства: Учеб. пособие. – Львов: Львов. с.-х. институт, 1985. – 99 с.
- 161.Тринько Р.І., Біттер О.А. Рівень життя населення і проблеми становлення агропродовольчого ринку // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 12. – С. 62.
- 162.Тютюнников А.И. Прогрессивные направления развития кормопроизводства. – М.: Знание, 1988. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Сельское хозяйство»; № 2).
- 163.Удова Л.О. Підвищення стійкості виробництва соняшнику // Економіка АПК. – 1999. – № 9. – С. 69-71.
- 164.Указ Президента України. Про задоволення державних і регіональних потреб у сільськогосподарській продукції на 1996 рік // Економіка АПК. – 1996. – № 1. – С. 86.

- 165.Указ Президента України. Про заходи щодо підтримки цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників // Економіка АПК. – 1998. – № 6. – С.91.
- 166.Україна і світова економіка: оцінка ризиків та рекомендації щодо економічної політики / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій – Німецька консультативна група з питань економічних реформ при Уряді України. – К.: Альфа-Принт, 2002. – 87 с.
- 167.Україна на роздоріжжі / За ред. Аксеня Зіденберга, Лутца Хоффманна. – К.: Фенікс, 1998. – 478 с.
- 168.Україна на шляху до Європи / За ред. Лутца Хоффманна, Феліцітас Мьоллерс. – К.: Фенікс, 2001. – 344 с.
- 169.Уокенбах Д. Microsoft Exel 2000/ Библия пользователя.: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 873 с.
- 170.Устойчивость производства и адаптивные системы ведения сельского хозяйства / Под ред. А.Ф. Шишкина. – Воронеж, 1990. – 215 с.
- 171.Ушачев И.Г. Агропродовольственный комплекс России: проблемы и решения // Економіка АПК. – 2003. – № 3. – С.3-19.
- 172.Філіпенко А. Цивілізовані детермінанти української економічної моделі // Економіка України. – 1994. – № 4. – С.19.
- 173.Фисинин В.И., Гильдман З.Д. Производство мяса на промышленной основе. – М.: «Знание», 1980. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Сельское хозяйство»; № 1).
- 174.Фролов В.И. Экономический механизм межхозяйственных связей в АПК. – М.: Изд-во Агропромиздат, 1989. – 141 с.
- 175.Чабан Г.В. Стан і шляхи відродження свинарства // Економіка АПК. – 2003. – № 11. – С. 49-52.
- 176.Чередниченко Г. Перспективи використання м'яса худоби м'ясних порід // Тваринництво України. – 1998. – №2. – С.5.
- 177.Чухно А.А. Ринок. – К.: Т-во “Знання”, 1991. – 48 с.

178. Экономика, организация и планирование агропромышленного комплекса / Под ред. В.Н. Нелепа. – К.: Выща шк. Головное изд-во, 1989. – 528 с.
179. Шубравська О.В. Формування державної політики сприяння сталому розвитку агропродовольчої системи України // Економіка АПК. – 2003. – № 3. – С.46-50.
180. Шпичак О.М. Економічні проблеми АПК України в умовах формування ринкових відносин // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 9. – С. 77.
181. Шпичак О.М. Економічні реформи в АПК: наслідки, проблеми // Вісник аграрної науки. – 1998. – № 11. – С. 61.
182. Шпичак О.М., Попова Л.Л. Економічні проблеми виробництва тваринницької продукції в особистих підсобних господарствах України // Вісник аграрної науки. – 1998. – № 10. – С. 5.
183. Шпичак О.М., Свиноус І.В. Економічні проблеми виробництва свинини в Україні // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 1. – С. 71.
184. Шпичак О.М. Теоретичні основи еквівалентного обміну в агропромисловому комплексі // Економіка АПК. – 2000. – № 9. – С.3-10.
185. Шумейко А.І., Проворна Л.І., Шумейко О.А. Економічні основи формування ринку продовольства // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 3. – С. 62.
186. Юрчишин В.В. Проблеми зміцнення правової бази сільського господарства // Економіка АПК. – 2000. – № 3. – С. 3-10.
187. Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика в системі державотворення // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – с. 3-10.
188. Японская система дифференцированной пошлины // <http://www.aris.ru>.
189. Agra Europe, 4 Oktober 1999, Dokumentation.
190. Agra Europe, 10 Oktober 2000, Dokumentation.
191. Agra Europe, 30 September 2001, Dokumentation.
192. Agrarbericht der Bundesregierung 1998.

193. Agrarbericht der Bundesregierung 1999.
194. Agrarbericht der Bundesregierung 2000.
195. Agrarbericht der Bundesregierung 2001.
196. Agrarbericht der Bundesregierung 2003.
197. Agrarmärkte in Zahlen Deutschland 1997. – Bonn: Zentrale Markt- und Preisberichtsstelle für Erzeugnisse der Land-, Forst- und Ernährungswirtschaft (ZMP) GmbH, 1998. – 16 s.
198. Agrarmärkte in Zahlen Deutschland 2000. – Bonn: Zentrale Markt- und Preisberichtsstelle für Erzeugnisse der Land-, Forst- und Ernährungswirtschaft (ZMP) GmbH, 2001. – 16 s.
199. Agrarmarktordnungen in der Europäischen Union und Agrarmärkte in Deutschland. – Bonn: Auswertungs- und Informationsdienst für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten (aid) e. V., Zentrale Markt- und Preisberichtsstelle für Erzeugnisse der Land-, Forst- und Ernährungswirtschaft (ZMP) GmbH, 1997. – 248 s.
200. Das GAAT und Die europäische Landwirtschaft / Hefte zur GAP. – Luxemburg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften, 1996.
201. Dohmen, B.: Entwicklung der tierischen Produktion, in: Landwirtschaft-Angewandte Wissenschaft, H.295, Münster-Hiltrup 1984.
202. Europäische Kommission. Die Lage der Landwirtschaft in der Europäischen Union – Bericht 1995. – Luxemburg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften, 1996. – 513 s.
203. Europäische Kommission. Die Lage der Landwirtschaft in der Europäischen Union – Bericht 1995. – Luxemburg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften, 1996. – 544 s.
204. Europäische Kommission. Die Lage der Landwirtschaft in der Europäischen Union – Bericht 1999. – Luxemburg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften, 2000. – 610 s.

205. Hanau, A. (1953), Schweinezyklus. In: Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, Band 9, Stuttgart, Tübingen, Göttingen.
206. <http://www.minagro.kiev.ua>.
207. Plate, R. (1975), Agrarmarktpolitik, Band 1 (Grundlagen), München.
208. Plate, R. (1970), Agrarmarktpolitik, Band 2 (Grundlagen), München.
209. Probst, F.-W. Vergleich der Vermarktungsstrategien für Schweinefleisch in Dänemark, in den Niederlanden und in Deutschland // Aktuelle Aspekte bei der Erzeugung von Schweinefleisch (Tagungsband). – 1999. – Sonderheft № 193. – S. 385-391.
210. Shepherd G.S. Marketing Farm Products – Economic, Analysis.: Amec, 1955.
211. v. Frank-Grimm-Koch: Der Bauer und der Markt. – Hamburg: Verlag Paul Parey, 1956.
212. Karst, Kristian. Warum gibt es noch einen Schweinezyklus?: Diplomarbeit im Rahmen der Prüfung für Diplomagrarinienieure des Fachbereichs Agrarwissenschaften der Georg-August-Universität Göttingen. – Göttingen, 1984. – 120 s.
213. Willer, H.: Die regionalen Erzeugerpreisunterschiede bei Schlachtschweine: Agrarwirtschaft, Jg. 18, 2001.
214. Windhorts, Hans-Wilhelm: Die sektorale und regionale Struktur der Schweinehaltung in Dänemark zu Beginn der neunziger Jahre / Hans-Wilhelm Windhorst. [ISPA, Universität Osnabrück]. – Vechta: Vechtaer Dr. und Verl., 1992.
215. Windhorts, Hans-Wilhelm: Die sektoralen und regionalen Strukturen der Schweine- und Geflügelhaltung in den Niederlanden um die Mitte der neunziger Jahre / Hans-Wilhelm Windhorst. [ISPA]. – Vechta: Vechtaer Dr. und Verl., 1995.
216. Wöhlken, E.: Einführung in die landwirtschaftliche Marktlehre / Egon Wöhlken. – 2., überarb. Aufl. – Stuttgart: Ulmer, 1984.